

ADMINISTRATĪVĀ UN KRIMINĀLĀ JUSTĪCIJA



APRĪLIS
MAIJS
JŪNIJS

/2017

Nr. 2 (79)

Baltijas Starptautiskās akadēmijas
zinātniski teorētisks žurnāls

Galvenais redaktors

Dr.iur. Dainis Mežulis

Redakcijas kolēģija

Dr.iur. Petrus C.van Duyne (Nīderlande)

Dr.habil.iur. Jans Vidackis (Polija)

Dr.habil.iur. Viktors Justickis (Lietuva)

Dr.iur. Kristians Arbaiters (Vācija)

Dr.iur. Anatolijs Volobujevs (Ukraina)

Dr.iur. Larisa Beļajeva (Krievija)

Dr.iur. Petro Bilencuks (Ukraina)

Dr.habil.iur. Jāns Huiks (Igaunija)

Jur.zin.kand. Vladimirs Rudņevs (Krievija)

Dr.iur. Valērijs Bužors (Moldova)

Dr.phil. Dilip K. Das (ASV)

Dr.iur. Risto Pullats (Igaunija)

Ph.D. Cveta Markova (Bulgārija)

Dr.iur. Sandra Kaija (Latvija)

Dr.iur. Ārija Meikališa (Latvija)

Dr.iur. Vitolds Zahars (Latvija)

Dr.habil.iur. Osvalds Joksts (Latvija)

Dr.iur. Aivars Endziņš (Latvija)

Dr.iur. Jānis Načisčionis (Latvija)

Dr.iur. Jānis Baumanis (Latvija)

Dr.iur. Ivars Kronis (Latvija)

Dr.habil.phil. Ivans Vedins (Latvija)

Dr.philol. Jeļena Bescennaja (Latvija)

Literārā redaktore

Dr.philol. Jeļena Bescennaja

Izgatavots

SIA "Petrovskis un Ko"

Vāka autore

Anita Dimante

Visi raksti ir recenzēti atbilstoši

Latvijas Zinātnes padomes prasībām.

Recenzijas ir pieejamas žurnāla redakcijā.

*Autoru viedoklis var nesakrist
ar redakcijas kolēģijas viedokli.*

Par faktu pareizību atbild rakstu autori.

Žurnālā publicēti starptautiskās zinātniski – praktiskās konferences “**SABIEDRĪBA. CIVĒKS. DROŠĪBA. 2017. NOZIEDZĪBA UN TĀS PREVENCE: TAGADNE UN NĀKOTNE – PROBLĒMAS UN RISINĀJUMI**” pētījumu materiāli. Konferenci 2017. gada 28., 29. aprīlī rīkoja Baltijas Starptautiskā akadēmija, Society for Baltic Security, Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte un Latvijas Kriminologu asociācija. **Konferences organizācijas komiteja:** Dr. iur. prof. Andrejs Vilks, Dr. iur. asoc. prof. Mihails Černousovs, Dr. oec. asoc. prof. Staņislavs Buka, Dr. iur. asoc. prof. Dainis Mežulis.

SATURS

Policijas tiesību apakšnozare

A. Matvejevs	Sabiedrības drošība un prevencija policijas tiesībās 4
O. Rimanas	Privātdetektīvu prakses popularizācija plašsaziņas līdzekļos 10
R. Zajeckis	Detektīvdarbības neizmantojamās iespējas 15

Kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas apakšnozare

L. Makans	Detektīvdarbība un dažas pazudušu personu meklēšanas problēmas 19
M. Mirzahanova, J. Mirzahanovs	Matu tiesmedicīniskā ekspertīze 24

Krimināltiesību apakšnozare

A. Kipāne	Jēdziena „spīdzināšana” krimināltiesiskā izpratne 28
M. Sumbarova	Liecību pārbaudes uz vietas aktualitātes Latvijas kriminālprocesā 39
A. Persidskis	Noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības nošķiršana no normu konkurences 44
C. Markova, V.B. Arakeļan, R.A. Tončeva	Efektīvs kriminālprocesa virzības modelis kā sabiedriskās kārtības un drošības garants 50
A. Bekmagambetovs	Ar cilvēku tirdzniecību saistītās noziedzības atspoguļojums Kazahstānas Republikas viktimoloģiskajā statistikā 56

Administratīvo tiesību apakšnozare

E. Golts	Nodokļu strīdu veidi 65
-----------------	-------------------------------

Latvijas Zinātnes padomes lēmums Nr. 1–2–1

Rīgā, 2007. gada 23. janvārī

Latvijas Zinātnes padome, pamatojoties uz Latvijas Republikas „Zinātniskās darbības likumu” (19.05.2005.) un „Latvijas Zinātnes padomes nolikumu” (LR MK Noteikumi Nr. 383, 09.05.2006.), nolemj iekļaut LZP Vispāratzīto recenzējamo zinātnisko izdevumu sarakstā žurnāla „Administratīvā un Kriminālā Justīcija” trīs sadaļas: krimināltiesības, policijas tiesības, kriminālistika un operatīvās darbības teorija.

Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētājs akadēmiķis **J. Ekmanis**

Mūsu adrese

Baltijas Starptautiskās
akadēmijas izdevums
Reģ. apl. Nr.000702194

Lomonosova iela 4, Rīga, Latvija, LV-1019
e-pasts: justicija@bsa.edu.lv
Tālr./fakss: 67100242

In this magazine published study materials from
International scientific – practical conference
“SOCIETY. PERSON. SECURITY. 2017. CRIME AND CRIME PREVENTION:
PRESENT AND FUTURE - PROBLEMS AND SOLUTIONS”
Conference was organized by Baltic International Academy,
Society for Baltic Security, Rīga Stradiņš University Faculty of Law,
Latvian Association of Criminology in Riga on April 28, 29 2017

CONTENT

Department of Police Law

- A. Matvejevs** Public security and preventive measures in police law
O. Rimanas Popularization of private detective practice in the media
R. Zaleckis Unused possibilities of detective activities

Department of Criminalistics and the Theory of Investigation Activities

- L. Makans** Detective activities and some problems in searching of missing persons
M. Myrzakhanova,
Y. Myrzakhanov Forensic human hair examination

Department of Criminal Law

- A. Kipāne** Concept of torture in a criminal law
M. Sumbarova The relevant issues of carrying out the investigative action –
on-site examination of testimony – in the criminal procedure of Latvia
A. Persidskis Conceptual aggregation of criminal offences separation from collision of
the Criminal Law norms
Ts. Markova,
V.B. Arakelyan,
R.A. Toncheva A model of effective criminal case management as a guarantee for
public order and security
A. Bekmagambetov Crime connected with trafficking in persons in the mirror of
victimological statistics of the Republic of Kazakhstan

Department of Administrative Law

- E. Golts** Types of tax disputes

В настоящем номере журнала опубликованы материалы исследований, обобщённые в докладах и сообщениях Международной научно-практической конференции «ОБЩЕСТВО. ЧЕЛОВЕК. БЕЗОПАСНОСТЬ. 2017. ПРЕСТУПНОСТЬ И ЕЁ ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ – ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ», состоявшейся 28–29 апреля 2017 года в Риге. Организаторы конференции: Балтийская Международная академия, общественная организация Society for Baltic Security, Юридический факультет Рижского Университета имени Страдыня, Латвийская Ассоциация Криминологов

СОДЕРЖАНИЕ

Отрасль полицейского права

- А. Матвеев** Соотношение общественной безопасности и превенции в полицейском праве
- О. Риманас** Практика популяризации частной детективной деятельности в средствах массовой информации
- Р. Залецкис** Неиспользованные возможности частных детективов

Отрасль криминалистики и теории оперативной деятельности

- Л. Маканс** Детективная деятельность и некоторые проблемы розыска без вести пропавших лиц
- М. Мырзаханова,
Е. Мырзаханов** Судебно-медицинская экспертиза волос

Отрасль уголовного права

- А. Кипане** Понятие «пытка» в уголовном праве
- М. Сумбарова** Актуальные вопросы проверки показаний на месте в уголовном процессе Латвии
- А. Персидкис** Отграничение идеальной совокупности преступных деяний от конкуренции уголовно-правовых норм
- Ц. Маркова,
В.Б. Аракелян,
Р.А. Тончева** Модель эффективного ведения уголовного дела как гарантия общественного порядка и безопасности
- А. Бекмагамбетов** Преступность, связанная с торговлей людьми, в зеркале виктимологической статистики Республики Казахстан

Отрасль административного права

- Э. Голтс** Виды налоговых споров



SABIEDRĪBAS DROŠĪBA UN PREVENCIJA POLICIJAS TIESĪBĀS

*Dr. iur. Aleksandrs Matvejevs,
Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes
Tiesību katedras docents, Latvija*

Ievads

Joprojām aktuāla problēma policijas tiesībās ir policijas preventīvā darbība noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanā. Par šo pētniecības jautājumu zinātniskajā un speciālajā literatūrā tiek izteikti dažādi viedokļi, kā arī meklēti dažādi risinājumi¹. Piemēram, A. Litvinova un T. Gavrišs izsaka viedokli, ka termins „noziedzumu novēršana” nav viennozīmīgs jau tāpēc vien, ka nevar novērst to, kas jau pastāv, proti, noziedzība ir objektīvi pastāvoša². Pastāv arī uzskats, ka objektīvi nav iespējams panākt policijas preventīvās darbības efektivitāti un rezultativitāti, jo nedz no teorijas, nedz policijas praktiskās darbības rezultātiem nevar izsecināt, cik policijas preventīvā darbība ir reāla un efektīva. Teiktais attiecas uz policijas preventīvo darbību noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanā, kas tiek izprasta kā daudzlīmeņu tiesisko ietekmēšanas līdzekļu sistēma.

Ievērojot iepriekš minēto, *pētījuma mērķis* ir izpētīt sabiedrības drošības un prevencijas attiecības policijas tiesībās.

Mērķa sasniegšanai jāizpilda šādi *pētījuma uzdevumi*: jānoskaidro jēdziena „likumpārkāpumu novēršana” izpratne; analizējot policijas preventīvās darbības tiesiskā regulējuma mehānismu, jānoskaidro jautājums: kādi preventīvi tiesiskie līdzekļi ir policijas rīcībā.

Pētījuma mērķa sasniegšanai izmantotas vairākas *zinātniskās pētniecības metodes*: analītiskā metode izmantota, analizējot vairāku jēdzienu būtību. Balstoties uz šīs metodes ietvaros gūtām atziņām, ar sintēzes metodes palīdzību izveidoti jēdzienu skaidrojumi. Balstoties uz pētījumā izdarītajiem secinājumiem un teorētiskajām atziņām, ar deduktīvās metodes palīdzību izdarīti

secinājumi par sabiedrības drošības un prevencijas saturiskajām attiecībām policijas tiesībās.

Pētījuma zinātniskā novitāte ir saistīta ar to, ka rakstā noskaidrotas sabiedrības drošības un prevencijas saturiskās attiecības policijas tiesībās. Balstoties uz teorētiskām atziņām, izdarīts secinājums, ka ar noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanu saistītie problēmjautājumi faktiski tiek risināti sociālo zinātņu ietvaros, bet šīs zinātnes vienmēr ir saistītas ar varbūtību un korelāciju, nevis neapstrīdamiem faktiem. Vēsturiski policijas darbības tiesiskajā regulējumā sabiedrības drošības aizsardzība bija koncentrēta preventīvās darbības formā. Mūsdienās jēdziena „sabiedrības drošība” izpratne iekļauj prevenciju kā līdzekli, kas nepieļauj tiesiskās kārtības un citu labumu prettiesiskus aizskārumus.

Pēc ilgām diskusijām un vairākkārtējas skatīšanas 2016. gada 5. aprīlī Ministru kabinets atbalstīja Valsts policijas attīstības koncepcijas³ ieviešanu. Koncepcijas mērķis ir veicināt sabiedrības drošības apdraudējumu un likumpārkāpumu efektīvāku novēršanu, attīstot ciešāku sadarbību starp likumpārkāpumu novēršanā iesaistītajām institūcijām, tai skaitā Valsts policiju un pašvaldības policiju, un dažādām sabiedrības grupām.

Turpinājumā pievērsīsimies jēdziena „likumpārkāpumu novēršana” izpratnes noskaidrošanai.

Jēdziena „likumpārkāpumu novēršana” raksturojums

Latviešu valodas vārdnīcā⁴ un Juridisko terminu vārdnīcā⁵ vārds „likumpārkāpums” tiek skaidrots kā personas vai amatpersonas darbība vai bezdarbība, kas izpaužas tiesību normu neievērošanā un ir sabiedriski bīstama vai kaitīga.

Juridisko terminu vārdnīcā skaidrots, ka likumpārkāpums ir juridisks fakts, kas sastāv no subjekta, objekta, subjektīvās un objektīvās puses, kā arī par to, ka likumpārkāpums ar savām kvalitātīvajām īpašībām, t. i. kaitējuma raksturu un sabiedrības bīstamības pakāpi, iedalās noziegumos un pārkāpumos (administratīvos, disciplināros un civiltiesiskos) un par likumpārkāpumiem to izdarītājus sauc pie likumā noteiktas juridiskās atbildības. Šajā definējumā ir apskatīts jautājums, kas saistīts ar tiesību normu neievērošanu, to izdarītājus saucot pie noteiktas juridiskās atbildības.

Likumpārkāpumu novēršanu praksē apzīmē ar terminiem „profilakse” un „prevencija”. Svešvārdu vārdnīcā⁶ termins „profilakse” skaidrots, kā atvasinājums no grieķu valodas vārda „*profilaktos*” – aizsardzības, pasargājošs, kuram galvenokārt ir divas nozīmes: pasākumi, kurus veic, lai novērstu slimību izcelšanos un izplatīšanos, sargātu iedzīvotāju veselību un fizisko attīstību, un tehniskie pasākumi, kurus veic, lai pasargātu mehānismus, mašīnas u. c. ierīces no bojāšanas. Savukārt termins „preventīvs” cēlies no latīņu vārda „*praeventus*” – tāds, kas pasargā, novērš, aizsargā⁷.

Prevencijas ideja ir policijas tiesību kodols, jo policijas darbība ir saistīta ar noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanu, personu un sabiedrības drošības garantēšanu, sabiedriskās kārtības un citu interešu aizsardzību.

Kādi preventīvi tiesiskie līdzekļi ir policijas rīcībā?

Saskaņā ar likuma „Par policiju”⁸ 3. panta pirmo daļu viens no policijas uzdevumiem ir personas un sabiedrības drošības garantēšana, noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršana.

Likuma „Par policiju” 10. panta pirmās daļas 7. punktā noteikts policijas darbinieka pienākums pilnvaru ietvaros atklāt noziedzīgu nodarījumu un administratīvo pārkāpumu cēloņus un tos veicinošos apstākļus, veikt pasākumus to novēršanā un piedalīties personu tiesiskajā audzināšanā. Šāds formulējums ir diezgan deklaratīvs, jo neietver pamatu veikt noteiktas tiesiskas darbības minētā pienākuma izpildei.

Likuma “Par policiju” 10. panta pirmās daļas 21. punktā ir noteikts policijas darbinieka, atbilstoši dienesta kompetencei, pienākums novērst tūlītējus draudus, ja persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā, var nodarīt kaitējumu šajā mājoklī pastāvīgi dzīvojošas personas dzīvībai, brīvībai

vai veselībai, līdz tiesa izskata jautājumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. 22. punktā ir noteikts pienākums kontrolēt, kā tiek pildīti tiesas vai tiesneša lēmumi par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Šis ir ar vardarbību ģimenē saistīts preventīvs tiesiskais līdzeklis.

Likuma “Par policiju” 12. panta 8. punktā ir noteiktas policijas darbinieka tiesības, pildot viņam uzliktos pienākumus, atbilstoši dienesta kompetencei aizturēt personas vecumā līdz 16 gadiem, kuras patvaļīgi pametušas dzīvesvietu vai bērnu iestādi, un turēt tās policijas iestādē līdz nodošanai vecākiem vai viņu aizstājējiem, vai bērnu iestādēm. 9. punktā ir noteiktas tiesības nogādāt ārstniecības iestādēs vai mājoklī personas, kuras alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu lietošanas rezultātā zaudējušas spēju patstāvīgi pārvietoties vai orientēties vai var nodarīt kaitējumu apkārtējiem vai sev, bet, ja tas nav iespējams, – nogādāt tās policijas iestādē un turēt tur speciāli iekārtotās telpās līdz atskurbšanai, bet ne ilgāk par 12 stundām. 10. punktā ir noteiktas tiesības aizturēt uz rakstveida pieteikuma pamata personas, kuras atrodas mājoklī alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu reibuma stāvoklī un var nodarīt kaitējumu sev vai apkārtējiem cilvēkiem, kā arī gadījumā, ja apkārtējie cilvēki baidās palikt vienatnē ar šo personu un ja nav cita pamata tās aizturēšanai, kā arī turēt tādas personas policijas iestādē līdz atskurbšanai vai apstākļu noskaidrošanai, bet ne ilgāk par 12 stundām. 11. punktā ir noteiktas tiesības nogādāt ārstniecības iestādē personas, kurām ir nepārprotami psihiski traucējumi un kuras ar savām darbībām rada acīmredzamas briesmas sev vai apkārtējiem cilvēkiem. 12. punktā ir noteiktas tiesības nogādāt ārstniecības iestādē personas, kuras mēģinājušas izdarīt pašnāvību, un noskaidrot notikušā apstākļus. Policijas darbiniekam piešķirtās tiesības var uzskatīt par preventīvo aizturēšanu. Likums „Par policiju” nenosaka dokumentu noformēšanas kārtību.

Likuma „Par policiju” 9. pantā noteikts, ka policijas darbiniekam, kurš pats vai pēc citas personas pieteikuma vai ziņojuma konstatējis tādu notikumu, kas apdraud personu un sabiedrības drošību, ir pienākums neatkarīgi no viņa ieņemamā amata, atrašanās vietas un laika veikt iespējamus pasākumus, lai novērstu likumpārkāpumu, glābtu cilvēkus un sniegtu viņiem palīdzību likumpārkāpumu izdarījušo personu konstatēšanā un aizturēšanā, noskaidrot aculieciniekus, apsargāt notikuma vietu, kā arī paziņot par notikušo tuvākajai policijas iestādei.

Par preventīviem pasākumiem uzskatāmi Operatīvās darbības likumā⁹ reglamentētie operatīvie pasākumi, jo to mērķis ir arī aizsargāt personu dzīvību un veselību, tiesības un brīvības, godu, cieņu un īpašumu, tomēr šie pasākumi ir procesuāli un tos piemēro jau uzsāktu vai sagatavošanās stadijā esošu noziedzīgu nodarījumu novēršanai. Operatīvās darbības likumā regulētās tiesiskās attiecības ir vērstas uz citu mērķu sasniegšanu un tādējādi operatīvie pasākumi nav pietiekami problēmas risinājumam.

Laika posmā no 2008. gada 24. jūlija līdz 2009. gada 23. oktobrim Valsts policija ir īstenojusi Eiropas Komisijas finansētu pārējas programmas projektu *Valsts policijas rīcībspējas uzlabošana, ieviešot nacionālās kriminālās izlūkošanas modeli*. Projekta ietvaros tika izstrādāta un 2009. gada 28. oktobrī apstiprināta "Konceptija par Kriminālizlūkošanas modeli Valsts policijā"¹⁰. Šāds kriminālizlūkošanas modelis tika ieviests 2010. gadā. Saskaņā ar šo koncepciju kriminālizlūkošana ir darbību un procesu kopums, kas vērsts uz informācijas un zināšanu par likumpārkāpumiem un tos izdarījušām personām iegūšanu, nolūkā veikt pasākumus, kas nākotnē novērsīs prognozējamo noziedzības pieaugumu/izmaiņas vai to nelabvēlīgās izpausmes. Kriminālizlūkošana ir arī Valsts policijā esošas informācijas par likumpārkāpumiem, tajā skaitā noziedzīgiem nodarījumiem, noziegumu izdarījušām personām, noziedzīgām grupām, kā arī iespējamiem sabiedriskās kārtības apdraudējumiem ieguves, apkopošanas, analīzes, reģistrēšanas/paziņošanas un izplatīšanas sistēma, ko kompetences ietvaros nodrošina Valsts policijas amatpersonas. 2017. gada 24. janvāra Ministru kabineta instrukcijā Nr.1 *Tiesībaizsardzības iestāžu sadarbības kārtība noziedzības novēršanas un apkarošanas politikas īstenošanas jomā*¹¹ noteikta vienota tiesībaizsardzības iestāžu sadarbība kriminālizlūkošanas informācijas apmaiņā un analīzē, nolūkā savlaicīgi novērst un atklāt noziedzīgus nodarījumus, kā arī samazināt noziedzības pieaugumu un tās izraisītās sekas kopumā. Kriminālizlūkošanas informācijas apstrādes tiesiskais pamats ir noteikts Operatīvās darbības likumā.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa¹² 237. pants paredz likumpārkāpumu veicinošo apstākļu un cēloņu noskaidrošanu un lēmumu pieņemšanu to novēršanai, taču šādu lēmumu praktiska īstenošana faktiski nenotiek, un līdz ar to arī attiecīgās tiesību normas praksē tiek īstenotas minimāli.

Policijas preventīvās darbības tiesiskā regulējuma mehānisms

Lai novērstu iespējamo kaitējumu aizsargātām interesēm, policijas preventīvā darbība jāīsteno saskaņā ar tiesību aktos reglamentēto procedūru. Tas nozīmē, ka jābūt policijas preventīvās darbības tiesiskā regulējuma mehānismam. Šo darbību regulējošām tiesību normām jābūt pietiekami skaidrām un precīzām. Policijas preventīvās darbības tiesiskā regulējuma mehānisms ir policijas tiesību sistēmas pamatelements.

Preventīvie tiesiskie līdzekļi būtiski atšķiras no administratīvās atbildības un kriminālsodiem, kuru mērķis ir sodīt personas – konstatēt tiesību normu pārkāpumu, pierādīt vainīgumu un piemērot tiesību normās paredzētās sankcijas. Preventīvo tiesisko līdzekļu mērķis ir novērst iespējamo vai esošo kaitējumu.

Jāatzīmē tas, ka Latvijas policijas institūcijām nav pietiekami plašu iespēju rīkoties ārpus kriminālprocesa vai administratīvo pārkāpumu lietvedības ietvariem – situācijās, kad noziedzīgs nodarījums vai cits likumpārkāpums vēl nav izdarīts un nav pamata kriminālprocesa vai administratīvo pārkāpumu lietvedības uzsākšanai.

Policijas institūciju darbība šobrīd galvenokārt ir retrospektīva – reaģēšana uz jau notikušu sodāmu darbību vai bezdarbību.

Latvijas Republikas Satversmes¹³ 89. un 111. pantā noteiks, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijas Republikai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Šāda pienākuma izpildei valstij ne vien jānosaka un jāīsteno juridiskā atbildība par tiesību normu pārkāpumiem, bet arī jāveic preventīvie pasākumi, lai noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus novērstu. Tikai retrospektīva reaģēšana uz izdarītiem pārkāpumiem nevar nodrošināt efektīvu un pilnīgu cilvēku pamattiesību aizsardzību.

Lai gan juridiskās atbildības sistēma pilda arī preventīvo funkciju, tomēr ar tās tiesību instrumentiem valsts reaģē uz jau izdarītu noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu, tātad – situācijās, kad personas intereses jau tikušas aizskartas. Nenoliedzami, arī preventīvu pasākumu īstenošana nenovērsīs absolūti visus nodarījumus pret personu pamattiesībām, bet tas neatbrīvo valsti no pienākuma darīt visu iespējamo, lai mazinātu šādu nodarījumu iespējamību.

Policija demokrātiskā sabiedrībā ir servisa institūcija, kuras pakalpojums ir sabiedrības drošība. Policija nevar novērst visus noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus, tai nav

pietiekamu resursu un kapacitātes, lai garantētu drošību katrai personai. Tomēr policijas darbs ir jāorganizē tādā veidā, lai maksimāli sekmētu noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu samazināšanos un efektīvi aizsargātu personu likumīgas intereses.

Sabiedrībā vēl joprojām valda deformēta izpratne par noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu novēršanu un sodu politiku valstī, kā arī sabiedrības līdzdalību šajā procesā. Pastāv kļūdaina izpratne par institucionālo deleģējumu noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu atklāšanas un novēršanas jomā, piemēram, par to, ka tikai policijas uzdevums ir atklāt un novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus, novēršot arī to veicinošos apstākļus un cēloņus. Cilvēki bieži nejutās līdzatbildīgi minēto procesu norisē, mēģinot distancēties no konkrēta noziedzīga nodarījuma un cita likumpārkāpuma vai to cēloņu izpausmēm un atbildību pārlīkt tikai uz policijas institūcijām un to amatpersonām.

Cilvēki sāk aizdomāties par drošības un prevencijas pasākumu aktualitāti tikai tad, kad personīgi saskaras ar konkrētu noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu, nonākot ciešušā lomā. Kā viens no cēloņiem ir motivācijas trūkums, gan arī neinformētība par noziedzības izplatības tendencēm un iespējām pasargāt sevi no šādu tendenču izpausmēm.

Saskaņā ar normatīvajiem aktiem preventīvo pasākumu veikšana ir deleģēta vairākām valsts institūcijām. Arī dažādas nevalstiskās organizācijas paveic lielu darbu preventīvo pasākumu jomā.

Izpratne par prevenciju, tās mērķiem, būtību un saturu gadu gaitā mainās. Šodien grūti iedomāties, ka prevencija varētu aprobežoties tikai ar atsevišķām kampaņām, tomēr, no otras puses, prevencijas sistēmas plānveidīga izveide norit ļoti gausi. Latvijas Republikā šobrīd prevencijas pasākumiem nav vienota tiesiskā ietvara, kaut gan pastāv un praksē tiek īstenoti dažādi preventīva rakstura pasākumi ar dažādās tiesību normās ietvertiem preventīva rakstura tiesiskiem līdzekļiem. Vienotas prevencijas sistēmas izpratnes un ietvara trūkums rada situāciju, ka preventīvie tiesiskie līdzekļi tiek izstrādāti no jauna, nevis apzināti veidoti sistēmas ietvaros – tas notiek samērā haotiski, ietverot preventīvos tiesiskos līdzekļus arvien jaunos vai jau pastāvošos tiesību aktos. Šāda pieeja ir izraisījusi situāciju, kurā, no vienas puses, ir vajadzība pēc jauniem prevencijas instrumentiem, bet, no otras puses, nav kur tos izvietot, savukārt prevencijas kopēja ietvara

trūkums izraisa to, ka, pat radot preventīvus tiesiskos līdzekļus, tie netiek atpazīti kā prevencijas tiesiskie līdzekļi.

Aizsargājot draudus radošo personu no valsts institūciju iejaukšanās viņas privātajā dzīvē, netiek veikti preventīvie pasākumi, lai aizsargātu apdraudēto personu pamattiesības. Satversmes 116. pantā noteikts, ka personas tiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Arī Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas¹⁴ 29. pantā noteikts, ka katram cilvēkam ir pienākumi pret sabiedrību. Tikai tā iespējama ikviena cilvēka personības brīva un pilnīga attīstība. Pantā reglamentēts, ka, īstenojot savas tiesības un brīvības, katram cilvēkam ir jāpakļaujas likumā noteiktiem ierobežojumiem, kuru nolūks ir citu cilvēku tiesību un brīvību pienācīgas atzīšanas un cieņas nodrošinājums un morāles, sabiedriskās kārtības un vispārējās labklājības taisnīgu prasību apmierināšana demokrātiskā sabiedrībā. Tas nozīmē, ka valstij ir jāraugās, lai atsevišķa indivīda rīcība neaizskar citu personu tiesības un brīvības. Satversmē un starptautiskajos tiesību aktos garantētās cilvēka pamattiesības piemīt ne vien draudus radošajai personai, bet arī personām, kuras viņa apdraud.

Policijas institūciju darbība šobrīd galvenokārt vērsta tikai vienā no iepriekš minētajiem cilvēku pamattiesību aizsardzības virzieniem – reaģēšanu uz pagātnē jau notikušu sodāmu darbību vai bezdarbību. Nereti pirms nodarījuma izdarīšanas ir bijusi informācija, kas norāda uz šāda nodarījuma izdarīšanas risku, bet policijai ir visai ierobežotas iespējas reaģēt uz šo informāciju, lai novērstu nodarījumu.

Dažādās programmās un plānos ir paredzēti atsevišķi preventīvi pasākumi, tomēr saskaņā ar spēkā esošo regulējumu nav iespējama sistēmiska pieeja sabiedrības drošības aizsardzībai.

Valsts pienākums aizsargāt cilvēka pamattiesības ir vispārējs turklāt neatkarīgi no tā, vai attiecīgais nodarījums ir tik smags, ka par to ir paredzēta juridiskā atbildība, un tādēļ nepieciešama aktīva rīcība jau pirms pamattiesības tiek aizskartas. Ir būtiski, lai policijas institūciju rīcībā būtu iespējas rīkoties jau tad, kad pastāv riski – pirms ir noticis noziedzīgs nodarījums vai cits pārkāpums. Noziedzīgu nodarījumu un citu likumpārkāpumu prevencijas un sabiedrības drošības vajadzības var īstenot tikai ar agrīnu, intensīvu iejaukšanos – novēršot riskus jau to konstatēšanas brīdī.

Tikai ar dažu preventīvu pasākumu īstenošanu nav iespējama organizēta un pilnīga sabiedrības drošības aizsardzība. Nepieciešama sistēmiska pieeja. Turklāt tiesību sistēmā patlaban esošie instrumenti ir pielietojami tikai tajos gadījumos, kad jau pastāv reāli likumpārkāpuma izdarīšanas draudi vai noziedzīgs nodarījums jau ir izdarīts, taču nav tādu instrumentu, lai sabiedrību aizsargātu situācijās, kad konstatēti dažādi riski. Individīda tiesību ierobežojumam būtu jābūt samērīgam ar identificētajiem viņa uzvedības riskiem. Šobrīd policijas institūciju rīcībā esošie instrumenti bieži vien nav pietiekami dažādu risku novēršanai.

Krimināltiesisko vai administratīvi tiesisko attiecību pastāvēšana nedrīkst būt vienīgais preventīvas pasākumu veikšanas nosacījums, jo tā ir tikai viena no norādēm uz to, ka persona arī turpmāk var radīt risku sabiedrības drošībai. Kriminālās vai administratīvās justīcijas sistēmas instrumenti ir izmantojami gadījumos, kad policijas institūciju veiktie preventīvie pasākumi bijuši neefektīvi un noziedzīgs nodarījums vai cits pārkāpums tomēr ir ticis izdarīts.

Efektīvas preventīvo pasākumu sistēmas izveidē jāparedz ne vien plašs, saturiski atšķirīgu preventīvo tiesisko līdzekļu klāsts, bet arī jāizveido speciāls preventīvo tiesisko līdzekļu piemērošanas un efektivitātes izvērtēšanas mehānisms, kā arī nepieciešams apmācīts un

profesionāls personāls. Preventīvo tiesisko līdzekļu īstenošanai un šī tiesību institūta piemērošanas mehānisma ieviešanai, organizēšanai un veikšanai būs nepieciešami papildu finanšu līdzekļi. Taču, samazinot noziedzīgo nodarījumu un citu pārkāpumu un to recidīva skaitu, tiks ietaupīti finanšu līdzekļi, kas jāpatērē administratīvo pārkāpumu lietvedībai, kriminālvajāšanai, tiesvedībai, soda izpildei, kompensācijām cietušajiem u. c. izdevumiem taisnīguma atjaunošanai.

Kopsavilkums

1. Integrējot sabiedrības drošības struktūrā preventīvu, tiek novērsta tās nepilnības sabiedrības drošības aizsardzības tiesiskā regulējuma jomā, kuras nevar īstenot ar kriminālsodu un administratīvo sodu.

2. Efektīvu sabiedrības drošības aizsardzības sistēmu, kura nepieļauj prettiesisku uzvedību un kaitējumu aizsargātajām interesēm, var izveidot, apvienojot policijas, citu iestāžu un organizāciju, kā arī sabiedrības preventīvo darbību un sodam raksturīgo preventīvo atturēšanu.

3. Pilnveidojot policijas preventīvās darbības regulējumu, tiktu samazināts noziedzīgo nodarījumu un citu pārkāpumu skaits un ietaupīti finanšu līdzekļi, kas tiek tērēti administratīvo pārkāpumu lietvedībai, kriminālvajāšanai, tiesvedībai, soda izpildei, kompensācijām cietušajiem u. c. saistītajiem izdevumiem taisnīguma atjaunošanai.

Atsauces

- ¹ Sk., piemēram, Commission on Crime Prevention and Criminal Justice. <http://www.unodc.org/unodc/commissions/CCPCJ/>; International Centre for the Prevention of Crime. <http://www.crime-prevention-intl.org> Community Crime Prevention Strategies. <https://www.crimesolutions.gov/>; Crime prevention. <https://www.government.nl/topics/crime-and-crime-prevention/contents/crime-prevention>.
- ² Литвинов А.Н., Гавриш Т.С. Профиликтика преступности. От теории к практике. Москва: ИКФ ЭКМОС, 2003, с. 6.
- ³ Par Valsts policijas attīstības koncepciju. Ministru kabineta 06.04.2016. rīkojums Nr. 248/LV, 69 (5641), 11.04.2016.
- ⁴ Latviešu valodas vārdnīca. 30 000 pamatvārdu un to skaidrojums. Rīga: Avots, 2006., 600. lpp.
- ⁵ Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998., 143. lpp.
- ⁶ Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Liesma, 1976., 583. lpp.
- ⁷ Turpat, 579. lpp.
- ⁸ Likums „Par policiju”. Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, Nr. 31/32, 15.08.1991.
- ⁹ Operatīvās darbības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr. 131, 30.12.1993.
- ¹⁰ Koncepcija par Kriminālizlūkošanas modeli Valsts policijā, apstiprināta ar Valsts policijas 2009. gada 28. oktobra pavēli Nr. 1576.
- ¹¹ Tiesībaizsardzības iestāžu sadarbības kārtība noziedzības novēršanā un apkarošanā. Ministru kabineta 24.01.2017. instrukcija Nr. 1/LV, 21 (5848), 26.01.2017.

¹² Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, Nr.51, 20.12.1984.

¹³ Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.43, 01.07.1993.

¹⁴ Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm> aplūkots 24.03.2017.

Abstract

Crime prevention involves activities that seek to prevent crime and offending before it occurs. It includes activities which address fear of crime. The prevention of crime requires individuals, communities, business, community organizations and all levels of government to work together. Crime prevention can reduce the long term costs associated with the criminal justice system and the costs of crime, both economic and social, and can achieve a significant return on investment in terms of savings in justice, welfare, health care, and the protection of social and human capital. A safe and secure society is an important foundation for the delivery of other key services. Community safety and security is a prerequisite for sound economic growth through continuing business investment as well as community well-being and cohesion.

Аннотация

Предотвращение преступности включает в себя мероприятия, направленные на предотвращение преступлений и правонарушений до их совершения. Сюда входят действия, направленные на снижение у людей чувства страха перед преступностью. Предупреждение преступности требует совместной работы отдельных лиц, деловых кругов, общественных организаций и всех уровней власти. Предотвращение преступности может снизить долгосрочные расходы, связанные с системой уголовного правосудия, как экономические, так и социальные, а также обеспечить значительную отдачу от инвестиций в социальное обеспечение, здравоохранение и образование. Безопасное общество является важной основой для предоставления других ключевых услуг. Общественная безопасность, благодаря постоянному инвестированию в бизнес, является предпосылкой для экономического роста, а также благополучия общества.

ПРАКТИКА ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ЧАСТНОЙ ДЕТЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

*Олегас Риманас, сертифицированный частный детектив,
ответственный партнер Вильнюсской группы частных детективов „Rimanas ir partneriai“,
директор ЗАО „Rimano biuras“, Литва*

В названии темы статьи использованы несколько терминов, требующих краткого пояснения. В первую очередь, под практикой понимаем собственный опыт нашей компании, который не является истиной в последней инстанции. Популяризация в употребляемом нами смысле и согласно толкованиям некоторых словарей – это изложение сложного вопроса в доступной форме, пропагандирование, рекламирование. Частная детективная деятельность (не научное определение) – узаконенная (Литва, Латвия, Россия) или фактически осуществляемая при отсутствии правового регулирования (Украина) деятельность частных детективов по оказанию определенного рода специфических услуг клиентам. Средства массовой информации (СМИ) – система органов публичной передачи информации с помощью технических средств. В правовых документах под средством массовой информации обычно понимаются периодическое печатное издание, сетевое издание, телеканал, радиоканал, телепрограмма, радиопрограмма, видеопрограмма, кинохроникальная программа, иная форма периодического распространения массовой информации.

ЗАО „*Privačių detektyvų biuras*“ (Бюро частных детективов) было создано 12 января 2007 года в условиях отсутствия на правовом пространстве Литвы закона, регламентирующего частную детективную деятельность (сегодняшнее название – „*Rimano biuras*“). Несмотря на это рынок частно-детективных услуг, пусть и небольшой, но уже существовал. Перед компанией встала задача заявить о своем появлении, укрепиться на рынке и, более того, стать лидером в этой сфере деятельности.

Одним из способов достижения названной задачи было выбрано активное общение с журналистами. Сработало правило,

подсказанное самими журналистами. Одно из первых интервью они начали с того, что многие детективы, к которым они обращались, не хотят «светиться» в прессе, чтобы себе не навредить, а если о чем-то и согласны говорить, то только не называя своих данных. Мы же стали поступать наоборот – никогда не отказываться от журналистских предложений (лишь за исключением случаев, когда они могли расходиться с нашими принципами) и не быть анонимами. Тем более, что, как правило, это не требовало вложения своих денежных ресурсов. Конфиденциальность в отношении данных наших клиентов при этом нами соблюдалась строжайше.

Уже по прошествии чуть более двух недель (01.02.2007) был запущен веб-сайт компании www.detective.lt, где на двух (литовский, русский) из трех языков (также английский) появился раздел «Пресса». В этот раздел на обоих языках мы до сих пор помещаем всю информацию СМИ, где наша компания хоть каким-либо образом упоминается.

Кроме бесплатного пиара в СМИ, естественно, нам до сих пор приходится инвестировать в рекламирование компании в платных источниках рекламной информации – в порталах фирм, видов деятельности, различных справочниках, веб-сайтах, Google.

Первая статья о нас, благодаря личным знакомствам, появилась через чуть более месяца после начала деятельности (20.02.2007) в не очень читаемой газете „*Lietuvos profsąjungos*“ (Литовские профсоюзы), и с того же дня наш логотип каждый вторник начали показывать в еженедельной вечерней (что немаловажно) шоу-передаче канала TV3 „*TV detektyvai*“ (Телевизионные детективы).

Поместили мы свой логотип, правда платно, и в ряде литовских основных бизнес-СМИ. Привлечение клиентов из бизнес-сферы, по

понятным экономическим причинам, до сих пор является одним из наших приоритетов.

В апреле 2007 г. мы предложили свои бесплатные услуги по розыску (выборочному) лиц в Литве известной российской передаче «Жди меня», и результатом этого явилось помещение нашего логотипа в сайте передачи. Еще через полгода такой же проект запустили с аналогичной литовской передачей ТВ-канала LNK „*Nepriklausomų paieškų tarnyba*“ (Служба независимых поисков).

Начав общение с журналистами в Вильнюсе, мы не забыли и о периферии. Уже в апреле 2007 г. информацию о нас стали распространять по региональному телевидению „нефтяного“ города Литвы Мажейкяй. При этом это ТВ вещает еще на аудиторию свыше 10 населенных пунктов части Литвы, называемой Жемайтия, которые находятся на расстоянии 300 километров от столицы Вильнюса.

Итогом общения с журналистами в первом – 2007 году деятельности компании было 5 публикаций в СМИ с нашими интервью и одно участие в ТВ передаче. Забегая вперед, можно констатировать, что ежегодно до сегодняшнего дня наша «журналистская» активность примерно сходная: 2008 год – 6 статей, 2 раза участие в теле- и 1 раз в радиопередачах; 2016 год, когда вступил в силу Закон Литовской Республики О частной детективной деятельности, – 7 статей, 5 раз участие в теле- и 2 раза в радиопередачах).

Желаемые темы чаще всего называли сами журналисты, но круг тем удалось расширить: от банального вопроса – как детективы следят за неверными мужьями и женами – перейти к темам участия частных сыщиков в розыске пропавших лиц, взаимодействия с правоохранительными органами, помощи родителям в контроле за детьми, проверки помещений на средства негласного съема информации и т.п. Этому способствовал немалый опыт прежней работы сотрудников нашей небольшой компании в криминальной полиции и других спецслужбах.

В 2008 году компания продолжила общение с журналистами уже по несколько накатанному пути. Но опять же, уже не в первый раз, благодаря личным знакомствам, был создан проект, направленный, в первую очередь, на русскоязычного читателя (соответственно, и потенциального клиента компании) Литвы. В республике издаются 3 основных русскоязычных периодических (еженедельных) издания,

популярных среди русско- и польскоязычного населения, преимущественно проживающего в крупных городах и некоторых районах. Одно из них – по сути, историческая газета «Литовский курьер», издаваемая с небольшими перерывами с 1759 года.

По нашей инициативе и по договоренности с главным редактором наша компания в апреле 2008 г. заключила долгосрочный договор с указанной газетой на организацию еженедельной детективной рубрики на «бесплатных» условиях: мы не платим за рекламу компании – нам не платят гонорар за публикации. Суть рубрики под названием «Частное детективное агентство» заключалась в вопросах и ответах познавательного и исторического плана, конкретных и не очень. Ее целью было внести свою лепту в то, чтобы читатели стали более подготовлены к столкновению с различными нестандартными жизненными ситуациями криминально-детективного плана, но одновременно и «вещать» о существовании нас на детективном поприще. Источниками информации для самих нас являлись наши собственные размышления, превентивные буклеты полиции и некоторых общественных организаций, сами СМИ, интернет. Для реализации такого дела, конечно, в компании должен был быть и человек, склонный к работе пером, и которому это было, как говорится, по душе. Этот вопрос тоже был решен. Читатели могли задавать нам любые актуальные вопросы из области нашей специфической деятельности, нередко при отсутствии вопросов читателей вопросы мы задавали и сами себе.

Приведём несколько примеров:

«Сотрудничаете ли вы с другими детективными агентствами в Литве, есть ли у вас международные контакты для решения проблем клиентов?»

«Во многих газетах мелькают объявления о трудоустройстве за границей. Возможно ли в случае сомнения проверить надежность как такой информации, так и самой фирмы, предлагающей эти услуги?»

«Говорят, что в давние времена обычные дворники были неплохими детективами, знали все о своих жителях и часто помогали полиции полезной информацией. Интересно было бы узнать об этом поподробнее»....

Рубрика жила ровно год в 52 номерах газеты до апреля 2009 г. Из-за необходимости часть времени систематически тратить на эту нагрузку, возникали мысли остановить

данную деятельность. Но одновременно благодаря проекту стала чувствоваться некоторая узнаваемость нашей компании среди русскоязычных клиентов. Нами было решено продолжить использовать предоставленную возможность, и далее мы пригласили читателей поменяться местами: постарались вовлечь их в игровой форме в распутывание детективных ребусов, предложили слать нам ответы на нашу указанную электронную почту. Правильные ответы и новый интересный, на наш взгляд, вопрос мы представляли в очередном номере еженедельника. А самых активных читателей – «коллег» каждые три месяца обещали отмечать специальным «детективным» призом. Источниками вопросов для нас являлись несколько интересных небольших брошюр, в первую очередь авторов Пола Слоуна и Деза Макхейла, «Детективные задачки на нестандартное мышление»¹.

Наш первый детективный вопрос был задан уже в последнем апрельском номере газеты (2009 г.):

Мужчина умышленно застрелил свою жену. Она никому не угрожала, поэтому это не была самооборона. Он был вменяем и не страдал психическим заболеванием. Потом он сдался полиции. Но его отпустили и не привлекали к уголовной ответственности. Почему такое могло произойти?

В следующем номере был опубликован ответ:

Много лет тому назад жена сфальсифицировала собственную смерть и скрылась с любовником. Ее мужа, несмотря на недостаточность улик, признали виновным, осудили за убийство и приговорили к 20 годам заключения. Когда его отпустили, он выследил свою жену и застрелил ее, но осудить его дважды за одно и то же преступление было нельзя...

К сентябрю 2010 г. почти за полтора года нашей «игры» с загадками читателям был задан 71 детективный вопрос. Из отзывов стало понятно, что детективные ребусы позволили читателям не только поучаствовать лично в распутывании непростых историй, но и узнать что-то новое, интересное, а также – повысить наш рейтинг узнаваемости среди клиентов.

Но и на этом мы не остановились. На работу в нашу фирму частным детективом устроился бывший сотрудник пенитенциарной системы, проработавший в тюрьме более 20 лет, а среди партнеров оказался бывший начальник учебного центра сотрудников

исправительно-трудовой системы. Мы решили просвещать будущих наших клиентов по этой относительно закрытой, а поэтому одновременно интригующей теме. Да и самим нам она была небезынтересна. Начался третий этап сотрудничества с еженедельником – освещение познавательных и поучительных историй реальной жизни в тюрьме. Правда, что было важно, как и ранее, в каждом номере после публикации указывалось название нашей компании и ее контакты, сайт.

Последняя наша тюремная рубрика, а с ней и весь длившийся более трёх лет проект, продолжалась свыше года в 83 номерах газеты до конца 2011 г. По своей инициативе мы прекратили проект, убедившись, что цель достигнута, нас как детективов русскоязычное читающее население знает.

Параллельно с указанным проектом летом 2008 г. компания стала членом Дворца торговли, промышленности и ремесел г. Вильнюс, объединяющего большинство экономических субъектов города. И сразу же систематически, насколько позволяют правила Дворца, информацию о себе и своих услугах в короткой доступной форме бесплатно мы стали размещать каждые 2 месяца в издаваемом Дворцом Информационном бюллетене.

В 2011, 2013, 2015 годах, правда, платно (около 80 EUR/два года), информацию о себе размещали в довольно интересном издаваемом каждый второй год в Англии в г. Оксфорд печатном каталоге «расследователей» по странам (в алфавитном порядке) всего мира (Varsity International Directory (of Investigators))². Издатели эту же информацию дублируют на своем сайте.

В 2015 г. после принятия Закона Литовской Республики О частной детективной деятельности информацию о нас мы бесплатно разместили на сайтах литовских общин Великобритании и Норвегии, в Facebook страничках литовских общин Ирландии и Дании, куда эмигрировали или где работают несколько сотен тысяч – большинство уехавших литовцев.

При том, что часто в СМИ размещается бесплатная реклама, на рекламу себя и услуг компании нами тратится ежегодно 2-3 % оборотных средств.

Приведём еще несколько примеров задействования нами СМИ в популяризации детективной деятельности.

В ноябре 2012 г. в 46 номере издаваемого

в Литве еженедельника «Обзор» была опубликована впечатляющая статья об одной из самых замечательных фигур XX века Вольфе Мессинге. Информация не новая, но впервые обращалось внимание на то, что этот если уже не всемирно, то на пространстве бывшего СССР большинству известный человек был напрямую связан с Вильнюсом – учился на кафедре психологии университета. В принципе, это сенсация, ибо еще один человек, оставивший след в мировой истории, имел отношение к нашему городу. Эта информация дала толчок к тому, чтобы в деталях разобраться, когда, сколько, у кого учился в Вильнюсе великий «мистификатор» и провидец. Детективы нашего бюро взялись за необычный для нашей деятельности детективный поиск, занявший весь 2013 год. В результате в 2014 году в 5 номере «Обзора» за январь/февраль от имени нашей детективной компании была опубликована большая статья под названием «Вольф Мессинг и Вильнюс: мифы и реальность». К великому сожалению, биографический факт об учебе В. Мессинга в Вильнюсе не подтвердился, что еще раз дало возможность усомниться в правдоподобности его биографии.

С другой стороны, отдавая дань уважения самому известному «экстрасенсу» советского периода, эстраднему артисту Вольфу Мессингу, выступавшему в СССР в период 1940–1974 гг. с «психологическими опытами» по «чтению мыслей» зрителей, мы свое исследование завершили вопросом: а может, феномен Великого артиста и заключается в том, что он сумел скрыть все детали о себе и своих секретах, чтобы никто не смог ими воспользоваться?

Статья заинтересовала читателей, а нам как детективам принесла своеобразные бонусы. Подобный опыт мы повторили в 2016 году.

Осенью 2015 г. мэр Вильнюса посетил район Вильнюсского железнодорожного вокзала и порадовался тому, что этот район постепенно возрождается к новой жизни. Были упомянуты несколько исторических мест. Мы решили, что это не все объекты в этом квартале, которые было бы интересно вспомнить и увековечить, таким образом привлекая туристов и побуждая жителей города проявлять интерес к очень интересной истории города.

Мало кто даже из старожилов Вильнюса знал, что в этой довольно отдаленной

части столицы переплетены множество слоев тысячелетней истории нашего города, и почти никто не знал, что там с середины XIX века до окончания Второй мировой войны существовала тюрьма. По понятным причинам тема была нам близка и интересна, и мы решили восполнить этот пробел. Наш поиск и сбор материала длился около полугода. Результат – 20 февраля 2016 г. в центральной и наиболее читаемой литовской газете „*Lietuvos rytas*“ в полный лист с фотографиями была опубликована статья «Невзрачная улица полна исторических секретов» (перевод). Более подробно на ту же тему в трех номерах (апрель – май 2016 г.) уже упомянутой газеты «Литовский курьер» вновь под именем нашей детективной компании была опубликована статья с названием «По следам Стефанского предместья». Один из упомянутых нами фактов чуть позже привлек к нам внимание германского 11-го телеканала, который на немецком языке 22.06.2016 рассказал о нас и об этом факте. Речь идет о том, что во время войны немцы здание использовали как тюрьму вермахта. В апреле 1942 года во дворе этой тюрьмы был расстрелян фельдфебель немецкой армии Антон Шмидт, который к этому времени сумел спасти от гибели около 350 узников Вильнюсского еврейского гетто.

Завершая тему, целесообразно вспомнить теорию распределения власти в обществе. Первой, второй и третьей властями являются, соответственно, законодательная, исполнительная и судебная ветви власти. Пресса и её влияние в социуме – четвёртая власть. Воздействуя посредством массовой информации на общественное мнение как состояние массового сознания, массовые коммуникации способствуют тем самым наилучшей реализации целей субъектов социальных интересов. Но в контексте глобализации некоторые эксперты называют власть прессы первой, а не четвёртой.

Соответственно, деловое взаимодействие с журналистами влечет формирование правильного положительного мнения о частной детективной деятельности и самих детективах, привлечение большего количества клиентов.

Ссылки

- ¹ Слоун П., Макхейл Д. Детективные задачи на нестандартное мышление. Москва: АСТ: Астрель, 2006.
- ² Varsity International Directory of Investigators & Security.

Anotācija

Rakstā izklāstīta detektīvu biroja pozitīvā pieredze detektīvdarbības popularizēšanā, sadarbojoties ar žurnālistiem un plašsaziņas līdzekļiem. Autors secina, ka mūsdienās ļoti svarīgi ir izmantot sociālo tīklu sniegtās iespējas, kā arī efektīva ir interaktīva sadarbība ar lasītāju tradicionālajos plašsaziņas līdzekļos, piemēram, piedāvājot iejusties detektīva lomā, un atrisināt detektīvdarbībai raksturīgus uzdevumus. Lasītāju interesi izraisa arī detektīvsīžeti un detektīvpētījumi par vēsturiski pazīstamu personu gaitām un likteņiem konkrētajā reģionā.

Abstract

The article briefly examines the 10-year positive experience of JSC Rimano biuras (Lithuania) in promoting the activities of private detectives in the main forms of periodic dissemination of mass information, for mutually beneficial cooperation with journalists.

НЕИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЧАСТНЫХ ДЕТЕКТИВОВ

*Частный детектив Ромуальдас Залецкис,
Вильнюсская группа частных детективов «Rimanas ir partneriai», Лумва*

Частные детективы нередко всецело окунаются в добытие нужной клиенту информации – планируют и осуществляют сыскные действия и различные разведывательные мероприятия. Это может быть оправдано тем, что клиенты ценят детективных услуг видят именно в способности детектива добывать нужную им информацию. Однако при этом до сих пор остается невостребованным большой пласт услуг детектива, связанных с его правовым статусом, который также способен генерировать добавленную стоимость.

Следует обратить внимание на то, что частный детектив как специальный субъект права законом наделяется исключительным правом собирать информацию о частной жизни другого человека, и таким правом сбора информации больше никто из частных лиц не обладает. Место детективов на рынке услуг, в которых присутствует элемент соприкосновения с частной жизнью другого человека, неправомерно занимают различные неуполномоченные на то субъекты хозяйственной деятельности – частные и юридические лица. Часто в оправдание такой деятельности ошибочно называется принцип: «что законом не запрещено, то разрешено», однако на самом деле в регулировании правовых отношений, затрагивающих право человека на уважение его частной жизни, существуют совсем другие механизмы.

Кратко напомним три условия (ступени), при одновременном наличии которых соприкосновение с частной жизнью другого человека может быть признано правомерным:

- 1) право на ограничение частной жизни другого человека должно быть установлено законом;
- 2) вторжение в частную жизнь другого человека может быть оправдано целями, которые предусмотрены в части 2 статьи 8 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (далее – Конвенции);
- 3) вторжение в частную жизнь другого

человека является необходимым в том смысле, как эта необходимость понимается в демократическом обществе.

Итак, чем же особенны услуги детектива, способные генерировать прибавочную стоимость? Следует отметить два аспекта:

- 1) сбор информации для клиента по установленным законом вопросам является исключительным правом частных детективов;
- 2) исключительным правом частных детективов является получение и управление такими сведениями, содержание которых затрагивает частную жизнь другого человека, которая особым образом защищается Конвенцией и конституциями государств.

Рассмотрим правовое регулирование этой отрасли в Латвии, России и Литве.

Итак, законом установлен специальный субъект права – частный детектив и установлено исключительное его право на предоставление целого ряда услуг, считающихся детективными, которые в свою очередь относятся к разряду профессиональной деятельности. Государство под страхом уголовного или административного наказания запрещает лицам заниматься лицензируемой деятельностью, не имея на то лицензии. Так, статья 127 Кодекса об административных проступках Литовской Республики запрещает заниматься профессиональной деятельностью без лицензии, когда она требуется, а статья 202 УК устанавливает уголовную ответственность за занятие профессиональной деятельностью в крупном размере без лицензии (в случаях, когда она требуется). Аналогичное правовое регулирование существует и в других странах.

Статья 2 действующего в Латвии Закона о детективной деятельности¹ гласит, что детективной деятельностью являются услуги лицензированных в установленном настоящим Законом порядке индивидуальных коммерсантов, персональных обществ и обществ капитала и сертифицированных физических лиц (далее – детектив), которые на основании договора оказывают физическому или

юридическому лицу услуги с целью защиты его прав и законных интересов. Законом установлены виды услуг, которые признаются детективной деятельностью, а также то, что эти услуги могут оказывать только детективы. Аналогичное правовое регулирование существует и в других странах.

Для ясности кратко перечислим установленные законами государств списки услуг детективной деятельности.

Итак, часть 2 статьи 2 действующего в Латвии Закона о детективной деятельности гласит, что услугами детективной деятельности являются: выяснение связанных с преступной деятельностью фактов, вещей или лиц; розыск совершивших преступное деяние или без вести пропавших лиц; выяснение фактов нечестной конкуренции, незаконной коммерческой деятельности или другой незаконной хозяйственной деятельности; сбор характеризующих лицо сведений перед заключением гражданско-правового договора и сведений о платежеспособности лица; проверка сведений, связанных с выполнением обязательств по страховому договору; розыск утерянного или противоправно отчужденного имущества.

Статья 3 Закона О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации² гласит, что в целях сыска разрешается: сбор сведений по уголовным и гражданским делам; изучение рынка, выявление некредитоспособных или ненадежных деловых партнеров; установление обстоятельств неправомерного использования в предпринимательской деятельности фирменных знаков и наименований, недобросовестной конкуренции, а также разглашения сведений, составляющих коммерческую тайну; выяснение биографических и других характеризующих личность данных об отдельных гражданах при заключении ими трудовых и иных контрактов; поиск без вести пропавших граждан; поиск утраченного имущества; поиск лица, являющегося должником, а также поиск ребенка по исполнительному документу.

Статья 21 Закона Литовской Республики О частной детективной деятельности³ гласит, что частные детективы могут оказывать следующие услуги частной детективной деятельности: розыск пропавших лиц и исследование обстоятельств пропажи; сбор информации об окружении несовершеннолетних в целях обеспечения их физической и психической

безопасности; сбор информации для уголовного процесса, решения гражданских, трудовых, страховых споров, административных разбирательств; сбор сведений о клиенте, его родственных связях; обеспечение защиты тайн клиента, техническое обеспечение безопасности его информации; поиск утерянного клиентом имущества или информации, связанной с имуществом; организация встреч, требующих конфиденциальности; оценка надёжности и платёжеспособности лиц; сбор сведений о недобросовестной конкуренции или хозяйственно-коммерческой деятельности; розыск должников и их имущества.

Из перечисленного мы видим, что частным детективам законом разрешено собирать и использовать информацию, которая, по сути, содержит данные о личной жизни другого человека. Таким образом, деятельность частных детективов соответствует первому условию (ступени) правомерности вторжения в частную жизнь другого человека.

С целью полноты описания темы уточним суть других двух условий (ступеней) правомерности соприкосновения частного детектива с частой жизнью другого человека: часть 2 статьи 8 Конвенции оправдывает вмешательство в частную жизнь другого человека в интересах национальной безопасности и общественного порядка, экономического благосостояния страны, в целях предотвращения беспорядков или преступлений, для охраны здоровья или нравственности или *защиты прав и свобод других лиц* (вторая ступень); вторжение в частную жизнь другого человека признается необходимым в демократическом обществе, если оно соответствует принципу пропорциональности, то есть балансу между правами индивида и общественным интересом (третья ступень).

Считаем важным, что в части 2 статьи 4 Закона Литовской Республики О частной детективной деятельности установлено: частные детективы при осуществлении частной детективной деятельности должны наряду с другими принципами следовать принципу пропорциональности. Поэтому литовским коллегам в случае судебного иска против них придется доказывать соблюдение ими баланса охраняемых ценностей, а коллегам из Латвии и России кроме того при рассмотрении вопроса о правомерности их деятельности придется еще доказывать, что должен быть применен принцип пропорциональности.

Далее, продолжая рассмотрение темы, следует отметить, что любая информация о человеке, по сути, может быть признана затрагивающей его частную жизнь, соответственно, охраняется под страхом гражданской и уголовной ответственности.

В статье 152.2. ГК РФ «Охрана частной жизни гражданина» установлено, что сбор, хранение, распространение и использование любой информации о частной жизни гражданина без его согласия не допускается, если иное прямо не предусмотрено законом. В части 4 статьи 2.23. ГК Литвы «Право на частную жизнь» говорится, что основанием для предъявления иска о возмещении материального или нематериального ущерба являются неправомерные действия, которыми нарушается право на частную жизнь. Аналогичные нормы права установлены и в других рассматриваемых государствах. Правом признается, что частная жизнь охватывает круг неформального общения, вынужденные связи, собственно внутренний мир человека (личные переживания, убеждения, быт, досуг, хобби, привычки, домашний уклад, симпатии), семейные связи, религиозные убеждения⁴. Помимо того, что само понятие частной жизни человека в праве не описано исчерпывающе, оно имеет тенденцию постоянно расширяться, охватывает все новые отношения, которые прямо не предусмотрены ни Конвенцией, ни Конституциями государств. На всех лиц, которые могут соприкоснуться с частной жизнью другого человека, это возлагает большую ответственность. Например, взыскатель долгов как частное лицо, задавший несколько вопросов соседям о том, не знают ли они, куда уехал должник, может быть привлечен к гражданской и уголовной ответственности за сбор информации о частной жизни гражданина. В подобных случаях суды Литвы, например, могут присудить возмещение нематериального (морального) ущерба в размере 5 – 10 тыс. евро, при этом не требуя от истца доказать вину ответчика и обосновать размер такого ущерба. Следует также напомнить, что 25 мая 2018 г. вступит в силу Регламент Европейского Парламента и Совета No. 2016/679 «О защите физических лиц при обработке персональных данных и о свободном перемещении таких данных», согласно которому за нарушение требований по использованию персональных данных виновным лицам наложены штрафы в размере до 20 млн. евро.

Рассмотрим для наглядности два примера: предоставление услуг по оценке надёжности и платёжеспособности лиц; розыск должников и их имущества.

Только частные детективы как специальные субъекты права наделены полномочиями собирать информацию для оценки надёжности или платёжеспособности лиц, искать должников и их имущество. Различные предприятия по взысканию долгов или по оценке надёжности и платёжеспособности лиц действуют на рынке услуг, нарушая целый ряд запретов, рискуя при этом, что против них могут быть применены серьёзные финансовые санкции, а сами результаты их деятельности могут быть признаны неправомерными, стало быть, недействительными. Иногда сотрудники таких предприятий указывают на то, что они действуют с согласия самого человека – лица, которое хочет получить кредит или трудоустроиться, и это якобы оправдывает их действия; однако следует отметить, что в этом случае правомерность деятельности таких предприятий может быть признана лишь при условии, что согласие лица получено при полной свободе его воли, то есть отказ кандидата от согласия на сбор и использование информации о нем не повлиял бы на результаты рассмотрения его просьбы.

Выводы

Думается, что для роста доходов в этом сегменте детективных услуг обычные маркетинговые стратегии (то есть усиление рекламы) малоэффективны, так как даже в правовом сообществе подобные идеи хотя и выслушиваются, однако до практического интереса дело не доходит. Для понимания правового значения результатов детективной деятельности в правовом сообществе на начальном этапе, видимо, следует привлечь академические силы, вести разъяснительную работу среди адвокатов, практикующих юристов на различных семинарах и лекциях. Примечательно, что, стараясь коммерциализировать описываемый сегмент услуг, частные детективы становятся реальными защитниками прав человека, поэтому отдельные пункты маркетинговой стратегии могут охватывать и сотрудничество с правозащитными организациями.

Ссылки

- ¹ Law on Detective Activity. http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/Law_on_Detective_Activity.doc
 - ² Закон «О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации». <https://01.xn--b1aew.xn--p1ai/upload/site3/bc2a8f75c3c88378d8604a17cab494c1.pdf>
 - ³ Lietuvos Respublikos privačios detektyvinės veiklos įstatymas. <https://www.e-tar.lt>
 - ⁴ Романовский Г.Б. Право на неприкосновенность частной жизни. – М., 2001, с. 4, 63-65.
-

Anotācija

Detektīvdarbības regulējums Lietuvā, Latvijā un Krievijā sniedz privātdetektīviem papildu iespējas radīt pievienoto vērtību. Detektīvdarbību reglamentējošajos speciālajos likumos privātajiem detektīviem dotas ekskluzīvas tiesības sniegt detektīvu pakalpojumus, bet citu subjektu darbība šajā jomā tiek uzskatīta par nelikumīgu, un par tāda veida aizliegtu darbību ir noteikta administratīva un kriminālatbildība. Vēl viens svarīgs detektīvdarbības noteikums ir saistīts ar detektīva tiesībām, darbojoties pilnvaru ietvaros, vākt informāciju par citu personu privāto dzīvi saistībā ar noziedzīgu nodarījumu vai civiltiesisku deliktu. Šādas darbības nav atļautas citām privātpersonām. Tāpēc likumdevējs ir stingri ierobežojis tos subjektus, kuri var sniegt pakalpojumus detektīvdarbības ietvaros un precīzi noteicis šādas darbības saturu. Piemēram, šādas darbības var būt saistītas ar debitora un tā aktīvu meklēšanu, personas maksātspējas un uzticamības novērtēšanu. Būtu nepieciešams turpināt sabiedrības informēšanu par detektīvu ekskluzīvajām iespējām, tādā veidā veicinot tirgus pieprasījuma pieaugumu attiecībā uz šāda veida detektīvu pakalpojumiem.

Abstract

Legal regulation of Lithuanian, Latvian, Russian private detectives activities provide additional opportunities for private detectives to create added value in their practice. Special laws of the countries in question that regulate their activities, give private detectives exclusive rights to provide detective services, therefore activities of other entities in this field is considered unlawful, and carries administrative and criminal liability. Another important statutory regulatory aspect of detective activities is that detectives can be recognized by law, within certain boundaries, to legally collect information about another persons private life, which is completely forbidden for any other private individual and collecting another person's private information, carries criminal and civil liability. And so the legislator has strictly limited the amount of entities that can provide services within the scope of detective activities and the content they are allowed to handle. The author presents two types of services as an example: the search of a debtor and his assets, a person's solvency and reliability evaluation. It is recommendable to employ educational measures to expand market demand for legal services that only detectives have the right to provide.



KRIMINĀLISTIKAS UN OPERATĪVĀS DARBĪBAS TEORIJAS APAKŠNOZARE

DETEKTĪVDARBĪBA UN DAŽAS PAZUDUŠU PERSONU MEKLĒŠANAS PROBLĒMAS*

Mg. iur. **Leonīds Makans**,
Biznesa augstskola "Turība", Latvija

Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam kā viena no galvenajām prioritātēm ir noteikta cilvēka drošums, ar kuru saprot indivīda spēju nezaudēt drošību un drošības sajūtu, bet to zaudēšanas gadījumā – tās atgūt, tāpēc nozīmīgi ir dažādu drošības gādnieku – cilvēku, organizāciju un institūciju pasākumi, kuri atsevišķam indivīdam vai to grupām palīdz radīt un uzturēt drošību¹.

Cilvēku pazušanas fenomens ir viens no sabiedrības drošības sajūtu negatīvi ietekmējošiem apdraudējumiem, kura novēršanā ievērojama loma ir policijai, detektīvsabiedrībām un citām nevalstiskām organizācijām, kuras nodarbojas ar pazudušu cilvēku meklēšanu.

Iespējams, tieši tāpēc neizpratni un diskusijas izraisīja ziņa par reformām Valsts policijas Kriminālpolicijas pārvaldē, kuras rezultātā nodaļa, kas nodarbojusies ar bezvēsts pazudušu cilvēku meklēšanu, pievienota struktūrai, kas izmeklē noziegumus pret personas dzīvību un veselību².

Raksta mērķis ir vērst interesentu uzmanību uz vairākām bezvēsts pazudušu personu meklēšanas problēmām, norādot iespējamus to risinājuma ceļus un iespējas. Šai nolūkā izpētīti speciālais un citas literatūras avoti par aplūkojamo tematu, kā arī Latvijas Policijas akadēmijas sadarbībā ar Valsts policijas Galveno Kriminālpolicijas pārvaldi veiktie pētījumi – "*Sākotnējie pasākumi bezvēsts pazudušu personu slepkavību atklāšanā*", "*Policijas meklējamo personu atrašanas metodika Latvijā un ārzemēs*", zinātniski praktisko konferenču materiāli par personu meklēšanas jautājumiem³, kā arī autora personīgā pieredze, piedaloties augstāk minēto pētījumu veikšanā, un vairāk kā divdesmit gadu prakses pieredze, strādājot kriminālpolicijā.

Pazudušu personu meklēšana uzskatāma par vienu no sarežģītākajiem pienākumiem, ko nosaka ne tikai tai raksturīgā situāciju neskaidrība un svarīgā loma noziedzīgu nodarījumu prevencijā un atklāšanā, bet arī lielā ētiskā nozīme.

Kur palicis cilvēks, kas ar viņu noticis, vai viņš cietis nelaimes gadījumā, vai kļuvis par noziedzīga nodarījuma upuri, vai ir vēl dzīvs – tie ir jautājumi, uz kuriem vēlas rast atbildi pazudušā tuvinieki. Ilglaicīga šādas personas prombūtne daudzkārt pastiprina neziņas un cerību izraisīto satraukumu, kas nereti ieilgst gadiem, vai arī tiek uztverta kā smags un neatsverams zaudējums. Noskaidrojot pazudušo likteni, šīs mokošās jūtas tiek novērstas. Tāpēc sabiedrībā tik jūtīgi tiek uztverti personu pazušanas gadījumi, bet aktīva un prasmīga rīcība, iejūtīga attieksme un sadarbība ar pazudušā tuviniekiem palīdz ne tikai atrast pazudušo, bet arī nostiprināt iedzīvotāju uzticību policijai, detektīvsabiedrībām un citām nevalstiskām organizācijām, kuras veic pazudušu cilvēku meklēšanu, vairot to autoritāti un mazināt draudu un baiļu sajūtu ikvienā sabiedrības locekļi.

Konstatējot noteiktas personas pazušānu, parasti pieņemts prognozēt, ka tas ir saistīts ar briesmām viņas dzīvībai un veselībai⁴. Jau kopš 18.–19. gs. mijas, kad veidojās policijas modelis, kas tuvs mūsdienām, personas pazušānu vienmēr tikusi uzskatīta par vienu no iespējamām slepkavības indikācijām. Šis pieņēmums nav zaudējis aktualitāti arī mūsdienās. Pazudušu personu slepkavības jeb tā sauktās bezliķa slepkavības, kad noziegums maskēts ar personas bezvēsts pazušānu, tiek apskatītas kā specifisks slepkavību veids un to izmeklēšanas metodika atrodama ikvienā kriminālistikas mācību grāmatā⁵, bet pazudušu personu meklēšana allaž bijusi iekļauta tajās

kriminālpolicijas struktūrās, kuras nodarbojas ar slepkavību atklāšanu⁶. Tāpēc Valsts policijas Kriminālpolicijā veiktās reformas uzskatāmas par pamatotām. Domājams, neizpratni un neskaidrību rada masu medijos laiku pa laikam publicētās un nekritiski interpretētās ziņas par bezvēsts pazudušo personu skaitu, kas mūsdienu žurnālistikai, ievērojot tās sensacionālo ievirzi, ir raksturīgi. Piemēram, varam uzzināt, ka “policija ik gadu meklē vairāk nekā 1000 pazudušu personu”, vai “policijā reģistrēti vairāk nekā 2000 iesniegumu, un šie cipari ir līdzīgi gadu no gada”⁷. Šādi paziņojumi, protams, ir satraucoši ikvienam, kurš nav iedziļinājies personu meklēšanas problemātikā un pieredzē, kura, kaut arī nežēlīgi, tomēr pareizi liecina, ka daudzas kā bezvēsts reģistrētas personas tādas nemaz nav, bet daudzi pazuduši cilvēki nav reģistrēti kā pazuduši⁸.

Šo atziņu apstiprina arī skaitļi, kuri zem satraucošajiem rakstu nosaukumiem nav minēti, vai arī nav interpretēti. Piemēram, pēc elektroniskā notikumu žurnāla datiem policijā ar iesniegumiem par personu bezvēsts pazušanu fiksēti 4890 gadījumi, bet 4257 jeb 87,0% gadījumu nav bijusi nepieciešamība pazudušos izsludināt meklēšanā, jo tie atrasti vai atradušies īsā laikā.

Tāpat varam atrast ziņas, ka 2016. gada oktobrī “par bezvēsts pazudušajiem jau izsludināti 878 cilvēki, kas ir vairāk nekā iepriekšējos gados kopumā, pirms gada bezvēsts gada laikā bija pazuduši par 148 cilvēkiem mazāk, bet 2014. gadā – par 177 cilvēkiem mazāk, apmēram 30 – 40% no pazudušajiem vēlāk tiek atrasti miruši; ja runā par mirušo atrašanu, tad jāsaprot, ka vairāk nekā 90% gadījumu sastopamies ar nelaiemes gadījumiem un pašnāvībām (noslīkst, ielūst ledū), pārējie gadījumi, krietni mazākā skaitā, ir tādi, kad pret šīm personām izdarīti noziedzīgi nodarījumi (respektīvi – cilvēki ir noslepkavoti.)”⁹. No šeit minētā nav grūti secināt, ka absolūtos skaitļos atrasto dzīvo skaits veido 527, mirušo – 351, no tiem 316 bojā gājušo nelaiemes gadījumos, bet 35, jeb 3,98% ir slepkavību upurī, un tas nav maz.

Runājot par ievērojamo atrasto mirušo, tai skaitā nelaiemes gadījumos bojā gājušo, skaitu, uzmanību izraisa 2004.–2005. gados izmeklētās 38 sirmgalvju slepkavības, kuras izdarīja viena persona, upurus nožņaudzot, tomēr pirms vainīgā atmaskošanas vairāki noslepkavotie tika apbedīti kā miruši slimības rezultātā¹⁰.

Ar jebkuras personas, tai skaitā bezvēsts pazudušas, meklēšanu cieši saistīta ir nezināmu mirušo personības noskaidrošana, kas apstiprina jau iepriekš minēto tēzi par daudzām

faktiski pazudušām personām, kuras nav reģistrētas kā pazudušas. 2015. gadā uzskaitē bija 324 ilgāk kā piecus gadus neidentificēti līķi un 211 ilgāk par pieciem gadiem neatrastas pazudušas personas. Ievērojot to, ka arī agrāk ir bijuši gadījumi, kad nepareizi noteikta nevardarbīga nāve, nerodas pārlicība par absolūti precīzu nelaiķu nāves cēloņa noskaidrošanu, un līdz ar to Valsts policijas organizatoriskie pasākumi pazudušu personu meklēšanā ir pamatoti.

Kā ilustrāciju tam var minēt Jelgavas PRPP izmeklēto Ineses Z. pazušanas faktu, kad sadzīves raksturojums un situācijas izpēte liecināja par to, ka sieviete nogalināta. Aizdomas krita uz Ineses Z. piedzīvotāju, kuru pārbaudīja ar poligrāfu. Vīrietis noliedza saistību ar Ineses Z. pazušanu, bet poligrāfa pārbaudē secināja, ka vīrietis melo. Atkārtotā poligrāfa pārbaudē tika secināts, ka vīrietis nav saistīts ar sievietes pazušanu. Pēc diviem gadiem vīrietis sāka dzīvot ar citu sievieti. Šī sieviete pēc tam, kad piedzīvotājs bija viņu piekāvis, sniedza policijai informāciju, ka Inese Z. strīda laikā tikusi nogalināta, un vīrietis kopā ar draugiem līķi aizvedis uz mežu un apracis. Pēc kaulu DNS ekspertīzes veikšanas tika noteikts, ka apraktā ir Inese Z., un vīrietis atzinās noziedzīgajā nodarījumā¹¹.

Domājams, viena no pazudušu personu problēmām ir pārāk plaša pazudušas personas jēdziena interpretācija. Parasti par pazudušu uzskata:

- kādu, kura atrašanās vieta nav zināma un pēc saprātīga termiņa iztecēšanas paliek nenoskaidrota,

- vai kādu, kura nepārtraukta un neizskaidrojama prombūtne dod pamatu radniekiem griezties tiesā, lai atzītu personu par mirušu un sadalītu tās mantu¹². Līdztekus neskaidrībai par personas atrašanās vietu vēl jābūt pamatotām bažām par iespējamām apdraudējumiem¹³.

Līdzīgi pazudušu cilvēku jautājums risināts arī Latvijā – Civillikums, regulējot aizgādību pār promesošo un pazudušo personu mantu, nosaka termiņus, kuros promesošā vai pazudusī persona atzīstama par mirušu un ar to saistītos mantiskos jautājumus¹⁴. Šeit noteiktie termiņi pārņemti un iekļauti attiecīgos policijas noteikumos par pazudušu personu meklēšanu.

Savukārt saskaņā ar Operatīvās darbības likumā noteikto pazudušas personas ir tādas

“kuras pēkšņi un bez acīmredzama iemesla pametušas savu pastāvīgo vai pagaidu uzturēšanās vietu, neievēro savu ierasto dzīvesveidu un sazināšanās ar tām nav iespējama, kā arī nepilngadīgo un to personu meklēšana, kuras vecuma, to fiziskā, garīgā stāvokļa vai slimības dēļ ir aprūpējamas, bet aizgājušas no mājām, ārstniecības iestādēm vai citām uzturēšanās vietām”¹⁵.

Ja šaubas neizraisa aprūpējamo un nepilngadīgo iekļaušana bezvēsts pazudušo skaitā viņu paaugstinātās viktimitātes dēļ, tad ierastā dzīvesveida neievērošana un nespēja sazināties ar personu, domājams, vēl nevar būt pietiekams iemesls uzskatīt, ka persona pazudusi. Kā piemēru varētu minēt tos gadījumus, kad personas aizbrauc uz ārzemēm un neuztur sakarus ar dzimtenē palikušajiem radniekiem un tuviniekiem¹⁶. Tie ir cilvēki, kuri ilgāk vai mazāk ilgi dzīvo ārzemēs un kaut kādu iemeslu dēļ pārtraukuši sazināties ar radniekiem vai tuviniekiem. Šādu cilvēku uzskatīšana par bezvēsts pazudušiem ir nepamatota. Viņi ir aizbraukuši uz ārzemēm, bet atzinumu par viņu bezvēsts pazušānu varētu izdarīt valstu, kurās šie cilvēki dzīvo, policijas dienesti, konstatējot personas bezvēsts pazušānas raksturīgākās pazīmes – veselības un dzīvības apdraudējumu vai eventuālas slepkavības indikācijas. Šādām situācijām būtu lietderīgi ieviest jēdzienu *persona, kura zaudējusi sakarus ar tuviniekiem*, kas pazīstams citās valstīs un paredz tādu personu meklēšanu, nosakot atšķirīgu meklēšanas režīmu¹⁷. Piemēram, Krievijā līdztekus pazudušu personu meklēšanai paredzēta personu, kuras zaudējušas sakarus ar tuviniekiem vai laulātiem, meklēšana, kuras termiņš ir pieci gadi, pēc tam meklēšanu izbeidz.

Šādu personu meklēšanu veic arī Latvijas Sarkanais Krusts, kuram ir sakari un iespējas izmantot Sarkanā Krusta¹⁸ un Sarkanā Pusmēness organizāciju iespējas visā pasaulē¹⁹. Cita sabiedriskā organizācija, kura Latvijā nodarbojas ar pazudušu cilvēku meklēšanu ģimenes atkal apvienošanas nolūkos, ir Pestīšanas Armija²⁰. Domājams, šīs organizācijas varētu būt labi sadarbības partneri gan policijai, gan personu meklēšanā iesaistītajām nevalstiskajām organizācijām.

Nobeigumā jāatzīmē ar pazudušu personu meklēšanas termiņiem saistītās problēmas. Patlaban pazudušu personu meklēšanas termiņš ir desmit gadi, bet gadījumos, ja persona

pazudusi apstākļos, kuros prognozējama tās bojāeja, termiņš ir pieci gadi. Tomēr šie termiņi ir ņemti no Civillikuma mantisku jautājumu regulējumam paredzētajām normām. Savukārt pazudušu personu meklēšana var būt saistīta ar slepkavības iesēju, līdz ar to precīzāk būtu vadīties no nodarījumam noteiktā noilguma termiņa. Pamatojumu tam var rast arī praktiskās situācijās, kad slepkavības vai personu nolaupīšanas atklājas pēc desmit gadu termiņa iztecēšanas. Piemēram, 2012. gadā kāds vīrietis atzinies pirms 11 gadiem izdarītā patēva slepkavībā, patēva līķi apracis netālu no mājām²¹. Savukārt Daugavpilī atrasts pirms 16 gadiem pazudis bērns²².

Ir saprotams, ka lietā ir veikti visi iespējamie meklēšanas pasākumi, un turpmāka meklēšana nenotiek, taču materiālu zudums liedz novērtēt veiktā rezultātus un pamanīt nepilnības, kļūdas vai arī veiksmīgu pasākumu pielietojuma piemērus. Šādas ziņas var izmantot meklēšanas taktikas pilnveides vajadzībām. Tāpēc patlaban esošie personu meklēšanas termiņi būtu pārskatāmi.

Saskaņā ar publikācijām plašsaziņas līdzekļos, ievērojama nozīme pazudušu personu meklēšanā tiek piedēvēta nevalstiskai organizācijai *Bezvēsts.lv*²³, organizācijas darbība sevišķi spilgti un rezultatīvi izpaužas sākotnējo meklēšanas pasākumu veikšanā, tūlīt pēc paziņojuma par cilvēka pazušānu. Domājams, tieši šādas nevalstisko organizāciju aktivitātes visādi būtu jāsekmē un jāatbalsta, nodrošinot tām nepieciešamo metodisko un tiesisko atbalstu jomās, kurās šīm organizācijām trūkst pilnvaru. Piemēram, pazudušās personas dzīves telpas apsekošana, kas ir viens no nepieciešamiem sākotnējiem pasākumiem un jau meklēšanas sākumposmā var norādīt pareizākos turpmāko meklējumu virzienus. Tas nereti netiek ievērots, un pazudušo meklējot, ievietojot informāciju arī sociālajos tīklos, dzīvesvietu neiedomājas apsekot, bet meklējamais izrādās miris²⁴. Tā kā personu meklēšana, pirmkārt, tomēr ir policijas kompetence, tad policijai būtu jābūt sadarbības iniciatorei ar nevalstiskām institūcijām, kuras nodarbojas ar personu meklēšanu.

Viens no likumā paredzētajiem detektīvdarbības pakalpojumiem ir bezvēsts pazudušu personu meklēšana²⁵. Detektīva iespējas personas likteņa noskaidrošanā ir visai plašas, it īpaši sākotnējo pasākumu veikšanā, lai

noteiktu, kādas darbības meklējamā persona veikusi pirms pazušanas, kontaktpersonu aptaujā u. c. Tāpēc policijai iespēju robežās vajadzētu izmantot arī detektīvu iespējas personu meklēšanā.

Secinājumi

Ievērojot raksta sākumā minēto tēzi par to, ka ne visas personas, kuras pieteiktas kā bezvēsts pazudušas un ne visas tiešām pazudušās personas ir reģistrētas kā pazudušas, varam pieņemt, ka sadzīvē eksistē virkne iemeslu, kuru dēļ cilvēki varētu nevēlēties griezties policijā saistībā ar tuvinieku meklēšanas nepieciešamību. Tāpēc,

neskatoties uz to, ka likums paredz detektīvsa-
biedrību un detektīvu iespēju veikt pazudušu
personu meklēšanu, kā arī sniegt citus pakal-
pojumus, ja tie nav pretrunā ar likumu un tiek
sniegti fiziskajai vai juridiskajai personai, lai aiz-
sargātu tās tiesības un likumīgās intereses, tomēr
Detektīvdarbības likuma 2. panta otrās daļas 2.
punktu vajadzētu papildināt ar norādi par per-
sonu, kuras zaudējušas sakarus ar tuviniekiem,
meklēšanas iespēju.

*Redakcijas piezīme: Raksts tapis pirms plašu
rezonansi guvušās bērna pazušanas Liepājā.

Atsauces

- ¹ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014. - 2020. gadam. <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4247>
- ² Anstrate V. Valsts policija likvidē bezvēsts pazudušo personu meklēšanas nodaļu. 2017. gada 24. marts, <http://lr1.lsm.lv/lv/raksts/aktuali/valsts-policija-likvide-bezvests-pazuduso-personu-meklesanas-nod.a83784/>
- ³ Sk.: Latvijas Policijas akadēmijas raksti, Nr.13, 2006, 100.–111. lpp.; Administratīvā un kriminālā justīcija, Nr.4, 2000., 32.–42. lpp.; Makans L. Sākotnējie pasākumi bezvēsts pazudušu personu slepkavību atklāšanā. Rīga, LPA, 1996., 82. lpp.; Makans. Policejiskā meklēšana. Rīga, LPA, 1999., 139. lpp.
- ⁴ Sk.: General investigations: Missing persons. Policy and Procedure Manual – Field version. Toronto, 1993; Klages U., Shlieper K.D. Polizeiliche Bearbeitung von Vermisstenfallen. Heidelberg, Kriminalistik Verlag, 1995; Zielfahndung des LKA NRW. Seminar “Observation/Fahndung für Angehörige der Polizei der Republik Lettland”, Polizeifortbildungsinstitut, Neuss, 1998.
- ⁵ Kriminālistika. Noziegumu izmeklēšanas metodika. Rīga, 2000., 49.–54. lpp.
- ⁶ Dictionary of Crime Criminal Justice, Criminology, & Law Enforcement, Jay Robert Nash, Paragon House, New York, 1992.
- ⁷ Anstrate V. Pazudušu cilvēku meklēšanas nodaļu policijā pievieno citai struktūrai; arodbiedrība neizpratnē. 2017. gada 24. marts. <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/pazudusu-cilveku-meklesanas-nodalu-policija-pievieno-citai-strukturai-arodbiedriba-neizpratne.a229457/>
- ⁸ Haglund D. The National Crime Information Center. Missing and Unidentified Persons System Revisited. Journal of Forensic Sciences 1993, No.2, p. 360 – 380.
- ⁹ Skarbā statistika, cik no bezvēsts pazudušajiem atrodas dzīvi un cik miruši. 2016. gada 29. oktobris, <http://jauns.lv/raksts/zinas/11931-skarba-statistika-cik-no-bezvests-pazudusajiem-atrodas-dzivi-un-cik-mirusi>
- ¹⁰ Atstāj spēkā mūža ieslodzījumu par sirmgalvju slepkavību notiesātajam Petrovam. www.DELFI.lv, 2006. gada 22. marts.
- ¹¹ Rekscs K. Meklēšanas darba organizācija Jelgavas PRPP. Maģistra darbs, Rīga, LPA, 2009.
- ¹² Black’s Law Dictionary. Eight Edition. Bryan A. Garner Editor in Chief, 2004. West a Thompson business, printed in the USA.
- ¹³ Haglund D. The National Crime Information Center. Missing and Unidentified Persons System Revisited. Journal of Forensic Sciences 1993, No. 2, p. 360 – 380.
- ¹⁴ Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. 28.01.1937. likums/Valdības Vēstnesis, 41, 20.02.1937. 370.–381.p.
- ¹⁵ Operatīvās darbības likums. 2.p. 5. p. “Latvijas Vēstnesis”, 131, 30.12.1993.
- ¹⁶ Sk.: Labas ziņas: pazodusī Liāna sazinājusies ar tuviniekiem. <http://www.la.lv/papildi-devas-pelna-uz-arzemem-un-pazuda-par-lianu-nopietni-satraukti-tuvinieki/>; Tuvinieki ceļ trauksmi: ārzemēs pazudis Ivans. <http://www.la.lv/tuvinieki-cel-trauksmi-arzemes-pazudis-ivans/>; Vācijā pazudis

- dobelnieks Jānis. <http://apollo.tvnet.lv/zinas/vacija-pazudis-dobelnieks-janis/782541>.
- ¹⁷ Sk.: http://ygro.narod.ru/info_rozisk_oro.htm; <https://www.google.lv/search?newwindow=1&site=&source=hp&q=розыск+лиц+утративших+связь+с+родственниками&oq=лиц>
- ¹⁸ Martin S. The missing. International Review of the Red Cross. 2002 Vol. 84 No 848, https://www.icrc.org/en/download/file/20255/irrc_848.pdf
- ¹⁹ Katiša M. Latvijas Sarkanā Krusta loma pazudušo cilvēku meklēšanā. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr. 4, 2000, 32. – 42. lpp.
- ²⁰ God's Private Eye by Bramwell Pratt. A glimpse into the fascinating work of The Salvation Army Investigation Department. Printed in Great Britain by The Campfield Press, St. Albans, 1988.; Kaiser S. Paul. Salvation Army. The Grolier Dictionary. Grolier Electronic publishing, 1993.
- ²¹ Jauns vīrietis atzīstas pirms 11 gadiem izdarītā patēva slepkavībā. Diena, 2013. gada 10. decembris. <https://www.diena.lv/raksts/latvija/kriminalzinas/jauns-virietis-atzistas-pirms-11-gadiem-izdarita-pateva-slepkaviba-13982736>
- ²² Daugavpilī atrasts pirms 16 gadiem pazudis bērns. LNT, 2008. gada 17. marts. http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/320206-daugavpili_atrasts_pirms_16_gadiem_pazudis_berns
- ²³ Organizācija BEZVESTS.LV. <http://www.bezvests.lv/lv/>
- ²⁴ Dzīvoklī atrod bezvēsts pazudušu sievieti – diemžēl mirušu. 2017. gada 9. marts. <http://www.la.lv/dzivokli-atrod-bezvests-pazudusu-sievieti-diemzel-mirusu/>
- ²⁵ Detektīvdarbības likums. 05.07.2001. likums/LV, 110 (2497), 20.07.2001., Ziņotājs, 16, 23.08.2001.

Abstract

The phenomenon of missing persons is one of the threats to the public perception of security, in whose preventing significant role belongs to police, detective companies and other non-governmental organizations involved in the search for missing persons.

Searching for missing persons is considered as one of the most difficult tasks, which is determined not only by the inherent uncertainties of the situation and the important role in preventing and detecting criminal offenses, but also by the major ethical significance.

The aim of this article is to draw attention of people to number of problems of missing persons, indicating possible ways and means of solving their problems. For this purpose had been investigated either sources of special and other literature on the topic under study and the research carried out by the Latvian Police Academy in cooperation with the State Police's Main Criminal Police Board on measures for the detection of missing persons killings and the methodology of finding persons in Latvia and abroad", as well as materials from practical conferences related to issues of person search.

Аннотация

Феномен пропажи людей представляет собой одну из угроз, оказывающих негативное воздействие на чувство общественной безопасности. В предупреждении данной угрозы значительная роль принадлежит полиции, детективным и другим негосударственным организациям, занимающимся розыском пропавших людей.

Розыск пропавших лиц следует рассматривать как одну из сложнейших обязанностей, что определяется не только характерной для неё неясностью ситуаций и важной ролью в превенции и раскрытии преступных деяний, но и большим этическим значением.

Цель статьи – привлечь внимание заинтересованных лиц к многочисленным проблемам розыска пропавших без вести лиц, а также указать возможные пути их решения. В целях решения поставленных задач автором в статье представлен обзор специальной и иной литературы по рассматриваемой проблеме, а также использованы материалы проведённых Академией полиции Латвии в сотрудничестве с Главным управлением криминальной полиции Государственной полиции исследований, посвящённых мероприятиям по раскрытию убийств без вести пропавших лиц и методике розыска лиц в Латвии и в зарубежных странах, а также материалы научно-практических конференций, посвящённых вопросам розыска лиц.

СУДЕБНО-МЕДИЦИНСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА ВОЛОС

*Кандидат медицинских наук Маржан Мырзаханова,
профессор Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова, Казахстан*

*Ерлан Мырзаханов,
старший преподаватель Кокшетауского государственного университета
им. Ш. Уалиханова, Казахстан*

Введение

Идентификация человека по волосам как одна из наиболее важных целей судебно-биологической экспертизы в мировой криминалистике имеет некоторую историю¹. Волосы практически всегда изымаются с места происшествия и часто бывают единственным вещественным доказательством. В настоящее время при исследовании этого объекта доминирует морфометрический метод исследования. При сравнительном исследовании волос, изъятых с места происшествия, и волос подозреваемого лица эксперт выявляет ряд морфометрических признаков (строение сердцевины и кутикулы, особенности пигментации и др.), что позволяет сделать лишь вероятный вывод о принадлежности волос конкретному лицу. Волосы в качестве вещественных доказательств фигурируют в делах об убийствах, изнасилованиях, о нанесении телесных повреждений, кражах, хищениях животных, мехов и т. д. В зависимости от характера и особенностей преступления волосы могут быть обнаружены на одежде и теле потерпевшего и подозреваемого, на орудиях преступления и других предметах.

Объекты, на которых следует искать волосы, определяются в каждом конкретном случае обстоятельствами происшествия. Так, волосы (волос) могут быть найдены на орудии преступления (например, при нанесении телесных повреждений, убийствах), на одежде и теле подозреваемого и потерпевшего (в частности, при изнасиловании)². Изложенная в статье методика важна в контексте с известными в практике случаями неправильного использования результатов экспертизы волос³.

Методика забора волос

Судебно-медицинская экспертиза волос производится судебно-медицинскими

экспертами-иммунологами и цитологами для установления видовой, половой, групповой и региональной принадлежности, иммунологами с целью установления следов действия высокой температуры: электричества, химических веществ, обесцвечивания, окраски, гнилостных изменений. Для исследования волосы, изъятые с места происшествия, направляет следователь, из трупа – эксперт-татолог, у живого лица – эксперт отдела потерпевших, обвиняемых и других лиц.

Волосы как вещественные доказательства наиболее часто фигурируют при расследовании убийств, автодорожных происшествий, краж, причинении телесных повреждений, изнасилований.

Волосы выявляют, осматривая места происшествия и транспорт, на руках трупа, теле и одежде жертв и подозреваемых, орудиях травмы. Поиск волос производят с использованием лупы с широким полем зрения и при хорошем освещении.

Описывая волосы, выявленные на месте происшествия, указывают цвет, длину, форму.

Обнаруженные волосы осторожно изымают руками в резиновых перчатках или пинцетом с резиновыми наконечниками для предохранения соответственно от попадания наложений, дополнительных механических повреждений, которые могут повлиять на результаты исследований.

Волосы, обнаруженные на одном и том же предмете, но в разных его местах, а также теле, упаковывают в отдельные пакеты с указанием места или области нахождения волос, их количества, укладывают в подписанные конверты с указанием кем, когда и где изъятые волосы, а затем конверты заклеивают, опечатывают и направляют на исследование.

Для определения сходства волос в лабораторию одновременно направляют образцы

волос подозреваемого и потерпевшего. Сравнительному исследованию подвергаются волосы только с одних и тех же областей тела. При подозрении на происхождение волос с головы для исследования берут волосы с 5 областей – лобной, правой и левой височной, теменной и затылочной пучками по 15–20 волос. У живого человека волосы срезаются у корней ножницами, а у трупа – срезаются или выдергиваются. Изъятые волосы упаковывают согласно описанным выше правилам.

Отбор образцов желателно производить с помощью судебно-медицинских экспертов.

Если образцы волос взяты у живых лиц, то в постановлении о назначении экспертизы следует указать, подвергались ли они с момента происшествия до момента изъятия стрижке, окраске, обесцвечиванию, завивке и т. п. При их отборе целесообразно прибегать к помощи эксперта, так как неправильное изъятие волос иногда лишает последнего возможности решить поставленные перед ним вопросы. По делам о половых преступлениях установление наличия посторонних волос на теле потерпевшей и насильника и изъятие их на экспертизу должны производиться врачом.

Исследование волос

Прежде эксперт должен установить, что представленные ему объекты действительно являются волосами. Затем решается вопрос, принадлежат ли эти волосы человеку или какому-либо животному. Если устанавливается, что волосы человеческие, необходимо установить, с какой части тела они происходят. Часто следственные органы интересуют вопрос о сходстве волос, найденных на месте происшествия или снятых с предметов преступления либо с одежды какого-то лица, с волосами определенного человека. Нередко ставятся вопросы: не подвергались ли волосы какому-либо механическому воздействию; каким предметом и способом могли быть причинены повреждения, имеющиеся на волосах; нет ли на них следов термического воздействия; вырван волос или он выпал, оборван волос быстрым или медленным движением; подвергались ли волосы стрижке, завивке, окрашиванию; нет ли на волосах посторонних загрязнений, следов действия огнестрельного оружия и др.⁴

Решение вопроса о том, являются ли пришедшие объекты волосами или волокнами, основано на их морфологическом исследовании.

Поверхность волоса – кутикула – представляет собой черепицеобразно расположенные плоские клетки; корковый слой состоит из клеток веретенообразной формы, и в середине волоса имеется сердцевина. Нахождение этих структурных элементов свидетельствует, что объект является волосом.

Однако в ряде случаев, когда трудно бывает разрешить вопрос о природе объекта, применяют некоторые специальные способы. Для этого исследуют кутикулу волос, т. е. тот рисунок, который образуют свободные концы клеток кутикулы. Поскольку при микроскопии волос обычно рассмотреть рисунок кутикулы не удается, готовят отпечаток волоса на эмульсионном слое фиксированной фотопленки. Если у исследуемого объекта обнаружен рисунок кутикулы, это свидетельствует о том, что он является волосом. Для решения этого вопроса изготавливают поперечные срезы исследуемого объекта. При этом определяют форму среза, наличие сердцевины, расположение пигмента. Кроме того, рекомендовано производить эмиссионно-спектральное исследование волос и на основании изучения элементного состава определять, является исследуемый объект волосом или нет.

Для решения вопроса, принадлежат ли волосы человеку или животному⁵, применяют микроскопическое исследование. Волосы человека и животных различаются по своему строению. В большинстве случаев волосы человека содержат сердцевину в виде тонкого тяжа либо отдельных островков, причем она занимает незначительную часть толщины волоса. Основную массу волоса человека составляет корковое вещество. У животных основная масса волоса обычно состоит из широкой сердцевины с хорошо различаемым строением. Корковое вещество волос животных узкое, свободные края клеток кутикулы несколько отстоят друг от друга, что при микроскопии создает впечатление зубчатого края волоса. По особенностям рисунка кутикулы, который образуется свободными краями ее клеток, а также строения сердцевины можно отличить волосы одного животного от волос другого.

При установлении регионального происхождения волос человека используются данные об их длине, толщине, форме, а также форме поперечного среза. Например, поперечное сечение волос с головы чаще имеет округлую либо овальную форму, волосы

усов, бороды – треугольную форму, а на лобке встречаются волосы, поперечное сечение которых имеет почкообразную форму.

При разрешении вопроса о возможности происхождения волос от определенного лица исследуются такие признаки, как их цвет, форма, длина, толщина, присутствие и характер сердцевины, особенности периферических и корневых концов, наличие пигмента, его цвет, характер расположения. На основании этих исследований эксперт может прийти к выводу, что по ряду признаков волосы, присланные в качестве вещественных доказательств, и волосы, доставленные как образец, имеют сходство или, наоборот, различаются. Эксперт, формулируя свое заключение, может говорить только о сходстве, а не о тождестве волос, так как изучаемые признаки волос могут отличаться в волосах с головы одного человека, если они взяты из разных ее участков, и, с другой стороны, волосы разных людей могут обнаруживать сходство. Эксперт указывает, что волосы, доставленные как вещественное доказательство, обнаруживают сходство с волосами такого-то лица и, следовательно, могут происходить от него, либо указывает на отсутствие такого сходства и, следовательно, на невозможность происхождения этих волос от данного лица.

При решении вопроса о возможности происхождения волос от определенного лица может быть использовано их иммунологическое исследование. Так, определяют групповые антигены, системы АВО в волосах (в крови и волосах у людей присутствуют одни и те же антигены). Данные, полученные при исследовании волос, сопоставляют с группой крови лиц, проходящих по делу, и на основании этого судят о происхождении волос.

Для установления сходства волос также предлагались различные инструментальные методы их исследования. Так, рекомендованы исследование рефракции волос; коэффициента светопропускания; гравиметрических свойств; подсчет количества линий рисунка кутикулы на определенном протяжении волоса; измерение площади их поперечного сечения; изучение их сопротивления на разрыв, а также элементарного состава волос эмиссионно-спектральным анализом; макро- и микролюминесцентный анализ; изучение их в поляризованном свете; гистохимические методы; атомно-абсорбционный анализ; спектрофотометрия в инфракрасных лучах и др.

Волосы, подвергшиеся термическому воздействию, изменяют внешний вид, становятся белесоватыми; при микроскопии в них можно обнаружить пузырьки воздуха или обугливание. Если волос оборван быстрым движением, то его оборванный конец представляется совершенно ровным.

Волос же, оборванный медленным движением, бывает со ступенеобразным концом. Волос, подвергшийся недавно стрижке, имеет относительно ровный конец и острые углы – края отделения волос; со временем эти острые углы шлифуются. Иногда возникает необходимость установить, подвергались ли волосы завивке, окрашиванию, или, наоборот, обесцвечиванию. Это определяется при микроскопическом исследовании волос. Так, например, на завитых волосах обнаруживается действие высокой температуры.

По результатам эмиссионно-спектрального исследования часто бывает можно установить не только то, что волосы окрашивались, но и какой краситель был применен. Такое исследование возможно на основании обнаружения в окрашенных волосах в большом количестве какого-то элемента, который либо отсутствует в неокрашенных волосах, либо содержится в незначительных количествах, но присутствует в большом количестве в краске, которой окрашены волосы. При подозрении на огнестрельное повреждение микроскопия волос позволяет найти признаки их опыления, наложения копоти, а также повреждения от действия порошинок⁶.

В настоящее время выявлена возможность установления половой принадлежности волос, что может решаться несколькими методами. В клетках корня волоса исследуют половой хроматин и на основании его изучения может быть диагностирована принадлежность волоса определенному полу. Также для диагностики половой принадлежности волоса может быть использован химический состав волос. Волосы мужчин и женщин отличаются по количественному содержанию некоторых элементов. Химический состав волос определяется различными методами. Для этого рекомендуют прибегать к эмиссионно-спектральному исследованию и к спектрофотометрии в инфракрасных лучах.

Иногда следователю бывает важно установить, выпал волос или он вырван. Вырванные волосы могут

свидетельствовать о происходившей борьбе, самообороне или каком-то насилии. Для выпавших волос характерно присутствие ороговевшей луковицы с ровными краями. Луковицы вырванного волоса состоят из жизнедеятельных клеток, нередко отсутствует часть луковицы, на корневой части волоса обычно имеются обрывки волосяного влагалища.

Исследование волос может быть очень важно при расследовании самых разнообразных преступлений, и судебно-медицинский эксперт, разрешая те или иные вопросы, может оказать существенную помощь при расследовании многих преступлений.

Ссылки

- ¹ См.: Houck M.M. Forensic Human Hair Examination and Comparison in the 21st Century. Forensic Science Review. 2005, Jan; 17 (1):51-66.; Walter F. Rowe. The Current Status of Microscopical Hair Comparisons. The Scientific World Journal, Volume 1 (2001), Pages 868-878. <http://dx.doi.org/10.1100/tsw.2001.358>, <http://downloads.hindawi.com/journals/tswj/2001/452513.pdf>.
- ² Авдеев А.М. Судебно-медицинская экспертиза вещественных доказательств биологического происхождения. Москва, 2011.
- ³ См.: Spencer S. Hsu. FBI admits flaws in hair analysis over decades, The Washington Post, April 18, 2015, <https://www.washingtonpost.com/local/crime/fbi-overstated-forensic-hair-matches-in-nearly-all-criminal-trials-for-decades/2015/04/18/>; Spencer S. Hsu. Justice Dept., FBI to review use of forensic evidence in thousands of cases, The Washington Post July 10, 2012, <https://www.washingtonpost.com/local/crime/justice-dept-fbi-to-review-use-of-forensic-evidence-in-thousands-of-cases/2012/07/10/>; FBI Testimony on Microscopic Hair Analysis Contained Errors in at Least 90 Percent of Cases in Ongoing Review. April 20, 2015, <https://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/fbi-testimony-on-microscopic-hair-analysis-contained-errors-in-at-least-90-percent-of-cases-in-ongoing-review>; FBI/DOJ Microscopic Hair Comparison Analysis Review, <https://www.fbi.gov/services/laboratory/scientific-analysis/fbidoj-microscopic-hair-comparison-analysis-review>.
- ⁴ Мырзаханова М.Н., Туkenова А.Б. Практикум по судебной экспертологии. Кокшетау, 2016.
- ⁵ См.: Tridico S. Examination, Analysis, and Application of Hair in Forensic Science - Animal Hair. Journal of Forensic Sciences. 2005, Jan; 17(1): 17-28.; Tridico S.R., Houck M.M., Kirkbride K. Paul, Smith M.E., Yates B.C. Morphological identification of animal hairs: Myths and misconceptions, possibilities and pitfalls. Forensic Science International, Volume 238, May 2014, Pages 101-107.
- ⁶ Мырзаханова М.Н. Судебная медицина. Кокшетау, 2008.

Anotācija

Matu tiesmedicīniskai ekspertīzei ir divus gadsimtus ilga vēsture, un mūsdienās tā ir nostiprinājusies kā nozīmīgs tiesu ekspertīzes veids. Raksts veltīts cilvēka matu tiesmedicīniskās ekspertīzes vispārīgiem jautājumiem, galvenokārt aplūkojot faktoros saistībā ar matu lokalizāciju notikuma vietā, kā arī matu klasifikācijas, izņemšanas, glabāšanas, ekspertīzes un rezultātu interpretācijas metodiku. Atspoguļojot matu ekspertīzes praksi, norādīts, ka nevar aprobežoties tikai ar viena veida izmeklējumu un līdzās mata fizisko īpašību analīzei ir nepieciešama arī DNS analīze. Akcentēta eksperta kvalifikācijas un speciālo zināšanu nozīme prasmīgai izpētei un pienācīgai rezultātu interpretācijai.

Abstract

This article reviews the examination of hair and its role in forensic area. The forensic examination of hair is a well-established discipline and had been so for two centuries. Examination is largely based on microscopy, which may enable the hair analyst to identify a hair, characterize specific features of the hair and conduct comparative examinations. Education and training underpin the ability of the hair analyst with the specialized knowledge and expertise required to proficiently conduct these examinations and give appropriate weight to the findings.



KRIMINĀLTIESĪBU APAKŠNOZARE

JĒDZIENA „SPĪDZINĀŠANA” KRIMINĀLTIESISKĀ IZPRATNE

Dr. iur. Aldona Kipāne,

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija

Krimināllikums (turpmāk – KL) paredz atbildību par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbīgu rīcību (t. sk. spīdzināšanu). Termins „vardarbīgs” Latviešu valodas vārdnīcā ir skaidrots kā „tāds, kas lieto rupju varu, lai ar rupju varu piespiestu pakļauties kādu”. Savukārt „vardarbība” ir skaidrota kā rupjas varas lietošana; nelikumīga piespiešana¹. Vardarbības jēdziens ir daudzšķautņains, un KL, lai izceltu tā dažādos aspektus, tiek lietots vairākās nozīmēs. Vardarbības aprakstam tiek izmantoti tādi apzīmējumi, kā vardarbīga apiešanās; cietsirdīga apiešanās, cietsirdība; sevišķa cietsirdība; sišana; spīdzināšana; varmācība, mocīšana, uzbrukums vai arī draudi. Vardarbība, agresija, cietsirdība un nežēlība ir visuresoša, plašā mērogā pārstāvēts fenomens, un tās klātbūtne ir neatkarīga no kultūras zonas īpatnībām².

Vardarbības izpausmes var būt: 1) tieša; 2) netieša; 3) sadzīviska; 4) sadistiska vardarbība – vardarbības veicēju uzbudina upura sāpes un ciešanas; 5) perversa vardarbība – (izteikta sašķeltība – sabiedrībā pieņemama un korekta uzvedība no vienas puses un perversu vēlmju īstenošana slēptās darbībās no otras puses)³. Arī Krievijas zinātnieki R. Šarapovs (*Р.Д. Шарпов*) un S. Zemļukovs (*С.В. Землюков*) atzīmē, ka vardarbības jēdziens ietver ne tikai rīcības (darbības vai bezdarbības) raksturojumu, bet arī kaitīgo seku iestāšanos⁴. Krimināltiesībās vardarbību iedala – fiziskā vardarbība (enerģētiskā; mehāniskā), seksuālā vardarbība un psihiskā (emocionālā, informatīvā) vardarbība. Papildinot var norādīt vardarbības plašāku izpratni – psiholoģiska, ekonomiska, kā arī vardarbīga kontrole – tāda darbība vai darbību kopums, kas ietver aizskaršanu, seksuālu piespiešanu, draudus, pazemošanu, iebiedēšanu vai citas vardarbīgas darbības,

kuras mērķis ir kaitēt, sodīt vai iebiedēt upuri⁵. **Ekonomiskā vardarbība** – jebkura darbība, kas vērsta uz cietušā pakļaušanu, varmākam izmantojot savu pārāko finansiālo situāciju, piemēram, ienākumu slēpšana, cietušā ienākumu atņemšana, cenšanās nepieļaut, lai cietušais gūtu ienākumus, naudas došana, ja cietušais ir izpildījis kādas prasības u.c.⁶

Vardarbība visdažādākajās tās izpausmēs ir kaitīga. Viena no kaitīgākajām vardarbīgas uzvedības izpausmēm ir spīdzināšana. Ar vārdu “spīdzināt” apraksta fizisku sāpju izraisīšanu (kādam), psihiskas ciešanas vai draudus ar tām, lai panāktu, ka (tas), piemēram, atzīstas, piekrīt veikt kādu uzdevumu, darbību⁷. Spīdzināšana, cietsirdīga un cieņu pazemojoša izturēšanās var būt vērsta pret cilvēku vai citu dzīvu būtni, nodarot gan fiziskas sāpes un ciešanas, gan morālas ciešanas. Farlex vārdnīcā terminam „spīdzināšana” (*torturing*) dots šāds skaidrojums – apzināta, sistemātiska fizisku vai garīgu ciešanu nodarīšana, ko viena vai vairākas personas nodara, piespiežot ar varu citai personai sniegt informāciju vai atzīties vai citu iemeslu dēļ⁸.

Raksta mērķis ir raksturot spīdzināšanas krimināltiesisko tvērumu. Temata aktualitāti nosaka specifiskās īpatnības, kas izpaužas terminā “spīdzināšana” krimināltiesiskajā kontekstā. Pētījumā izmantotas tiesību normu iztulkošanas metodes: gramatiskā, sistēmiskā, teleoloģiskā un vēsturiskā, kā arī analītiskā metode, analizējot tiesību doktrīnu un tiesu praksi, un salīdzināšana, sniedzot ieskatu Igaunijas Republikas un Lietuvas Republikas tiesiskajā regulējumā.

Cilvēces attīstības vēsturiskā gaita parāda, ka spīdzināšana jeb cilvēka mocīšanas fenomens zināms no antīkajiem laikiem. Tās izpausmes ir pavisam ikdienišķa parādība, gan senajos laikos,

gan viduslaikos. Piemēram, Senajā Ķīnā sods izcēlās ar bardzību. Soda mērķis bija sagādāt vainīgajam ciešanas. Soda smagums bija atkarīgs no sociālā ranga – jo rangs augstāks, jo vieglāks sods. Spīdzināšana kā soda veids vai piespiešana atzīties, vai sniegt liecību, bija inkvizīcijas pratināšanas metode (nežēlīga rīcība; mocības). Tāpat Vācijas krimināltiesību un kriminālprocesa kodeksa „Karolīna” galvenais piespiešanas līdzeklis bija spīdzināšana (tortūra). Spīdzināšana dalījās piecās pakāpēs. No spīdzināšanas atbrīvoja slimos, invalīdus, vecos, kā arī aristokrātus, ja viņu noziegumi nebija smagi⁹. Līdz pat 19. gadsimtam galvenā noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas metode bija spīdzināšana, un par labāko pierādījumu (*regina probationum*) tika uzskatīta vainojamās personas atzīšanās. Otrā pasaules kara laikā miljoniem cilvēku pieredzēja smagus aizskārumus fašistiskās Vācijas izveidotajās koncentrācijas nometnēs.

Mūsdienās spīdzināšana ir plaša problēma, kam starptautiskā sabiedrība pievērš pastiprinātu uzmanību. Spīdzināšana, necilvēcīga vai pazemojoša izturēšanās ir atzīstama par vienu no smagākajiem cilvēktiesību pārkāpumiem. Nenoliedzami, ka spīdzināšanas, pazemošanas un sliktas izturēšanās absolūts aizliegums ir svarīga starptautiska norma, kas paredzēta gan ANO, gan reģionālajās cilvēktiesību konvencijās. Latvijas Republikas Satversmes 95. pants aizsargā cilvēka godu un cieņu. Minētajā pantā noteikts, ka spīdzināšana, citāda cietsirdīga vai cieņu pazemojoša izturēšanās pret cilvēku ir aizliegta. Nevienam nedrīkst pakļaut nežēlīgam vai cilvēka cieņu pazemojošam sodam. Satversmes 89. pants nosaka, ka “valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem”.

Kriminālprocesa likums izvirza prasību kriminālprocesa norises gaitā ievērot cilvēktiesības. Viens no būtiskiem cilvēktiesību ievērošanas principiem kriminālprocesā ir spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums. Kriminālprocesa likuma 13. pantā noteikts, ka nevienam nedrīkst pazemot, šantažēt, spīdzināt vai draudēt ar spīdzināšanu vai vardarbību, vai arī lietot vardarbību. Piespiedu pasākumi ir pieļaujami tikai likumā noteiktajā kārtībā, ja persona pretojas atsevišķas procesuālas darbības veikšanai, kavē tās norisi vai atsakās pildīt procesuālos pienākumus. Lai pārvarētu fizisku pretošanos, izņēmuma gadījumos, ir pieļaujams piemērot fizisku spēku, bet nevajadzīgi

nenodarot sāpes šai personai un nepazemojot to¹⁰.

Spīdzināšanas un pazemošanas aizlieguma pārkāpums ietekmē kriminālprocesa taisnīgumu un pierādījuma pieļaujamību. Piemēram, 2014. gada 11. februāra Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā lietā Nr.9278/06 *Cēsnieks pret Latviju*, atzīta par pamatotu V. Cēsnieka sūdzība par notiesāšanu uz pierādījumu pamata, kas bija iegūti, pārkāpjot Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pantā (spīdzināšanas, cietsirdīgas izturēšanās aizliegums) ietvertās garantijas. Izteikta atziņa, ka tādu pierādījumu izmantošana, kas iegūti, pārkāpjot vienas no būtiskākajām Konvencijā nostiprinātajām garantijām – spīdzināšanas aizliegumu – vienmēr radīs nopietnas šaubas par kriminālprocesa kopējo taisnīgumu¹¹. Ja apsūdzētais tiesā norāda uz viņa liecību iegūšanu pirmstiesas kriminālprocesā, pielietojot vardarbību no policijas darbinieku puses, tiesai jāpārlicinās, vai veids, kādā iegūti pierādījumi, ar kuriem pamatota apsūdzība, un līdz ar to arī tiesvedība kopumā bijusi taisnīga, proti, vai ir ievērots Kriminālprocesa likuma 13. pantā nostiprinātais kriminālprocesa pamatprincips – spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums, un vai visas apsūdzētā liecības, kuras izmantotas pierādīšanā, ir atzīstamas par pieļaujamām¹².

Lai arī sākotnēji spīdzināšanas aizliegums galvenokārt tika piemērots saistībā ar aizturētā pratināšanu vai iebiedēšanu. Mūsdienās, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa, gan Amerikas Cilvēktiesību tiesa ir paziņojusi, ka spīdzināšanas definīcija tiek pastāvīgi izvērtēta, ņemot vērā pašreizējos apstākļus un demokrātisko sabiedrību vērtību maiņu. Piemēram, Tiesībsargs analizējot medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu kriminālprocesa ietvaros, ir norādījis, ka personas brīvība var tikt ierobežota tikai saskaņā ar likumu. Turklāt jāņem vērā, ka situācijās, kurās personām ir atņemta brīvība, ievietojot tās psihiatriskajās iestādēs, pastāv augsts pārkāpumu risks, kas var būt līdzvērtīgs spīdzināšanai un citiem nežēlīgas apiešanās veidiem¹³. Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 5. pants līdzīgi Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 7. pantam nodala četras pakāpes, kā personas integritāte var tikt grauta: spīdzinot, nežēlīgi, necilvēcīgi vai pazemojoši apejoties ar personu vai viņu sodot¹⁴.

Latvijas likumdevējs spīdzināšanas jēdzienu sniedzis likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 24.¹ pantā.

Spīdzināšana – apzināta vairākkārtēja

vai ilgstoša personas darbība vai bezdarbība, nodarot citai personai stipras fiziskas sāpes vai psihiskas ciešanas, vai apzināta vienreizēja personas darbība vai bezdarbība, sagādājot citai personai stipras fiziskas vai psihiskas ciešanas, lai ietekmētu tās vai citas personas apziņu vai gribu.

Tiesu praksē atzīts, ka “spīdzināšana var raksturot tādas darbības, kuras, vainīgajam to apzinoties, raksturo vairākkārtīga vai ilgstoša sevišķu sāpju vai ciešanu sagādāšana cietušajam (piemēram, pēršana ar rīkstēm, knaibīšana, iedarbošanās ar termiskiem faktoriem, durstīšana ar asiem priekšmetiem u. tml.)”¹⁵. Noziedzīga nodarījuma sastāvus, kuros paredzēta atbildība par spīdzināšanas izdarīšanu, nodala:

- vispārējo subjektu – fiziska, pieskaitāma persona, kura sasniegusi vecumu, no kura iestājas kriminālatbildība; un
- speciālo (īpašo) subjektu – fiziska persona, kurai piemīt ne vien nodarījuma subjekta pamatpazīmes, bet arī citas personai raksturīgas Krimināllikuma sevišķās daļas panta dispozīcijā paredzētas īpašības, kas ir konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva subjekta obligātās pazīmes¹⁶.

Spīdzināšanas motīvs un mērķis var būt daudzveidīgs. Profesors U. Krastiņš norāda, ka motīvs ir tas cilvēka psihiskās darbības iekšējs pamudinājums, dziņa, tieksme, kas virza personas gribu uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Mērķis (nolūks) ir vēlamais rezultāts, ko cilvēks, kas izdara noziedzīgu nodarījumu, vēlas sasniegt. Tieši vēlēšanās ir tas moments, kas liecina, ka motīvs un mērķis ir vienīgi tādos nodarījumos, kurus izdara ar tiešu nodomu¹⁷. Spīdzināšana var tikt veikta dažādos nolūkos: lai kādu sodītu, atriebtos, piespiestu atzīties vai sniegt informāciju, varas un spēka izrādīšanai; pat politiskai “pāraudzināšanai”; atturēšanai no kādas darbības; piespiest personu kādai darbībai vai atturēties no tās; piespiest upuri vai trešo personu sniegt informāciju; mantkārīgs pamudinājums; sadiska tieksme, citi personīgi iemesli, u.c. Piemēram, *cietušais ar roku dzelžiem tika piesprādzēts pie sola un viņam pieprasīja nosaukt bankas kontu numurus. Kad cietušais atkārtoti atteicās izsniegt pieprasīto informāciju, vainīgās personas ar rokām un kājām izdarīja sitienu pa cietušā ķermeni. Kad tādā veidā neizdevās iegūt nepieciešamo informāciju par bankas kontiem, vainīgie sāka cietušo spīdzināt – dedzinot kāju augšstilbus un apakšstilbus ar krāsni sakarsētu krāsns krukli, tādā veidā cietušajam nodarot fiziskas sāpes un*

ciešanas un atstājot apdeguma pēdas uz cietušā kājām. Turpinot pielietot fizisku vardarbību un spīdzināšanu, viena no vainīgajām personām ar izmeklēšanas laikā nenoskaidrotu instrumentu salauza cietušā pirkstus, kā arī viens no vainīgajiem ar līmlentes palīdzību piestiprināja pie cietušā muguras, kurš atradās bez drēbēm, tikai apakšbiksēs, atkailinātus pie elektrības pievienotus elektrības vadus tādā veidā nodarot cietušajam fiziskas sāpes un ciešanas, nolūkā iegūt no cietušā viņus interesējošu informāciju. Pielietotās vardarbības rezultātā, cietušais nodeva vainīgo personu rīcībā pieprasīto informāciju par savu bankas kontu stāvokli. Neskatoties uz to, ka cietušais atklāja no viņa pieprasīto informāciju par saviem bankas kontiem un nosauca savu bankas kredītkaršu PIN kodus, attiecībā pret cietušo tika turpināta fiziska vardarbība – viņam ar nazi iegrieza ausī, izraisot ārēju asiņošanu, bet pēc tam ar krēslu iesita pa galvu, kas arī izraisīja asiņošanu. Neskatoties uz to, ka cietušais bija spiests piekrist vainīgo nelikumīgajām prasībām un nodeva viņu rīcībā viņus interesējošu informāciju par saviem bankas kontiem, spīdzināšana un sišana turpinājās līdz brīdim, kad konstatēja, ka cietušais ir miris¹⁸.

Krimināltiesību kontekstā, spīdzināšana raksturo noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi – reālo izpildījumu, kas izpaužas kā prettiesiska, apzināta darbība vai bezdarbība. Noziedzīga nodarījuma objektīvā puse ir personas uzvedības ārējā izpausme, kas rada vai var radīt kaitīgas izmaiņas apkārtējā pasaulē¹⁹. Spīdzināšana kā noziedzīga nodarījuma izdarīšanas veids var tikt īstenota vairākos noziedzīgu nodarījumu sastāvus. Tiesiskā regulējuma salīdzinājumam izmantoti Igaunijas Soda Kodekss²⁰ un Lietuvas Kriminālkodekss²¹.

Autore piedāvā šādu iedalījumu:

- 1) Spīdzināšana, kas veikta noziegumos pret cilvēci un kara noziegumā.** Noziegums pret cilvēci var izpausties kā spīdzināšana (KL 71.² pants). Nodarījums apdraud civiliedzīvotāju dzīvību, veselību, personisko brīvību un citas cilvēka pamattiesības un pamatbrīvības. Romas Starptautiskās krimināltiesas statūtu, 7. panta 2.1. punkta e izpratnē “**spīdzināšana**” **nozīmē neciešamu fizisku vai garīgu sāpju vai ciešanu apzinātu radīšanu personai, kas atrodas apsūdzētā aizbildniecībā vai kontrolē; paredzot, ka spīdzināšana neietver sāpes vai ciešanas, kuras rodas vienīgi likumīgu sankciju rezultātā un kuras nav atdalāmas no šīm sankcijām vai rodas nejauši**²². Starptautiskās krimināltiesas statūtu 7. pants

noziegumus pret cilvēci raksturo kā darbības, kas vairākkārtēji veiktas kā daļas no plaša vai sistemātiska uzbrukuma, apzinoties šā uzbrukuma būtību, kas vērstas pret civiliedzīvotājiem, saskaņā ar valsts vai organizācijas politiku, vai sekmējot valsts vai organizācijas politiku izdarīt šādu uzbrukumu. Spīdzināšanas elementi ir šādi: 1) ar darbību vai bezdarbību nodarītas smagas fiziskas vai garīgas sāpes vai ciešanas; 2) darbība vai bezdarbība ir apzināta; 3) darbības vai bezdarbības mērķis ir informācijas vai atzišanās iegūšana, vai personas vai trešās personas sodīšana, iebiedēšana vai piespiešana, vai personas vai trešās personas diskriminācija uz jebkāda pamata²³. Profesors Vinstons Nagans un L. Atkins (*W. Nagan and L. Atkins*) raksta, ka spīdzināšana ir “uzbrukums, autoritāte un leģitimitāte, valsts rada vai pastiprina sociālo konfliktu, grauj priekšstatu par mieru, un apgalvo, ka neierobežota sociālā kontrole realizēta, lai novērstu problēmas ar tiesiskuma principu”. Viņi uzsver, ka, lai gan spīdzināšana var būt “sāpju un ciešanu nodarīšana, kas dominē ar paverdzināšanu un kontroli”, tikai tad, ja tas ietver valsts sankciju un/vai līdzdalību, šāds “sociālais ziņojums un ziņojums par iebiedēšanas, raksturu, darbības stratēģiju un to valsts sociālo kontroli” kvalificējams kā noziegums pret cilvēci²⁴. Saskaņā ar KL 74. pantu kara noziegumi izpaužas noziedzīgā kara likumu un paražu pārkāpšanā. Kara likumi un paražas nostiprinātas daudzās starptautiskās konvencijās, un atkarībā no to pieņemšanas vietas tiek runāts par divām starptautisko humanitāro tiesību nozarēm – Hāgas tiesībām un Ženēvas tiesībām²⁵. Šāds noziedzīgais nodarījums apdraud kara likumus un paražas reglamentēto noteikumu ievērošanu, kā arī humanitāro tiesību aizsargāto personu intereses. 1949. gada 12. augusta Ženēvas konvencijas par civilpersonu aizsardzību kara laikā 3. pantā²⁶ cita starpā ir aizliegta vardarbība, kas apdraud dzīvību un veselību, it īpaši jebkura veida slepkavība, ievainošana, cietsirdīga apiešanās un spīdzināšana. Salīdzinoši var atzīmēt, ka atbildība par spīdzināšanu kā genocīds paredzēta gan Lietuvas Kriminālkodeksa 99. pantā – noziegums pret cilvēci un kara noziegums, gan Igaunijas Soda Kodeksa 90. pantā – vainojams nodarījums pret cilvēci.

2) **Spīdzināšana kā pastāvīgs noziedzīgs nodarījuma sastāvs** ietverts KL 130.¹ pantā, ja spīdzināšana nav izraisījusi smagu, vidēji smagu vai vieglu miesas bojājumu. Ja norādītie

miesas bojājumi izraisīti, tad atbildība par to nodarīšanu ar spīdzināšanu iestājas saskaņā ar Krimināllikuma 125., 126. vai 130. pantu.

3) **Spīdzināšana, kas veikta militārajā dienestā.** Krimināllikuma komentāros skaidrots, ka noziedzīgi nodarījumi militārajā dienestā ir kaitīgi prettiesiski nodarījumi, kas apdraud likumos un citos tiesību normatīvajos aktos noteikto militārā dienesta pildīšanas kārtību (nodarījuma objekts.). KL 340. panta trešajā daļā noteikta atbildība par karavīra spīdzināšanu sakarā ar to, ka viņš pildījis militārā dienesta pienākumus. Noziegums apdraud militārā dienesta pildīšanas kārtību, kā arī cietušā karavīra veselību²⁷. Noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse izpaužas karavīra vardarbīgā rīcība pret citu karavīru laikā, kad kaut vai viens no viņiem (vai abi) pilda militārā dienesta pienākumus. Noziedzīgs nodarījums, kas izpaužas kā priekšnieka vardarbība, kurai ir spīdzināšanas raksturs, ir jākvalificē saskaņā ar KL 338. panta 3. daļu.

4) **Ar spīdzināšanu saistīti noziedzīgi nodarījumi:** KL 272.¹ panta 3. daļā noteikta atbildība par piespiešanu dot nepatiesu paskaidrojumu, atzinumu vai tulkojumu parlamentārās izmeklēšanas komisijai, ja tās saistītas ar spīdzināšanu²⁸. KL 294. panta otrajā daļā noteikts sods par piespiešanu dot liecību nopratināšanā, ja tā saistīta ar spīdzināšanu un ja to izdarījusi amatpersona, kura veic pirmstiesas kriminālprocesu. KL 301. panta trešajā daļā paredzēta atbildība par piespiešanu dot nepatiesu liecību, paskaidrojumu, atzinumu un tulkojumu, ja tās saistītas ar spīdzināšanu. Saskaņā ar KL 317. panta trešo daļu sodāmas valsts amatpersonas izdarītas tīšas darbības, kas acīmredzami pārsniedz valsts amatpersonai ar likumu vai uzliktu uzdevumu piešķirto tiesību un pilnvaru robežas, ja tās saistītas ar spīdzināšanu. Tiesu praksē secināts, ja dienesta pilnvaru pārsniegšana saistīta ar spīdzināšanu, pietiekami konstatēt valsts amatpersonas izdarītas tīšas darbības, kas acīmredzami pārsniedz tai ar likumu vai uzliktu uzdevumu piešķirto tiesību vai pilnvaru robežas un to saistību ar spīdzināšanu, lai veidotos šis sevišķi kvalificētais sastāvs²⁹. Lietuvas Kriminālkodeksa 135. pantā (*Severe Health Impairment*) smagi veselības traucējumi, ietverta kvalificējoša pazīme – nodarījums saistīts ar spīdzināšanu vai sevišķu cietsirdību. Lietuvas Kriminālkodeksa 138. panta otrās daļas 6. punktā (neliela smaguma kaitējuma nodarīšana veselībai) noteikta

atbildība saistībā ar spīdzināšanu vai sevišķu cietsirdību.

- 5) **Ar darbību, kurai ir spīdzināšanas raksturs.** KL 125. panta otrās daļas 4. punktā, par smaga miesas bojājuma nodarīšanas veidu tiek atzītas arī nodarījums, kuram ir bijis mocīšanas vai spīdzināšanas raksturs. KL 126. panta otrajā daļā kā vidēja smaguma miesas bojājumu nodarīšanu kvalificējoša pazīme uzskaitīta, darbība, ja tām bijis vai spīdzināšanas raksturs. KL 130. panta trešajā daļā paredzēta pastiprināta atbildība par viegla miesas bojājuma tīšu nodarīšanu, ja darbībām, ar kurām miesas bojājumi nodarīti, bijis mocīšanas vai spīdzināšanas raksturs. KL 338. panta trešajā daļā noteikta atbildība par tīša vidēja smaguma miesas bojājuma nodarīšanu padotajam, kā arī par citām darbībām, kurām ir spīdzināšanas raksturs. Mocīšana un spīdzināšana ir darbības nolūkā radīt upurim fiziskas sāpes, mokas, fiziskas un psihiskas ciešanas. Tomēr jānorāda, ka dažāds ir spīdzināšanas norises raksturs. Likuma komentāros skaidrots, ka mocīšanai raksturīga cietušā turēšana apstākļos, kas ir bīstami tā dzīvībai vai var izsaukt smagu saslimšanu, piemēram, ilgstoša atstāšana bez ēdiena, dzēriena, siltuma, turēšana telpā, kur liegta jebkāda kustēšanās vai pārvietošanās iespēja utt. Spīdzināšanu raksturo apzināta vairākkārtēja vai ilgstoša, vai arī apzināta vienreizēja fiziska iedarbība uz cietušo, sagādājot tam stipras fiziskas sāpes vai psihiskas ciešanas, piemēram, pērsana ar rīkstēm, knaibīšana, durstīšana ar asiem priekšmetiem, termiska iedarbošanās u. tml.³⁰ Lietuvas Kriminālkodeksa 140. pantā (tīša sišana un vieglu miesas bojājumu nodarīšana) tāpat pastiprināta atbildība, ja darbībām bijis spīdzināšanas raksturs.

- 6) **Dzīvnieku spīdzināšana:** KL 230. pantā noteikta atbildība par cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvnieku, kuras rezultātā tas gājis bojā vai sakropļots, vai par dzīvnieka spīdzināšanu. Ar dzīvnieku spīdzināšanu krimināltiesībās saprot tādas darbības, kuras, vainīgajam to apzinoties, raksturo vairākkārtīga vai ilgstoša sevišķu sāpju vai ciešanu sagādāšana³¹, spīdzināšana tāpat ir viena no cietsirdības izpausmēm³². Piemēram, vainīgais *nepilngadīgā klātbūtnē, cietsirdīgi izturējās pret viņa aprūpē esošajiem suņiem un tos spīdzināja, atstājot bez aprūpes uz laiku, kas ir ilgāks par nedēļu, nerūpējoties par viņu veselību un labturību, nenodrošinot suņus ar barību*

un ūdeni, kas atbilst to fizioloģiskajām un etoloģiskajām vajadzībām, ņemot vērā attiecīgā dzīvnieka sugu un attīstības pakāpi un nesekojošā līdzīgu veselības stāvoklim, kā arī nesniedzot palīdzību slimam dzīvniekam un nepieaicinot praktizējošu veterinārārstu, apzinoties, ka pats nav spējīgs šo palīdzību sniegt. Šo darbību rezultātā suņiem tika radītas fiziskas sāpes un ciešanas, diskomforts, dzīvības uzturēšanai tie bija spiesti ēst pat tumā esošos krūmus un lapas, un tādēļ tika izraisīta divu suņu bojāeja. Igaunijas Soda kodeksa 180. pantā (cietsirdības demonstrēšana) paredzēta atbildība par dzīvnieka nogalināšanu vai spīdzināšanu bez iemesla nepilngadīgas personas klātbūtnē.

- 7) **Spīdzināšana, kas aptver vardarbību vai sevišķu cietsirdību.** Krimināllikuma komentāros skaidrots, ka vardarbīga apiešanās pret nepilngadīgo un mazgadīgo var izpausties kā draudi ar fizisku izrēķināšanos (psihiska vardarbība) vai fiziska vardarbība – sišana, piekaušana, spīdzināšana³³. Krievijas profesors A. Popovs (*A.H. Попов*) norāda, ka mocīšana, spīdzināšana, ņirgāšanās par cietušo un sadisms aptver cietsirdīgu rīcību – tīša fizisku un/vai morālu ciešanu nodarīšana³⁴. Vēsturiskā kontekstā var citēt Pirmās neatkarīgās Latvijas valsts izcilo krimināltiesību zinātnieku, profesoru Paulu Mincu, kurš norādīja, ka cietsirdīga izturēšanās Latvijas 1933. gada Soda likuma 308. panta³⁵ izpratnē ir, protams, ne cietušā personas neaizskaramības vienkārša pārkāpšana, bet fizisku mocību sagādāšana tai „spīdzināšanas” veidā³⁶.

Sevišķa cietsirdība tiek saistīta gan ar fizisku, gan arī ar psihisku iedarbību uz cietušo, kad noziedzīga nodarījuma ietvaros cietušajam tiek sagādātas fiziskas sāpes vai psihiskas ciešanas, spīdzinot, mokot, nodarot dažāda smaguma miesas bojājumus, izsakot dažāda rakstura reālus draudus. Ar ņirgāšanos par cietušo saprot personas, tās goda un cieņas pazemošanu izteikti rupjā veidā³⁷. Piemēram, *sevišķa cietsirdība vai ņirgāšanās konstatējama apstākļi, ka apsūdzētais nevis vienkārši vienu vai dažas reizes iesitis personai, bet sitis daudzas reizes, turpinājis sišanu arī tad, kad persona jau nevarēja pretoties. Sevišķa cietsirdība vai ņirgāšanās izpaužas arī apstākļi, ka pēc personas piekaušanas līdz nāvei, apsūdzētais ne vien nepaziņoja par šo notikumu tiesībsargājošām iestādēm, bet, zinot par iespējamām sekām, atstāja to vienkārši mirušu grāvī, kur tā arī tā tika atrasta*

tikai pēc vairākām dienām. Turklāt pēc noziedzīgā nodarījuma apsūdzētais lielījies apkārtējiem par to, ka esot nositis cilvēku un piekordinājis nevienam neko neteikt, pretējā gadījumā solījis izrēķināties³⁸.

KL 117. panta 4. punktā paredzēta atbildība par slepkavību, ja tā izdarīta ar sevišķu cietsirdību. Igaunijas Soda Kodeksā par slepkavību pastiprinošu apstākli tiek atzīta personas nonāvēšana mokošā vai cietsirdīgā veidā. Saskaņā ar Lietuvas Kriminālkodeksa 129. panta otrās daļas 6. punktu paredzēta atbildība par slepkavību, ja tā saistīta ar spīdzināšanu vai ar sevišķu cietsirdību. Krimināltiesību teorijā³⁹, komentāros⁴⁰ un tiesu praksē⁴¹ aprobēta atziņa, ka KL 117. panta 4. punkta izpratnē sevišķa cietsirdība ir juridiska kategorija, ko konstatē tiesa, ņemot par pamatu medicīniskos un juridiskos kritērijus. Likumdevējs sevišķu cietsirdību saista ar slepkavības paņēmieni un arī citiem apstākļiem, kuri liecina par tās izpausmēm. Profesors P. Mincs rakstījis, ka “nežēlība (*Brutalitāt*) nozīmē, ka slepkava nodara savam upurim nevajadzīgas mokas, kas liecina par vainīgā zvēriskiem instinktiem”⁴². Par slepkavību, kas izdarīta ar sevišķu cietsirdību, var liecināt sadisma izpausmes, kad pirms dzīvības atņemšanas vai slepkavības izdarīšanas procesā cietušais ticis spīdzināts, mocīts vai notikusi ņirgāšanās par upuri, kā arī ja slepkavība izdarīta ar tādu paņēmieni, kurš vainīgajam apzinoties, bijis saistīts ar sevišķu fizisku un morālu ciešanu sagādāšanu cietušajam (liela daudzuma miesas bojājumu nodarīšana, mokošas iedarbības indes izmantošana, dzīva cilvēka sadedzināšana, ilgstoša atstāšana bez pārtikas un ūdens utt.)⁴³.

Raksturojot sadismu (sadistisku vardarbību), var minēt, ka cilvēkam ar sadistiskajām novirzēm galvenā ir absolūta tieksme pēc varas. Saskaņā ar statistiku 30% sadistu, kuri ir nogalinājuši trīs un vairāk cilvēkus, bijusi solīda cilvēka reputācija, 65% sadistu pārstāvēja vidusšķiru⁴⁴. Fiziska kaitējuma nodarīšana citam ir tikai viens no šīs varas sasniegšanas līdzekļiem. Parasti viņi izjūt nepieciešamību iedvest bailes, lai justos stiprāki par upuri. Lai pakļautu citu cilvēku un kļūtu par tā absolūto pavēlnieku, nepieciešams citu cilvēku padarīt pilnībā bezpalīdzīgu, pakļāvīgu, paklausīgu, tas ir pārvērst to par savu mantu, salaužot upura garu. Tas tiek sasniegts ar pazemošanu un pakļaušanu verdzībai⁴⁵. Psihoanalīzes pamatlicējs Zigmunds Freids (*S. Freud*) sadismā saskata destruktivitātes formu, kurā gūst baudu pašā mocīšanās, spīdzināšanas vai postīšanas aktā, lai gan

aprakstīja to kā īpašu seksuālās baudas un neseksuāla nāves instinkta savienojumu. Piemēram, apmēram 5% izvarošanu bija novērtētas kā sadistiskas, kuras raksturoja dusmas, niknums un varaskāre⁴⁶. Amerikāņu speciāliste Anna Soltera (*A. Salter*) raksta, „daži gadījumi, ko mēdz dēvēt par vardarbību ģimenē, īstenībā ir maskēts sadisms. Sadistiski uzbrukumi bieži netiek kvalificēti, jo lielākoties uzmanību pievērš tam, kuras ķermeņa daļas upurim ir cietušas (piem., dzimumorgāni), nevis uzbrukuma patiesajiem motīviem”⁴⁷. Sadisti spīdzina, dara to cītīgi, uzmanīdami sava upura sajūtas, un pastiprina mocības, lai palielinātu upura sāpes, apzināti izraisa sāpes un šausmas⁴⁸.

Spīdzināšanas sociālo bīstamību un kaitīgumu galvenokārt nosaka spīdzināšanas galēji negatīvās pazīmes, tās nežēlība un necilvēcība, tieksmē nodarīt ne tikai fiziskas sāpes un ciešanas, bet arī psihiskas ciešanas, kā arī fiziski apspiest un nomākt indivīdu, tādā veidā liekot upurim ciest:

- 1) nodarīt sāpes un ciešanas cilvēkam vai citai dzīvībai būtnei. Dzīvnieku aizsardzības likums nosaka “cilvēkam ir morāls pienākums cienīt jebkuru radību, izturēties pret dzīvniekiem ar iejūtīgu sapratni un tos aizsargāt. Nevienam nav atļauts bez pamatota iemesla nogalināt dzīvnieku, nodarīt tam sāpes, radīt ciešanas vai citādi kaitēt”.

- 2) apmierināt vainīgās personas vēlmes. Piemēram, sadisti, veicot seksuāla rakstura darbības, no upura psiholoģiskām vai fiziskām ciešanām gūst seksuālu apmierinājumu. Kādā intervijā, stāstot par savām izjūtām, sadists (sava dēla izmantotājs) apraksta: mani pārņēma milzīga jūsma jebkurā situācijā, kad varēju izjust savu pārkumu un kundzību. Varas un visspēcības izjūta saglabājas daudz ilgāk. Un es zināju, ka varu to iegūt jebkurā laikā, es zināju, kas man jādara. Un vienīgais, kas man jādara – jāpakļauj kāds savai gribai un es jutu ekstāzi⁴⁹.

- 3) apzināti sagraut ne tikai personu fizisko un emocionālo labsajūtu, bet dažkārt arī iznīcināt veselu kopienu cieņu un gribu. Tā skar visus cilvēkus, jo noliedz cilvēka eksistences būtību un cerības uz gaišāku nākotni⁵⁰.

Domu par spīdzināšanas psiholoģisko un fizisko raksturu turpina arī Džordžaunā Universitātes profesors Deivids Lubana (*D. Luban*) un Oksfordas Starptautiskā pētījumu centra vecākais pētnieks Henrijs Šū (*H. Shue*), norādot ka spīdzināšana var izpausties kā ilgstoša izolācija, privātuma zaudējums, seksuāla rakstura pazemojumi, pārvietošanās brīvību ierobežošana

(ieslodzīšana šaurās telpās, pagrabā, garāžā, u. c.), draudi nodarīt kaitējumu upurim vai tā tuviniekiem. Šīs dažādās rīcības formas nodara garīgas, psihiskas sāpes un ciešanas⁵¹.

Objektīvi spīdzināšanas kaitīgās sekas var izpausties:

- 1) **miesas bojājumu formā.** Miesas bojājumi ir cilvēka organisma audu, orgānu un sistēmu anatomiski bojājumi vai funkcionāli traucējumi, kas radušies fizikālu – mehānisku, termisku, elektrisku, akustisku, radiācijas, ķīmisku, bioloģisku un psihisku iedarbību rezultātā⁵². Miesas bojājumi atkarībā no smaguma pakāpes tiek iedalīti – smagi miesas bojājumi; vidēja smaguma miesas bojājumi un viegli miesas bojājumi.
- 2) **fiziskās sāpēs.** No medicīniskā viedokļa sāpes ir organisma indikators, kas norāda uz izmaiņām orgānā. Tās būtībā ir aizsardzības reflekss, kas signalizē par briesmām un par audu bojājumu. Ilgstošas sāpes var būt par iemeslu cilvēka psihes un izturēšanās izmaiņām, miega traucējumiem, paaugstinātam asinsspiedienam, ciešanām, ēstgribas traucējumiem un izmainītām citu orgānu funkcijām⁵³.
- 3) **kā īpašu fizisku sāpju formu var nodalīt fiziskas ciešanas.** Ciešanas raksturo daudzkārtējas, ilgstošas sāpes, kuras izjūt persona. Tiesu prakses apkopojumā krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo atzīts, ka fiziskas ciešanas ir fiziskās vardarbības tiešas sekas, un tās tiek saistītas ar ķermeņa sāpēm, ko izraisa fiziska spēka pielietošana, dažāda veida fiziskas traumas, ievainojumi utt., un kas izpaužas kā negatīvas sajūtas: sāpes, drudzis, nelaba dūša, reiboņi un citi slimīgi simptomi⁵⁴. Tāpat atzīts, ka termins “fiziskas ciešanas” vistiešāk un apkopojošāk raksturo spīdzināšanas rezultātu. Pamatots ir Krievijas profesora R. Šarapova uzskats, ka fiziskas ciešanas ir vardarbības sekas, kas norāda uz vainīgās personas sevišķu cietsirdību pret cietušo. Fiziskas ciešanas var izpausties sistemātiskās akūtās fiziskās sāpēs, kad tiek nodarītas ilgstoši vai periodiski atkārtotas un sevišķās sāpēs. Tāpat R. Šarapovs norāda, ka tās var izpausties cietušā ilgstošā fiziskā vājumā, nespēkā, savārgumā vai novājēšanā, kā pamatā bijis pārtikas, ūdens, siltuma trūkums un citāda cietsirdīga apiešanās⁵⁵.
- 4) **psihiskas ciešanas.** Krimināltiesību teorijā nav vienota un vispārāzīta psihisko ciešanu traktējuma. Psihe ir gan apzinātu, gan neapzinātu psihisko parādību kopums. Tā ir cilvēka

visu psihisko procesu un psihisko parādību kopums, kas regulē viņa mijiedarbību ar apkārtējo vidi. Citējot S. Ožegovu (*C.H. Ожегов*) var atzīmēt, ka psihe ir priekšstatu, sajūtu, jūtu, domu kā apziņas atspoguļojums, cilvēka dvēseles krātuve⁵⁶. Tiesu prakses apkopojumā krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo atzīts, ka psihiskas ciešanas (psihiskās sekas, psihiskais kaitējums) ir psihiskās (emocionālās) vardarbības rezultāts, kas izpaužas kā kaitīgas izmaiņas cilvēka emocionālajā sfērā negatīvu psihisku stāvokļu veidā jeb kā emocionālais stress. Emocionālais stress rodas draudu, aizvainojuma situācijās, kad bailes (bažas) par draudu realizēšanu, aizvainojums un pazemojums var izraisīt psihisko procesu norises izmaiņas, emocionālas novirzes, darbības motivācijas sfēras transformācijas, kustības un runas centru darbības traucējumus, tādējādi ietverot bērna sociālās, emocionālās, kognitīvās un intelektuālās attīstības traucēšanu un/vai bērna uzvedības neatbilstošu mainīšanu⁵⁷.

Spīdzināšanas gaitā upuris pārcieš psihotraumaļošu situāciju. Tās rezultātā būtiski tiek kaitēts personas veselībai – fiziskajai un garīgajai neaizskaramībai; godam un cieņai; personas sociālai labklājībai; personas veselībai un galējos apstākļos personas dzīvībai. Pamatoti var norādīt, ka izpratne par cilvēka veselību netiek reducēta tikai uz fizisko veselību, bet tiek ņemti vērā arī psihiskie, emocionālie un garīgie aspekti. Atbilstoši Pasaules Veselības organizācijas sniegtajai definīcijai, veselība ir pilnīga fiziska, psihiska (garīga) un sociāla labklājība, nevis tikai stāvoklis bez slimības vai fiziskiem trūkumiem⁵⁸. Autore norāda, ka kaitējums veselībai ir kvalitatīvs un kvantitatīvs rādītājs. Kaitējuma kvalitatīvais raksturojums nosakāms, novērtējot organismam nodarīto veselības traucējumu un izraisīto patoloģiju. Šāds kaitējums var būt miesas bojājumi; saslimšana; patoloģisks stāvoklis. Kvantitatīvais rādītājs – kaitējuma pakāpe. Kaitīgo seku – sāpju un ciešanu nodarīšana ir spīdzināšanas skaidrojuma galvenais konstrukcijas kvalitatīvais raksturojums. Pārciestā vardarbība ietekmē visas cilvēka funkcionēšanas sfēras:⁵⁹

- **afektīvo** (emocijas un jūtas) – rodas negatīvas emocijas (bailes, kauns, vainas izjūta, apdraudējuma sajūta, bezpalīdzības sajūta, dusmas, izsīkums) un traumatiski stāvokļi (trauksme, depresija, pēctraumas stresa sindroms, disociācija, uzbudinājums);
- **kognitīvo** (uztveri, domāšanu, atmiņu,

- ieskaitot uzskatu par sevi, citiem un pasauli kopumā) – uztveres apjoms un pavājināts kontakts ar realitāti, tādu domāšanas spēju līmeņa kā uzmanība, koncentrēšanās, sistēmiskums izmaiņas, atmiņu fragmentācija, pieredzes integrācijas traucējumi, kā arī pašnāvības domas vai zems pašvērtējums;
- **biheiviorālo** (uzvedību) – destruktīva uzvedība (agresija, autoagresija, ieskaitot kaitīgos ieradumus) vai bezpalīdzības stāvoklis un pasīva uzvedība, vai neatbilstošas atbildības uzņemšanās;
 - **sociālo** (saskarsmi, sevis aprūpēšanu) – komunikācijas samazināšanās vai pārtraukšana, izmaiņas personīgās higiēnas un vides sakārtošanas līmenī, socializācijas traucējumi (darba un mācību spēju mazināšanās, sabiedriskās darbības pārtraukšana, izolēšanās);
 - **ekonomisko** (ienākumu gūšanu);
 - **fizisko** (veselību) – veselības traucējumi, kas saistīti ar šoku, krīzi vai satur psihosomatiskus simptomus kā galvassāpes, vēdersāpes, sirds darbības vai gremošanas traucējumi, miega vai ēšanas traucējumi, nervozitāte, neizturība pret spriedzi, slikta pašsajūta un imunitātes pavājināšanās;
 - **eksistenciālo** (vērtību sistēmu, ticību, pārliecības) – eksistenciālā krīze ar vērtību sistēmas sabrukumu un dzīves jēgas zaudēšanu. Traumatiski iedarboties var jebkurš notikums, kas izsauc šausmu, baiļu, kauna sajūtas un dvēseliskas sāpes. Un no tā, cik jūtīgs ir cietušais, būs atkarīga traumas attīstības iespējamība⁶⁰.

Secinājumi

- Apkopojot rakstā izklāstīto, varam nodalīt šādas spīdzināšanas jēdziena tipiskākās pazīmes:
- noziedzīgs nodarījums izdarīts ar nodomu (tīši);
 - nodarījums var izpausties kā:
 - fiziska vardarbība. Fiziskās vardarbības rezultātā rodas fizisks kaitējums organisma anatomiskajam un fizioloģiskajam kopumam;

- psihiska un emocionāla personas ietekme;
- sišana (sitienu izdarīšana);
- citāda vardarbīga vai cietsirdīga rīcība (var ietvert ilglaicīgu turēšanu bez pārtikas vai ūdens; turēšanu aukstā pagrabā, piesiešanu utt.);
- darbība vai bezdarbība ir ilgstoša vai sistemātiska, tomēr tā var būt arī vienreizēja personas darbība;
- kaitīgās sekas, izpaužas noteiktu, ar Krimināllikumu aizsargātu interešu apdraudējumā:
 - fiziskas sāpes un ciešanas – fiziskā kaitējuma veids, fizisku sāpju nodarīšanas rezultāts. Fizisko ciešanu nodarīšana neizbēgami ir saistīta ar psihiskām ciešanām;
 - psihiskas ciešanas – psihiskais kaitējums. Psihiskās ciešanas (psihiskās sekas, psihiskais kaitējums) ir psihiskās (emocionālās) vardarbības rezultāts, kas izpaužas kā kaitīgas izmaiņas cilvēka emocionālajā sfērā negatīvu psihisku stāvokļu veidā jeb kā emocionālais stress⁶¹.

Vardarbības ietekmes sfēras kontekstā var norādīt, ka spīdzināšana var izpausties gan starppersonu, gan kolektīvas vardarbības formā. Spīdzināšanas īstenotājs var būt indivīds, cilvēku grupas loceklis vai pat valsts. Tā var būt īstenota:

- pret pazīstamu cilvēku, tuviniekiem (ģimene);
- paziņu lokā, militārās attiecībās, kā arī pret nepazīstamu personu;
- kriminālprocesa gaitā, slēgta tipa iestādēs (brīvības atņemšanas vietās u.c.) un arī,
- izdarot noziegumus pret cilvēci un kara noziegumus.

Varam nodalīt spīdzināšanas iedarbības sfēras: *ģimene; sadzīve; kriminālprocesa gaita; politiska un militāra*. Spīdzināšana var veidot:

- 1) patstāvīgu noziedzīgu nodarījumu;
- 2) noziedzīga nodarījuma kvalificētu sastāvu;
- 3) ietilpst vardarbīgas apiešanās vai sevišķas cietsirdīgas rīcības formā.

Atsauces

- ¹ Latviešu valodas vārdnīca. / autoru kolektīvs. 2. izdevums. Rīga, Avots, 1998., 841. lpp.
- ² International Handbook of Violence Research. Volume 1. / edited by Heitmeyer W., Hagan J. Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2003. p. 13.
- ³ Rokasgrāmata “Metodes un pieeja sociālā darba jomā”.
Pieejams: <http://www.sif.lv/nodevumi/nodevumi/3167/rokasgramata.pdf> – aplūkots 21.03.2017.

- ⁴ Шарапов Р.Д. Насилие в уголовном праве (понятие, квалификация, совершенствование механизма уголовно-правового предупреждения): Автореф. дис. д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 2006, с. 15, 17, 19. Землюков С.В. Уголовно-правовые проблемы преступного вреда. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1991, с. 125.
- ⁵ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa). Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2016., 448. lpp.
- ⁶ Vardarbība ģimenē. Pieejams: <http://marta.lv/marta-darbiba/vardarbiba> – aplūkots 18.03.2017.
- ⁷ Tezaurs. Pieejams: <http://tezaurs.lv/#/sv/spidzinat> – aplūkots 18.03.2017.
- ⁸ The Free Dictionary by farlec. Pieejams: <http://www.thefreedictionary.com/torturing> – aplūkots 19.03.2017.
- ⁹ Zemītis G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2006., 56. lpp, 167.-169. lpp.
- ¹⁰ Rokasgrāmata kriminālprocesā prokuroriem. / G. Kūtra zin. red. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2010., 31. lpp.
- ¹¹ *Cēsnieks pret Latviju*. Nr. 9278/06 – ECT spriedums 11.02.2014. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/eiropas-cilvektiesibu-tiesas-ect-spriedumi-un-lemumi> – aplūkots 17.03.2016.
- ¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2016. gada 9. februāra lēmums lietā Nr. SKK-92/2016 (Krimināllieta Nr. 1126119714). Pieejams: at.gov.lv/files/files/skk-92-2016.doc – aplūkots 17.03.2016.
- ¹³ Latvijas Republikas tiesībsarga 2016. gada ziņojums. Rīga, 2007., 83. lpp.
- ¹⁴ Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. / I. Ziemeles redakcijā. Rīga, Izglītības soļi, 2000., 73. lpp.
- ¹⁵ Augstākās tiesas Plēnuma 1993. gada 1. marta lēmums “Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tīšu miesas bojājumu nodarīšanu”.
- ¹⁶ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2014., 125. lpp.
- ¹⁷ Krastiņš U. Tieša nodoma tvērums krimināltiesībās. Krimināllikuma 9. panta otrās daļas paplašināts komentārs ar teorētiskām nostādnēm. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2017., 32. lpp.
- ¹⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas lēmums, lietas Nr. 11817000612 (arhīva Nr. SKK-0434-16).
- ¹⁹ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2014., 73. lpp.
- ²⁰ Penal Code of Estonia. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> – aplūkots 19.03.2017.
- ²¹ Criminal Code of Lithuania. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> – aplūkots 18.03.2017.
- ²² Romas Starptautiskās krimināltiesas statūti: Starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, Nr. 97 (2672), 28.06.2002
- ²³ Paporinskis M. Kas ir noziegumi pret cilvēci // Jurista vārds, Nr. 34 (2922), 2003. gada 23. septembris.
- ²⁴ Nagan W. & Atkins L. The International Law of Torture: From Universal Proscription to Effective Application and Enforcement, 14 HARV. HUM. RTS. J. 87, 90 (2001).
- ²⁵ Liholaja V. Starptautiskās krimināltiesības. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2003., 95. lpp.
- ²⁶ Tai skaitā personām no bruņoto spēku sastāva, kuras nolikušas ieročus, kā arī pret tām, kuras pārstājušas piedalīties militārajās akcijās sakarā ar slimību, ievainojumu, aizturēšanu vai jebkuru citu iemeslu, jebkuros apstākļos izturēsies humāni, bez jebkādas nelabvēlīgas diskriminācijas pēc rases, ādas krāsas, reliģijas vai ticības, dzimuma, izcelsmes vai materiālā stāvokļa vai jebkuriem citiem līdzīgiem kritērijiem.
- ²⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII-XXV nodaļa). Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2016., 643. lpp.
- ²⁸ Kurzemes apgabaltiesas 2014. gada 22. decembra spriedums krimināllietā Nr. 11380056911 (Lietas arhīva Nr. KA02-0232-14/8). Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi> – aplūkots 19.03.2017.
- ²⁹ Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 317. panta otrās daļas, 318. panta otrās daļas un 319. panta otrās daļas. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departaments. 2014., 43. lpp.
- ³⁰ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa). Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2016., 289. lpp.
- ³¹ Piemēram, pērsana ar rīkstēm, knaibīšana, termiska iedarbība, multiplu nelielu bojājumu nodarīšana

ar asiem priekšmetiem, nonāvēšana ar mokošiem paņēmieniem utt.

- ³² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2009., 528. lpp.
- ³³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. grāmata. Sevišķā daļa. Rīga, firma „AFS”, 2007., 377. lpp.
- ³⁴ Попов А.Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2003, с. 36.
- ³⁵ Par cietsirdīgu apiešanos ar personu, kura atrodas no vainīgā atkarīgā stāvoklī vai kurai trūkst pašaizsargāšanās iespējas.
- ³⁶ Mincs P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, Latvijas Universitāte, 1939., 168. lpp.
- ³⁷ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII¹ nodaļa). Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2015., 218. lpp.
- ³⁸ Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014. gada 26. marta spriedums Krimināllietā Nr. 11221109513. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi> – aplūkots 17.03.2017.
- ³⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2009., 209. lpp.
- ⁴⁰ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX-XVII nodaļa). Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2016., 238. lpp.
- ⁴¹ Latvijas Augstākās tiesas Plēnuma 1992. gada 24. februāra lēmums Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tīšām slepkavībām.
- ⁴² Mincs P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Ar V. Liholajas komentāriem. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2005., 222. lpp.
- ⁴³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. grāmata. Sevišķā daļa. Rīga, firma “AFS”, 2007., 193. lpp.
- ⁴⁴ Rokasgrāmata „Metodes un pieeja sociālā darba jomā”. Pieejams: <http://www.sif.lv/nodevumi/nodevumi/3167/rokasgramata.pdf> – aplūkots 22.03.2017.
- ⁴⁵ Малкина-Пых И. Виктимология. Психология поведения жертвы. Москва, Эксмо, 2010, с. 154.
- ⁴⁶ Невович Н.Е. Процессуальная психотерапия женщин-жертв сексуального насилия. Санкт-Петербург, 2004, 1.1. Феномен сексуального насилия и основные теории возникновения насилия.
- ⁴⁷ Soltera A. Varmākas, pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 107. lpp.
- ⁴⁸ Veitnere I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997., 12. lpp.
- ⁴⁹ Soltera A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. SIA Adria Books, 2007., 109. lpp., 104. lpp.
- ⁵⁰ Iacopino V. Treatment of survivors of political torture: commentary. // The Journal of Ambulatory Care Management, 1998, 21(2), p. 5–13.
- ⁵¹ Luban D., Shue H. Mental Torture: A Critique of Erasures in U.S. Law. Georgetown University Law Centre, 2011. Pieejams: scholarship.law.georgetown.edu – aplūkots 24.03.2017.
- ⁵² Likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 3. pielikums. Kritēriji miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai, veicot medicīnisko ekspertīzi.
- ⁵³ Populārā medicīnas enciklopēdija. Pieejams: www.neslimo.lv – aplūkots 28.03.2017.
- ⁵⁴ Tiesu prakse krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo. Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Rīga, 2015. Pieejams: at.gov.lv/files/files/skk-92-2016.doc – aplūkots 17.03.2016.
- ⁵⁵ Шарапов Р.Д. Преступное насилие. Москва, Изд-во «Юрлитинформ», 2009, с. 164.
- ⁵⁶ Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. Москва, Рус. яз., 1990, с. 628.
- ⁵⁷ Bērns un kriminalitāte. Metodiski informatīvo materiālu krājums. / autoru kolektīvs, zin. red. A. Vilks. Rīga, SIA „Izdevniecība RaKa”, 2001., 111. lpp.
- ⁵⁸ World Health Organization definition of Health. Pieejams: <http://www.who.int/about/definition/en/print.html> – aplūkots 20.03.2017.
- ⁵⁹ Poudžiunas I. Seksuālas vardarbības psiholoģiskās sekas. Prezentācija. Pieejams: www.lm.gov – aplūkots 28.03.2017.

⁶⁰ Harlamova J. Negatīvo pārlicību saistība ar pēctraumas stresa traucējumiem un panikas lēkmju izpausmēm: Promocijas darbs. Rīga, Latvijas Universitāte, 2014., 14. lpp.

⁶¹ Tiesu prakse krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo. Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Rīga, 2015., 49. lpp. Pieejams: at.gov.lv/files/files/skk-92-2016.doc – aplūkots 17.03.2016.

Abstract

The paper considers basic provisions about the concept of torture in a Criminal Law and characteristics of torture. Torture constitutes a serious crime with traumatic physical and psychological consequences. The ban on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment is well articulated in national and international instruments. The paper provides analyses of various scientists, theories of Criminal Law, it also analyses the existing judicial practice.

Аннотация

В данной статье автор рассматривает понятие «пытка» в уголовном праве и предлагает его уголовно-правовую характеристику. Пытка – это умышленное причинение физической боли или физического либо морального страдания путем нанесения побоев, мучений или иных насильственных действий с целью принудить потерпевшего совершить действия, противоречащие его воле. Абсолютный запрет пыток или жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания хорошо определен на государственном и международном уровне. В статье анализируются мнения ученых и юристов-практиков, теория и судебная практика.

LIECĪBU PĀRBAUDES UZ VIETAS AKTUALITĀTES LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ

*Dr. iur. Marina Sumbarova,
Baltijas Starptautiskās akadēmijas asociētā profesore, Latvija*

Pētījuma mērķis – izskatīt izmeklēšanas darbības – liecību pārbaudes uz vietas kriminālprocesuālo un taktisko raksturojumu Latvijas kriminālprocesā.

Pētījuma uzdevumi: kriminālprocesa likumā reglamentētās liecību pārbaudes uz vietas veikšanas teorētisko un praktisko noteikumu analīze, zinātnisko uzskatu izskatīšana, aktuālo virzienu definēšana procesa virzītāja, izmeklētāja, prokurora, tiesneša darbībā izmeklēšanas darbību veikšanā, izmantojot zinātniskos sasniegumus un tehniskās iespējas.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 138. panta otro daļu izmeklēšanas darbību uzskaitījums šajā likumā ir izsmeljošs. Kriminālprocesa likuma 10. nodaļā ir reglamentētas dažādas procesuālās darbības, taču, daļa no tām nav uzskatāmas par izmeklēšanas darbībām, jo neatbilst šā likuma 138. panta pirmajā daļā norādītai izmeklēšanas darbību izpratnei. Tādējādi Kriminālprocesa likuma 10. nodaļā ietvertās procesuālās darbības var iedalīt divās grupās:

- 1) izmeklēšanas darbības (t. i., darbības, kuru laikā iegūst vai pārbauda procesam nozīmīgu informāciju);
- 2) procesuālie pasākumi izmeklēšanas darbību veikšanas nodrošināšanai (t. i., pasākumi, kuri nepieciešami izmeklēšanas darbību sekmiņas nodrošināšanai)¹.

Kriminālprocesa likuma 173. pantā ir noteikts, ka liecību pārbaude uz vietas ir izmeklēšanas darbība, kuras saturs ir atkārtota personas pratināšana par agrākajās liecībās sniegtu faktu un šā fakta pārbaude uz vietas, kā arī iegūto rezultātu salīdzināšana nolūkā iegūt jaunas vai pārbaudīt agrāk iegūtās ziņas par lietas apstākļiem².

Liecību pārbaude uz vietas – kompleksa izmeklēšanas darbība, kas tiek veikta tieši ar izpētaamo notikumu saistītā vietā, ar mērķi konstatēt jaunus apstākļus, kam ir nozīme kriminālprocesā, liecību, kuras iepriekš ir snieguši dažādi kriminālprocesa dalībnieki, personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, persona, pret kuru ir uzsāktis kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais, apsūdzētais, kā arī cietušais, liecinieks, pārbaudei un precizēšanai.

Liecību pārbaudes uz vietas mērķis – konstatēt jaunus apstākļus, kam ir nozīme krimināllietā. Tomēr tas ir kopīgs mērķis, kas piemīt visām izmeklēšanas darbībām. Savukārt liecību pārbaudes uz vietas mērķis ir konstatēt iepriekš sniegto liecību atbilstību notikuma vietas apstākļiem. Liecību pārbaude uz vietas var tikt veikta arī priekšmetu un dokumentu, kam ir nozīme krimināllietā, atrašanai, ja persona paziņo par to atrašanās vietu, bet atrast šo vietu bez pratināmā dalības ir sarežģīti.

Piemēram, kriminālprocesā par personas R. slepkavību aizdomās turētais N. sniedza liecības un atzinās, ka ir izdarījis noziegumu grupā ar K. Pratināšanas gaitā aizdomās turētais N. sīki aprakstīja nozieguma izdarīšanas vietu, savas darbības un K., kurš slepkavības brīdī atradās dzīvoklī, darbības. Tālāk aizdomās turētais N. paskaidroja, kā var nokļūt līdz vietai, kur apraksts R. liķis, kā arī uzzīmēja kustības shēmu meža masīvā. Liecību pārbaudes uz vietas gaitā N. parādīja vietu, kur tika atrasts R. liķis. Liecību pārbaude tika pabeigta un tālāk jau tika veikta liķa atrašanas vietas apskate.

Liecību pārbaudes uz vietas būtību veido tas, ka persona, kuras liecības tiek pārbaudītas, norāda vietu, kur notika ar izmeklējamo noziegumu saistītie notikumi, par kuriem viņš iepriekš ir paziņojis savās pratināšanās sniegtajās liecībās. Šīs izmeklēšanas darbības gaitā izmeklētājs konstatē, kādā mērā liecībās sniegtās ziņas atbilst vai neatbilst faktiskajiem apstākļiem liecību atveidošanas vietā un citiem lietā konstatētiem apstākļiem. Salīdzinot šīs izmeklēšanas darbības rezultātus ar citiem lietā esošiem rezultātiem, izmeklētājs iegūst iespēju izdarīt secinājumu par pārbaudāmo liecību ticamību vai apšaubāmību³.

Kriminālprocesa likumā netiek definēti liecību pārbaudes uz vietas veidi. Praksē pastāv dažādi liecību pārbaudes paņēmieni un var nodalīt turpmāk norādītos veidus: vēl neatklātu notikuma pēdu, kā arī priekšmetu sameklēšana ar personas, kuras liecības tiek pārbaudītas, palīdzību, kas var atrasties tā apvidus teritorijā, par kuru iepriekš kriminālprocesa dalībnieks ir sniedzis liecības. Par nākamo veidu var uzskatīt tādu objektu

atrašanu, kurus kriminālprocesa dalībnieks ir agrāk norādījis pratināšanas laikā, apvidū pēc viņa norādes. Piemēram, tā var būt piekļūšanas vieta vai arī cita vieta, par kuru iepriekš tika sniegta liecības. Par vienu no tādiem veidiem var būt, piemēram, reāli eksistējošo apkārtnes detaļu apraksts, kā arī izmaiņas, kas notika apkārtņē salīdzinājumā ar to stāvokli, kāds bija nozieguma izdarīšanas brīdī.

Norādes uz personai zināmām apvidus, apkārtnes detaļām, kas pārbaudes brīdī nebija, kaut gan iepriekš tās bija, par ko arī tika sniedzis liecības kriminālprocesa dalībnieks, liecina par personas informētību⁴.

Viens no galvenajiem aspektiem, kam nepieciešams pievērst uzmanību, ir mantu, priekšmetu izņemšana šīs izmeklēšanas darbības veikšanas laikā.

Saskaņā ar pieņemto kriminālprocesu izmeklēšanas praksi Latvijā, izmeklētāji liecību pārbaudes uz vietas gaitā veic atrasto priekšmetu un mantu izņemšanu. Tā no 12 izpētiem kriminālprocesi piecos no tiem izmeklētāji rīkojas tieši tā. Divos kriminālprocesos no 12 izmeklētāji veica mantu un priekšmetu izņemšanu, pārtraucot šo izmeklēšanas darbību, un veica notikuma vietas apskati ar liecību pārbaudes uz vietas dalībnieku.

Daži izmeklētāji pieņēma lēmumus par izņemšanas izdarīšanu ar mērķi izņemt priekšmetus, mantas un pēc tam noformēja norādīto priekšmetu izņemšanas protokolu. Liecību pārbaude uz vietas neparedz iespēju izņemt priekšmetus un dokumentus, kas tika atrasti pārbaudes vietā, kaut gan šī izmeklēšanas darbība var tikt veikta tieši to atrašanai. Lai novērtu iespēju, ka lietiskie pierādījumi (citi dokumenti) turpmāk var tikt atzīti par nepieļaujamiem pierādījumiem, atrastos priekšmetus un dokumentus ir lietderīgi izņemt vietas (telpas) apskates laikā, kas tiek veikta pēc liecību pārbaudes uz vietas pabeigšanas.

Kriminālprocesa likuma 173. pantā nav norādes uz iespēju izņemt priekšmetus vai mantu u. c. Tomēr, ir iespējams nesarežģīt liecību pārbaudes uz vietas veikšanu. Sakarā ar norādīto ir nepieciešams papildināt Kriminālprocesa likuma 174. panta otro daļu ar noteikumu, ka nepieciešamības gadījumā jāveic apskate, kuras gaitā var tikt izņemtas pēdas, priekšmeti, mantas, kas attiecas uz norādīto faktu, un izteikt Kriminālprocesa likuma 174. panta otro daļu šādā redakcijā:

“Liecību pārbaudē uz vietas persona secīgi liecina par kādu tās agrākajā liecībā raksturotu

faktu, un tam seko šā fakta pārbaude un vietas apskate. Nepieciešamības gadījumā jāveic apskate, kuras gaitā var tikt izņemtas pēdas, priekšmeti un mantas, kas attiecas uz norādīto faktu”.

Liecību pārbaude uz vietas kā izmeklēšanas darbība neiekļauj personas liecību sniegšanu. Pārbaudāmās liecības ir sniegta iepriekš un ir fiksētas pratināšanas protokolā. Šīs liecības nav jāatkārto tieši pirms to pārbaudes uz vietas.

Liecību pārbaudei uz vietas pēc iespējas ir jābūt fiksētai ar tehnisko līdzekļu palīdzību: videoieraksts, audioieraksts, filmēšana. Norādītie līdzekļi ļauj iegūt pilnu priekšstatu par liecību pārbaudes uz vietas organizēšanu un gaitu, tostarp arī veicina tās rezultātu ticamības konstatēšanu.

Par obligātu nosacījumu liecību pārbaudei uz vietas tiek uzskatīta iepriekšēja personas, kuras liecības ir nepieciešams pārbaudīt, pratināšana.

Pirms liecību pārbaudes uz vietas uzsākšanas izmeklētājs izskaidro izmeklēšanas darbības dalībniekiem tiesības, pienākumus un atbildību, kā arī tās veikšanas mērķi un kārtību.

Liecību pārbaudes uz vietas būtību veido tas, ka iepriekš nopratināta persona atveido uz vietas izpētāmā notikuma apkārtni un apstākļus, norādot uz priekšmetiem, dokumentiem, pēdām, kam ir nozīme krimināllietā, demonstrē noteiktas darbības.

Liecību pārbaude tiek uzsākta ar piedāvājumu personai norādīt vietu, kur viņas liecības tiks pārbaudītas. Personai, kuras liecības tiek pārbaudītas, pēc tās brīva stāstījuma un darbību demonstrācijas var tikt uzdoti jautājumi. Turklāt uzvedinošu jautājumu uzdošana nav pieļaujama.

Pirms liecību pārbaudes uz vietas ir jāveic virkne sagatavošanās pasākumu.

Informācijas ievākšana un analīze ir nepieciešams nosacījums izmeklēšanas darbības mērķtiecīgai veikšanai. Liecību pārbaudes uz vietas efektivitātes un mērķtiecīguma nodrošināšanai nepieciešams izpētīt izmeklēšanas darbību protokolus krimināllietā, iepazīties ar operatīvo un meklēšanas pasākumu rezultātiem un izvērtēt izveidojušos izmeklēšanas situāciju. Ja iepriekš pratināšanu laikā izmeklētājs nav precizējis atsevišķus liecību pārbaudes rezultativitātei un objektivitātei nozīmīgus apstākļus, tad nepieciešams atkārtoti pratināt personu, kuras liecības tiks pārbaudītas. Par papildu pratināšanas uzdevumiem var būt: ziņu papildināšana par personu, kuras liecības tiek pārbaudītas; personas, kuras liecības tiek pārbaudītas, patieso mērķu noskaidrošana; pārbaudes veikšanas vietas būtisku pazīmju konstatēšana; kustības maršruta līdz

pārbaudes vietai precizēšana; pārbaudes veikšanas apkārtnes būtisku apstākļu precizēšana.

Personu, kuras nodrošina izmeklēšanas darbības veikšanas procesu, izvēle un uzaicināšana ir tieši atkarīga no tā, kuras personas liecības tiek pārbaudītas, no tās nodomiem u.c.

Veicot liecību pārbaudi uz vietas, tiek izmantoti dažādi tehniskie vai citi līdzekļi. Tie var būt sakaru un apgaismošanas līdzekļi; izmeklēšanas darbības gaitas un rezultātu fiksācijas līdzekļi, cita veida kriminālistikas un meklēšanas tehnika. Tehnikas izvēle ir atkarīga no nozieguma izdarīšanas veida.

Svarīgi pareizi sagatavot transportlīdzekļus. Tie ir nepieciešami dalībnieku nogādāšanai līdz izmeklēšanas darbību veikšanas vietai un tehnisko līdzekļu vai palīglīdzekļu, kas tiks izmantoti liecību pārbaudes uz vietas procesā, pārvadāšanai.

Katram liecību pārbaudes uz vietas dalībniekam nepieciešams izskaidrot tiesības un pienākumus, bet nereti lietderīgi šādas tiesības un pienākumus izsniegt izdrukātā veidā, lai ar tiem varētu detalizēti iepazīties.

Veicot liecību pārbaudi uz vietas, nepieciešams ievērot darbību secību, apvienot demonstrēšanu uz vietas ar stāstījumu un darbību demonstrēšanu. Visus organizatoriskos jautājumus izlemj procesa virzītājs, izmeklētājs, prokurors. Un visus jautājumus personai, kuras liecības tiek pārbaudītas, var uzdot tikai ar norādītās personas atļauju.

Personas, kuras liecības tiek pārbaudītas, uzvedības novērošana ir nepieciešams norādītās izmeklēšanas darbības taktisks paņēmieni.

Ņemot vērā norādīto, var izdarīt dažus secinājumus, piemēram, pārliecināti vai nē darbojas liecību pārbaudes uz vietas dalībnieks; kāds ir viņa emocionālais stāvoklis dažādos liecību pārbaudes uz vietas brīžos, kā arī ar ko ir saistītas viņa emocionālā stāvokļa izmaiņas izmeklēšanas darbības laikā.

Veicot liecību pārbaudi uz vietas, netiek pieļautas darbības, kas ir bīstamas personu, kuras piedalās tajā, veselībai, pazemo viņu godu un cieņu.

Piemēram, kriminālprocesā par zādzībām no veikaliem vienā no Rīgas rajoniem, tika nopratināti nepilngadīgie aizdomās turētie D. un K., kuri atzinās norādīto noziegumu izdarīšanā. Aizdomās turētais D. liecināja, ka viņš iekļuva veikalā pagrābtelpās caur logiem, kuriem tika izņemts stikls, un pēc vienošanās ar K. iznesa pārtikas produktus, padodot tos caur loga aili aizdomās turētājam K.

Kā norādīja D., viņa miesas būve ļāva izlīst caur logu. Tomēr liecību pārbaudes uz vietas gaitā izmeklētājs aizliedza D. atkārtot šādu iekļūšanas veidu, jo šāda darbība ir bīstama veselībai. Uz vēdlodziņa koka rāmja bija palikušas stikla lauskas un loga aile bija šaura. Vēdlodziņa aile tika izmērīta, tika iegūti aizdomās turētā D. auguma dati un turpmāk ar atbilstoša izmēra lelles palīdzību tika veikts izmeklēšanas eksperiments, kas apstiprināja aizdomās turētā D. iekļūšanu veikalā, viņa norādītajā veidā. Liecību pārbaudes laikā un turpmāk izmeklēšanas eksperimenta laikā tika veikts videoieraksts.

Pārbaudē var piedalīties arī prokurors, aizstāvis, pedagogs, nepilngadīgā aizdomās turētā un citu personu likumiskais pārstāvis. Izmeklētājam ir tiesības uzaicināt speciālistu, lai sniegtu palīdzību pēdu meklēšanā, izmeklēšanas darbības rezultātu nostiprināšanā.

Tā kā liecību pārbaude uz vietas ir sarežģīta izmeklēšanas darbība, to lietderīgi fiksēt videoierakstā. Liecību pārbaudes uz vietas protokolā var norādīt liecību pārbaudes uz vietas mērķus un uzdevumus; personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, labprātīgu dalību izmeklēšanas darbībā; tiek norādīts šīs izmeklēšanas darbības dalībnieka kustības gaitas sākums un turpmākais ceļš, kā arī viņa paskaidrojums, darbību apraksts noteikta apvidus un atsevišķu priekšmetu noteikšanai.

Ja liecību pārbaude notiek ar apsūdzēto vai aizdomās turēto personu, kura atrodas apcietinājumā, nepieciešams nodrošināt apsardzi, izslēdzot bēgšanas iespēju. Apsardzei jāraugās, lai liecību pārbaudes gaitā šādām personām nerastos iespēja kontaktēties ar personām, kuras varētu traucēt izmeklēšanai, lai ar žestiem vai mutiski netiktu nodota informācija par krimināllietu. Nepieļaujama ir personas pieslēgšana ar rokudzelžiem kādam policijas darbiniekam, jo tas viņam dos pamatu tiesā atteikties no liecībām, apgalvojot, ka nevis viņš rādījis notikuma vietu, bet policists viņu pa to vadījis.

Pārbaudot nepilngadīgā liecības, nepieciešams uzaicināt pedagogu; ja nepilngadīgais ir apsūdzētais vai aizdomās turētais, vajadzības gadījumā uzaicina arī viņa aizstāvi. Ja liecību pārbaude notiek uz ielas vai ceļa braucamās daļas, jāuzaicina ceļu policijas darbinieki⁵.

Procesa virzītājam jāinformē visi izmeklēšanas dalībnieki par videoieraksta izmantošanu un jānoskaidro vai persona, kuras liecības tiek pārbaudītas, vai viņš ir gatavs šīs izmeklēšanas darbības veikšanai. Videoieraksts liecību pārbaudes gaitā netiek pārtraukts.

Videoieraksts tiek veikts tādā veidā, lai persona, kuras liecības tiek pārbaudītas, visu laiku atstātos kadrā. Speciālists veic filmēšanu tuvplānā. Tas ir saistīts ar to, ka ļauj skaidri redzēt kriminālprocesa dalībnieka sejas izteiksmi, viņa mīmiku, bet gadījumā, kad tiek veikta jebkādu darbību demonstrācija, tad filmēšana notiek kopplānā. Pēc liecību pārbaudes galvenās daļas pabeigšanas, visi izmeklēšanas darbības dalībnieki dodas uz tās sākuma vietu, uz videozāli vai uz dienesta kabinetu pie izmeklētāja, kur izmeklētājs nolemj, ka videoieraksts tiek pārtraukts liecību pārbaudes uz vietas protokola noformēšanai un tas turpmāk tiks atjaunots, lai iepazītos ar izmeklēšanas darbību protokolu un noskatītos videoierakstu. Pēc norādītā filmēšana tiek atjaunota, un speciālists nofilmē visus dalībniekus brīdī, kad izmeklētājs noskaidro, vai ir pareizi fiksēti ieraksti liecību pārbaudes uz vietas protokolā, kā arī vai izmeklēšanas darbības dalībniekiem nav piezīmes, papildinājumi šim protokolam. Ja šādas piezīmes un papildinājumi ir, tie tiek iekļauti protokolā, kuru paraksta visi dalībnieki, turklāt visi liecību pārbaudes uz vietas dalībnieki parakstās uz katras protokola lappuses.

Izmeklētājs norāda protokolā, kādi tehniskie līdzekļi tika izmantoti, veicot šo izmeklēšanas darbību, pēc tam norāda liecību pārbaudes uz vietas pabeigšanas laiku.

Videoieraksta, fotografēšanas izmantošana

liecību pārbaudes uz vietas gaitā ir garantija kvalitatīvai izmeklēšanas darbības veikšanai, un atspoguļo visu tās psiholoģisko ainu.

Izmeklēšanas darbību, tostarp arī liecību pārbaudes uz vietas, protokoli ir atsevišķs pierādījumu veids, tāpat kā tiesas sēžu protokoli. Šie procesuālie dokumenti tiek atzīti par pierādījumiem tikai ar nosacījumu, ka tie atbilst Kriminālprocesa likuma prasībām.

Secinājumi

Nobeigumā jāatkārto, ka minētie apstākļi ir nozīmīgi liecību pārbaudes uz vietas veikšanā. Normatīvā regulējuma pilnveidei Kriminālprocesa likuma 174. panta "Kārtība, kādā notiek liecību pārbaude uz vietas" otrajā daļā būtu jāizdara grozījumi, izsakot to šādā redakcijā:

"Liecību pārbaudē uz vietas persona secīgi liecina par kādu tās agrākajā liecībā raksturotu faktu, un tam seko šā fakta pārbaude un vietas apskate. Nepieciešamības gadījumā jāveic apskate, kuras gaitā var tikt izņemtas pēdas, priekšmeti un mantas, kas attiecas uz norādīto faktu".

Likumīga un pamatota kriminālprocesuālo, taktisko, organizatorisko, psiholoģisko noteikumu kopuma izpēte, veicot liecību pārbaudi uz vietas, ir garantija noziegumu kvalitatīvai izmeklēšanai, kriminālprocesa dalībnieku tiesību un cilvēka tiesību ievērošanai.

Atsauces

- ¹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010 – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010. 128. lpp.
- ² Kriminālprocesa likums. 2005. gada 21. aprīlis, spēkā no 01.10.2005., Latvijas Vēstnesis, Nr. 112 (4918) ar grozījumiem, kas izdarīti līdz 01.01.2017.
- ³ Сумбарова М. Уголовный процесс Латвии. Краткий курс. Учебное пособие. – Rīga: SIA Hansa Print, 2015., c. 119.
- ⁴ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. / Л.Н. Башкатов [и др.]; отв. ред. И.Л. Петрухин, И.Б. Михайловская. – Москва: Проспект, 2011. с. 381.
- ⁵ Kavalieris A. Kriminālistika. Otrā daļa. Kriminālistiskā taktika. – Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1998., 123. lpp.

Abstract

One of the priorities in the activity of law enforcement establishments of Latvia is the qualitative investigation of crimes. The persons, directing the process, the investigators, prosecutors, judges constantly improve their professional skills in investigating criminal proceedings.

The carrying out the investigative actions without violation of norms of Criminal and procedural

law, using the scientific and technical means, with the participation of specialists is the key of successful investigation of criminal proceedings in various types of crimes.

The goal of the research is the examination of criminal and procedural and tactical characteristics of the investigative action – the check of testimonies on the spot in the criminal procedure of Latvia.

The scientific approaches of conducting of the check of testimonies on the spot, the practical provisions of the specified investigative action are identified; additions on the improvement of the criminal and procedural law on carrying out the check of testimonies on the spot and certain tactical proposals, related to this investigative action are made.

Аннотация

Одним из приоритетных направлений в деятельности правоохранительных учреждений Латвии является качественное расследование преступлений. Лица, направляющие процесс, следователи, прокуроры, судьи постоянно совершенствуют профессиональное мастерство по расследованию уголовных процессов. Проведение следственных действий без нарушений норм Уголовно-процессуального закона, с применением научно-технических средств, с участием специалистов – залог успешного расследования уголовных процессов по преступлениям разного вида.

Целью исследования является рассмотрение уголовно-процессуальных и тактических характеристик следственного действия – проверки показаний на месте в уголовном процессе Латвии.

В статье определены научные подходы проведения проверки показаний на месте, практические положения указанного следственного действия, внесены дополнения по совершенствованию Уголовно-процессуального закона по проведению проверки показаний на месте и отдельные тактические предложения, связанные с этим следственным действием.

NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU IDEĀLĀS KOPĪBAS NOŠKIRŠANA NO NORMU KONKURENCES

*Mg. iur. Ainārs Persidskis,
Biznesa augstskolas „Turība”
studiju programmas „Juridiskā zinātne” doktorants, Latvija*

Ievads

Raksta aktualitāte ir saistīta ar to, ka noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība ir vissarežģītākais noziedzīgu nodarījumu daudzējādības institūta veids. Samērā bieži tiesu praksē ir gadījumi, kad persona izdara nodarījumu, kurā saskatāmas vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmes, tāpēc ir nepieciešams lemt jautājumu par pareizu personas izdarītā nodarījuma kvalifikāciju. Nepieciešams izšķirties par to, vai nodarījumā saskatāms noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības vai normu konkurences gadījums.

Raksta mērķis ir identificēt noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības un normu konkurences nošķiršanas kritērijus. Rakstā izmantotas salīdzinošā un analītiskā pētniecības metodes. Salīdzinošā metode izmantota normu konkurences veidu salīdzināšanai, analītiskā metode – noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības un normu konkurences nošķiršanas kritēriju analīzei.

Nepieciešamība pareizi nošķirt noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību no normu konkurences saistīta ar dubultās sodīšanas nepieļaujamības principa ievērošanu, kas saistīts ar pareizu un taisnīgu soda noteikšanu vainīgajam. Nodarījuma nepareizas kvalifikācijas gadījumā, ja normu konkurencei atbilstošs nodarījums tiek kvalificēts kā noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība, tiek pārkāpts dubultās sodīšanas nepieļaujamības princips, jo vainīgais par izdarītu vienu noziedzīgu nodarījumu tiek sodīts divas reizes, tātad sods tiek piemērots lielāks nekā likumā noteiktais. Citā gadījumā, ja nodarījums, kurš veido noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību, tiek kvalificēts kā normu konkurences gadījums, tiek pārkāpts taisnīguma princips, jo vainīgais par izdarītiem diviem vai vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem tiek sodīts vienu reizi, kā par vienu noziedzīgu nodarījumu, tātad sods tiek piemērots mazāks nekā likumā noteiktais.

Krimināltiesību doktrīnā tiek nodalīti vairāki normu konkurences veidi, un tie ir:

- 1) plašāka satura normas un šaurāka satura normas konkurence;
- 2) vienas normas vairāku daļu konkurence¹;

- 3) vispārējas un speciālas normas konkurence;
- 4) speciālo normu konkurence;

a. pastiprinošu un mīkstinošu apstākļu konkurence;

b. mīkstinošu apstākļu konkurence;

c. pastiprinošu apstākļu konkurence².

Tiesību doktors U. Krastiņš norāda, ka normu konkurences kopējā pazīme ir tāda, ka normu konkurenci veidojošie Krimināllikuma sevišķās daļas panti vai pantu daļas paredz atbildību par vienu un to pašu darbību vai bezdarbību, bet viena no konkurējošām normām pilnīgāk izsaka konkrētā noziedzīgā nodarījuma saturu vai izceļ kādu tā daļu³.

Lai gan Krimināltiesību doktrīnā pastāv vairāki normu konkurences veidi, tomēr Krimināllikumā norādīts tikai viens veids – vispārējas un speciālas normas konkurence. Tāpēc nevar pievienoties Latvijas Republikas Augstākās tiesas viedoklim, ka no 2013. gada 1. aprīļa, kad stājās spēkā 2012. gada 13. decembra likums „Grozījumi Krimināllikumā”, ar kuru Krimināllikuma 26. pants papildināts ar jaunu piekto daļu, ir atrisināts normu konkurences jautājums, kurš līdz grozījumiem tika risināts, ņemot vērā tiesību doktrīnā izteiktās atziņas par normu konkurenci⁴.

Krimināllikuma 26. panta piektajā daļā ir noteikts, ja viens noziedzīgs nodarījums atbilst Krimināllikuma sevišķajā daļā paredzētai vispārējai un speciālai normai, tad noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas, un kriminālatbildība iestājas tikai saskaņā ar speciālo normu. Krimināllikuma 26. panta piektajā daļā nav atrisināts normu konkurences jautājums, bet gan dota norāde, kā rīkoties viena konkrēta normu konkurences veida gadījumā, ja savstarpēji konkurē vispārēja un speciāla norma. Piemēram, Krimināllikumā nav regulēts jautājums par plašāka un šaurāka satura normu konkurenci.

Krimināllikuma 26. panta piektās daļas redakcija ir gandrīz identiska Krievijas Federācijas Kriminālkodeksa 17. panta trešās daļas redakcijai, kurā ir noteikts, ja kriminālatbildība par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu paredzēta

vispārējā un speciālā normā, tad noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un kriminālatbildība iestājas tikai saskaņā ar speciālo normu⁵.

Juridisko zinātņu kandidāts K. Tretjakovs atzīmē, ka Krievijas Federācijas judikatūrā ieteiktas vadīties pēc sankciju smaguma, proti, ja speciālās normas sankcija ir smagāka par vispārējās normas sankciju, tad veidojas normu konkurence, bet, ja speciālās normas sankcija ir vieglāka par vispārējās normas sankciju, tad nodarījums jākvalificē kā noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība. K. Tretjakovs uzskata, ka šāds risinājums ir pretrunā ar Krievijas Federācijas Kriminālkodeksa 17. panta trešo daļu, kurā viennozīmīgi ir noteikts, ka, konkurējot vispārējai normai ar speciālo normu, noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un kriminālatbildība iestājas tikai saskaņā ar speciālo normu⁶.

Arī no Krimināllikuma 26. panta piektās daļas izriet, ka, konkurējot vispārējai normai ar speciālo normu, noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība neveidojas un kriminālatbildība iestājas tikai saskaņā ar speciālo normu. Tiesību doktors U. Krastiņš norāda, ka vispārējās un speciālās normas konkurences gadījumā ir piemērojama speciālā norma, jo citādi nav jēgas veidot īpašu normu, kurā noteikta atbildība par speciālu noziedzīga nodarījuma gadījumu. Tāpat U. Krastiņš norāda, ka pārsvarā gadījumu speciālā norma nosaka smagāku atbildību salīdzinājumā ar vispārējo normu, tomēr speciālā normā var tikt nodalīts īpašs noziedzīga nodarījuma sastāvs, kurā paredzēta arī vieglāka atbildība⁷.

Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2015. gada 16. novembra lēmumā lietā SKK-542/2015 puda viedokli, ka nelikumīga citas personas maksāšanas līdzekļa – attālināta elektronisko banku operāciju programmatūras (internetbankas) izmantošana, lai noformētu aizdevuma (ātrā kredīta) piešķiršanu un saņemtu to uz šīs personas vārda, nav kvalificējama kā Krimināllikuma 193. un 177. pantā paredzēto noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība, ne arī kā Krimināllikuma 177. pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums, bet gan vienīgi saskaņā ar Krimināllikuma 193. pantu⁸.

Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā paredzētais nodarījums ir viens no mantas izkrāpšanas veidiem, kas vispilnīgāk atbilst izdarītajam nodarījumam, tāpēc nodarījumam nav nepieciešama papildus kvalifikācija pēc vispārīgā krāpšanas veida (177. panta), pretējā gadījumā persona par vienu un to pašu nodarījumu tiks sodīta divas reizes, kas nozīmē, ka, nodarījumu kvalificējot

pēc abām normām, tiks pārkāpts dubultās sodīšanas nepieļaujamības princips.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments ir sniedzis izsmeļošu skaidrojumu, salīdzinot Krimināllikuma 193. pantu ar 175. pantu. Senāts norāda, ka nodarījumam, kurš atbilst vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm, jāpiemeklē tā Krimināllikuma norma, kura vispilnīgāk atbilst radītajam kaitējumam. Senāts skaidro, ka pēc noziedzīgā nodarījuma priekšmeta Krimināllikuma 193. pants ir speciālā norma, bet Krimināllikuma 175. pants vispārīgā norma. Ar maksāšanas līdzekļa nelikumīgu izmantošanu jāsaprot prettiesiski darījumi vai materiāla labuma gūšana ar maksāšanas līdzekļa palīdzību, tajā skaitā naudas izņemšana no bankomāta. Ar naudas izņemšanu no bankomāta tiek izdarīts viens noziedzīgs nodarījums, kurš atbilst vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm, bet vispilnīgāk radītajam kaitējumam atbilst Krimināllikuma 193. pants. Tādējādi vienu un to pašu nodarījumu – naudas izņemšanu no bankomāta ar norēķinu kartes palīdzību – nav pamata kvalificēt kā noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību saskaņā ar Krimināllikuma 175. panta un 193. panta attiecīgajām daļām⁹.

Turpmāk pievērsīsimies plašāka satura normas un šaurāka satura normas konkurencei. Tiesību doktors U. Krastiņš norāda, ka plašāka satura un šaurāka satura normas konkurence nav iespējama un veidojas noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība, ja šaurāka satura normas sankcija ir bargāka salīdzinājumā ar plašāka satura normas sankciju, tas izriet no taisnīguma principa, ka smagākās sekas nedrīkst aptvert ar vieglākajām¹⁰. Tāpat U. Krastiņš norāda, ka: „Noziedzīgu nodarījumu smagumu pakāpes salīdzinājumam jāievēro katra konkurējošā noziedzīgā nodarījuma sankcijā paredzētais sodu bargums, sasaistot to ar brīvības atņemšanas sodu”¹¹. Plašāka satura normas un šaurāka satura normas konkurence ir atrisināta krimināltiesību doktrīnā, bet ne Krimināllikumā.

Krimināllikuma normas sankcija ir viens no veidiem, kā nošķirt normu konkurenci no noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības. Normu konkurence nav iespējama un veidojas noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība, ja šaurāka satura normas sankcija ir vienāda vai smagāka par plašāka satura normas sankciju. Tāpēc gadījumos, kad nodarījums atbilst plašāka satura normai un šaurāka satura normai, ir jāsalīdzina brīvības atņemšanas soda maksimālās robežas.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departaments ir izteicis tēzi, ka

gadījumos, kad huligāniskās darbības ir saistītas ar vidēja smaguma miesas bojājumu nodarīšanu un vidēja smaguma miesas bojājumi nav nodarīti kvalificējošos apstākļos, izdarītais kvalificējams tikai pēc Krimināllikuma 231. panta otrās daļas, neveidojot noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību ar Krimināllikuma 126. panta pirmo daļu. Savukārt gadījumos, kad nodarījums satur Krimināllikuma 126. panta otrajā daļā paredzētās kvalificējošās pazīmes, izdarītais kvalificējams kā noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība saskaņā ar Krimināllikuma 231. panta otro daļu, un Krimināllikuma 126. panta otrās daļas attiecīgo punktu¹². Turpmāk pievērsīsimies *1. tabulai*, kurā uzskaitītas abu normu brīvības atņemšanas soda maksimālās robežas.

1. tabula.

Brīvības atņemšanas soda maksimālās robežas

Krimināllikuma 231. panta otrās daļas sankcija	Krimināllikuma 126. panta pirmās daļas sankcija	Krimināllikuma 126. panta otrās daļas sankcija
Līdz 5 gadiem	Līdz 3 gadiem	Līdz 5 gadiem

Salīdzinot sankcijas, ir redzams, ka Krimināllikuma 231. panta otrās daļas sankcijā, kas ir plašāka satura norma, ir noteikta brīvības atņemšanas soda maksimālā robeža uz laiku līdz pieciem gadiem un tā ir smagāka salīdzinājumā ar 126. panta pirmās daļas sankciju, kurā ir noteikta brīvības atņemšanas soda maksimālā robeža uz laiku līdz trim gadiem. Plašāka satura normas sankcija aptver šaurāka satura normas sankciju, tāpēc nodarījums ir jākvalificē tikai pēc plašāka satura normas – Krimināllikuma 231. panta otrās daļas.

Pretēja situācija veidojas, salīdzinot Krimināllikuma 231. panta otrās daļas sankciju ar Krimināllikuma 126. panta otrās daļas sankciju. Salīdzinot sankcijas, ir redzams, ka Krimināllikuma 231. panta otrās daļas sankcijā ir noteikta brīvības atņemšanas soda maksimālā robeža uz laiku līdz pieciem gadiem un tā ir vienāda ar 126. panta otrās daļas sankciju, kurā arī ir noteikta brīvības atņemšanas soda maksimālā robeža uz laiku līdz pieciem gadiem. Gadījumos, kad plašāka satura normas sankcija ir vienāda ar šaurāka satura normas sankciju, nodarījums ir jākvalificē pēc abām Krimināllikuma normām, kā noziedzīgu nodarījumu ideālas kopības gadījums.

Turpmāk pievērsīsimies citiem normu konkurences veidiem. Tiesību doktrīnā noteikts, ka speciālo normu konkurences veidam iespējami vairāki

paveidi. Piemēram, tiesību doktors U. Krastiņš norāda, ka viens no speciālo normu konkurences veidiem ir pastiprinošo un mīkstinošo apstākļu konkurence, bet otrs ir mīkstinošo apstākļu konkurence. Abos gadījumos tiek izdarīts viens noziedzīgs nodarījums, bet vienlaikus apstākļos, kas paredzēti dažādos Krimināllikuma sevišķās daļas pantos, no kuriem jāpiemēro tā norma, kas paredz vieglāku atbildību¹³.

Tātad, viens no speciālo normu konkurences paveidiem ir, kad persona izdara noziedzīgu nodarījumu, pastāvot gan pastiprinošiem, gan mīkstinošiem apstākļiem. Piemēram, Krimināllikuma 127. pantā ir paredzēta kriminālatbildība par tīšu smagu vai vidēja smaguma miesas bojājumu, kas nodarīts piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, kuru izraisījusi vardarbība vai smags goda

aizskārums no cietušā puses, bet Krimināllikuma 125. panta otrās daļas 7. punktā ir paredzēta kriminālatbildība par smaga miesas bojājuma tīšu nodarīšanu, ja to izdarījusi persona, kas ievietota īslaicīgās aizturēšanas vai ieslodzījuma vietā. Tātad persona var nodarīt tīšu smagu miesas bojājumu, būdama ievietota īslaicīgās aizturēšanas vai ieslodzījuma vietā, vienlaikus atrodoties piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, kuru izraisījusi cietušā vardarbība vai smags goda aizskārums. Iepriekšminētajā gadījumā savstarpēji konkurē divas Krimināllikuma normas, kurās paredzēta kriminālatbildība par vienu un to pašu miesas bojājumu, vienā normā noteikti pastiprinoši apstākļi, otrā – atbildību mīkstinoši. Persona saucama pie kriminālatbildības tikai saskaņā ar Krimināllikuma 127. pantu, jo šīs normas sankcija paredz vieglāku atbildību.

Otrs speciālo normu konkurences paveids veidojas, ja persona izdara noziedzīgu nodarījumu, pastāvot vairākiem mīkstinošiem apstākļiem. Piemēram, Krimināllikuma 127. pantā ir paredzēta kriminālatbildība par tīšu smagu vai vidēja smaguma miesas bojājumu, kas nodarīts piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, kuru izraisījusi vardarbība vai smags goda aizskārums no cietušā puses, bet Krimināllikuma 128. pantā ir paredzēta kriminālatbildība par tīša smaga vai vidēja smaguma miesas bojājuma nodarīšanu,

pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, ja šis bojājums nav nodarīts, aizsargājoties pret dzīvības apdraudējumu vai pret izvarošanu. Tātad tīšu smagu miesas bojājumu var izdarīt, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, vienlaikus atrodoties piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, kuru izraisījusi cietušā vardarbība vai smags goda aizskārums. Šajā gadījumā konkurē divas Krimināllikuma normas, kurās paredzēta kriminālatbildība par vienu un to pašu kaitējumu, bet atbildība par kaitējumu noteikta dažādās atbildību mīkstinošās Krimināllikuma normās. Persona saucama pie kriminālatbildības tikai pēc Krimināllikuma 128. panta, jo šīs normas sankcijā noteikta vieglāka atbildība. Šādu gadījumu pareizāk būtu dēvēt par atbildību mīkstinošos apstākļos izdarītu noziedzīgu nodarījumu konkurenci, jo savstarpēji konkurē divas normas.

Atbildību pastiprinošu un atbildību mīkstinošu noziedzīgu nodarījumu konkurences ietvaros, kā arī atbildību mīkstinošos apstākļos izdarītu noziedzīgu nodarījumu konkurences gadījumā tiek nodarīts viens kaitējums vienai un tai pašai personai vienā un tajā pašā laikā. Nodarījums nevar veidot noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību, jo personai nevar nodarīt divas reizes vienu un to pašu kaitējumu vienā un tajā pašā laikā.

Turpmāk pievērsīsimies vienas normas vairāku daļu konkurenci. Vienas normas vairāku daļu konkurence ir normu konkurences veids, kad persona izdara noziedzīgu nodarījumu, kas atbilst vienas Krimināllikuma normas vairāku daļu vai punktu sastāviem.

Piemēram, Krimināllikuma 176. panta pirmajā daļā paredzēta kriminālatbildība par svešas kustamas mantas nolaupīšanu, ja tā saistīta ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu (laupīšanu), paredzot brīvības atņemšanas sodu uz laiku līdz pieciem gadiem. Otrajā daļā paredzēta kriminālatbildība par laupīšanu, ja to izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās, paredzot brīvības atņemšanas sodu uz laiku līdz astoņiem gadiem, trešajā daļā paredzēta kriminālatbildība par šaujamočus vai munīcijas laupīšanu, paredzot brīvības atņemšanu uz laiku no trim līdz divpadsmit gadiem, bet ceturtajā daļā paredzēta kriminālatbildība par laupīšanu, ja tā izdarīta, lietojot šaujamočus, paredzot brīvības atņemšanas sodu uz laiku no pieciem līdz piecpadsmit gadiem. Tātad Laupīšana, ko izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās, lietojot šaujamočus un nolaupot munīciju, kvalificējama saskaņā ar Krimināllikuma 176. panta ceturto daļu, jo ceturtais daļa paredz smagāku atbildību, salīdzinot ar otro

un trešo daļu. Tiesību doktors U. Krastiņš norāda, ka vienas normas vairāku daļu konkurences gadījumā, ja noziedzīgais nodarījums izdarīts, pastāvot vairākiem nodarījumu kvalificējošiem apstākļiem, jāievēro princips, ka norma, kas nosaka smagāku atbildību, aptver vieglākās sekas vai mazāk kaitīgu darbību¹⁴. Noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība neveidojas, jo smagākais kvalificējošais apstākļi aptver vieglākos normā paredzētos kvalificējošos apstākļus.

Līdzīgi jārikojas pastiprinošo apstākļu konkurences ietvaros. Pastiprinošo apstākļu konkurence ir krimināltiesisko normu konkurences veids, ja persona izdara noziedzīgu nodarījumu, pastāvot vairākiem pastiprinošiem apstākļiem. Piemēram, Krimināllikuma 117. panta 4. punktā ir noteikta kriminālatbildība par slepkavību, ja tā izdarīta ar sevišķu cietsirdību, bet Krimināllikuma 118. panta 4. punktā noteikta kriminālatbildība par slepkavību, ja to izdarījusi persona, izciešot mūža ieslodzījumu. Persona, izciešot mūža ieslodzījumu, var izdarīt slepkavību ar sevišķu cietsirdību. Šeit savstarpēji konkurē divas Krimināllikuma normas, kurās paredzēta kriminālatbildība par vienu un to pašu kaitējumu, bet atbildība noteikta dažādās normās. Persona saucama pie kriminālatbildības tikai saskaņā ar Krimināllikuma 118. panta 4. punktu, jo par šajā normā noteikto nodarījumu paredzēts bargāks sods. Šādu gadījumu pareizāk būtu dēvēt par nodarījumu ar pastiprinošiem apstākļiem konkurenci, jo savstarpēji konkurē divas normas.

Atbildību pastiprinošos apstākļos izdarītu nodarījumu konkurences gadījumā tiek nodarīts kaitējums vienai un tai pašai personai vienā un tajā pašā laikā. Nodarījums neveido noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību, jo personai nevar vienlaicīgi vairākas reizes nodarīt vienu un to pašu kaitējumu.

Secinājums

Rezumējot iepriekš teikto, var secināt, ka normu konkurenci ir vairāki veidi un katram veidam piemīt atšķirīgs risinājums, bet Krimināllikumā dots risinājums tikai vispārējās un speciālās normas konkurenci, pārējo konkurences veidu risinājums atrodams tiesību doktrīnā. Tiesiskā regulējuma neesamība izraisa kļūdas, normu konkurences gadījumus kvalificējot kā noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību vai otrādi.

Kļūdu novēršanai nepieciešams papildināt likumu Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību ar normu konkurences jēdzienu, izsakot šādā redakcijā:

„Normu konkurence ir tad, ja viens noziedzīgs

nodarījums atbilst Krimināllikuma sevišķajā daļā paredzētajai:

- 1) vispārējai un speciālai normai, tad noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un kriminālbildība iestājas tikai saskaņā ar speciālo normu;
- 2) plašāka un šaurāka satura normai, tad noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un kriminālbildība iestājas tikai saskaņā ar plašāko normu, bet līdz brīdim, kad šaurāka satura normas sankcija ir vienāda vai smagāka par plašāka satura normas sankciju;
- 3) pastiprinošai un mīkstinošai normai, tad noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un kriminālbildība iestājas tikai saskaņā ar mīkstinošo normu;
- 4) mīkstinošām normām, tad noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un

- 5) pastiprinošām normām, tad noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un kriminālbildība iestājas tikai saskaņā ar to normu, kurā paredzēta vieglāka atbildība;
- 6) vienas normas vairākām daļām, tad noziedzīgu nodarījumu kopība neveidojas un kriminālbildība iestājas tikai saskaņā ar to normas daļu, kurā paredzēta smagāka atbildība”.

Papildinot likumu Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību ar normu konkurences jēdzienu, tiktu reglamentēts nodarījumu ideālās kopības un normu konkurences legāls risinājums.

Atsauces

- ¹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Juridiskā mācību un izglītojošā literatūra. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000., 207.-211. lpp.
- ² Krastiņš U. Normu konkurence un noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums: LU Akadēmiskais apgāds, 2015., 182. lpp.
- ³ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII¹ nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015., 134. lpp.
- ⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015. gada 16. novembra lēmums lietā SKK-542/2015.
- ⁵ Krievijas Federācijas Kriminālkodeksa 17. panta 3. daļa, pēdējie grozījumi 06.07.2016. Pieejams: <http://www.uk-rf.com/glava03.html>
- ⁶ Третьяков К.В. Конкуренция норм или совокупность преступлений: проблемы теории и практики. Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. Выпуск № 3-1, 2015, с. 261-262.
- ⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008., 281. lpp.
- ⁸ Latvijas Republikas prokuratūra. Ģenerālprokuratūras Darbības analīzes un vadības departamenta 2015. gada 4. decembra informatīvā vēstule Nr. 1/1-11-145-15.
- ⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 14. jūnija lēmums lietā SKK-01-300/2006.
- ¹⁰ Krastiņš U. Normu konkurence un noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība. Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums: LU Akadēmiskais apgāds, 2015., 179. lpp.
- ¹¹ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII¹ nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015., 138. lpp.
- ¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2016. gada 14. jūnija lēmums lietā SKK-262/2016.
- ¹³ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I-VIII¹ nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015., 139.-140. lpp.
- ¹⁴ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008., 285. lpp.

Abstract

The topic of the paper is the conceptual aggregation of criminal offences separation from collision of the Criminal Law norms. The conceptual aggregation of criminal offences is the most difficult type of all multiplicity types of criminal offences. This research paper provides an overview of the conceptual aggregation of criminal offences separation from collision of the Criminal Law norms. In the paper is given analyses of conceptual aggregation of criminal offences separation from collision of the Criminal Law norms. At the end of research paper is given conclusion and the proposal to separate the conceptual aggregation of criminal offences from collision of the Criminal Law norms.

Аннотация

Статья посвящена вопросу отделения идеальной совокупности преступлений от конкуренции уголовных норм. Идеальная совокупность преступлений – самый сложный вид из всех видов множественности и требует к себе особого внимания. Часто в судебной практике констатируются случаи, когда лицо совершает деяние, которое соответствует признакам нескольких преступлений, и необходимо решать вопрос о правильной квалификации. Автор анализирует проблему отделения идеальной совокупности преступлений от конкуренции уголовных норм. В статье высказано предложение, как отделить идеальную совокупность преступлений от конкуренции уголовных норм.

A MODEL OF EFFECTIVE CRIMINAL CASE MANAGEMENT AS A GUARANTEE FOR PUBLIC ORDER AND SECURITY

Ph. D. Tsveta Markova,

Associate Professor of Criminal Case Department of the Faculty of Law at St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo, Bulgaria

Vanuhi Bedros Arakelyan,

Administrative Chief and Chairperson of Varna Appellate Court, Tutor at Chernorizets Hrabar Varna Free University, Bulgaria

Ph. D. Rositsa Antonova Toncheva,

Judge at the Criminal College of Varna Appellate Court, Criminal Law tutor at the National Justice Institute and at Chernorizets Hrabar Varna Free University, Bulgaria

Introduction

The beginning of the 21c has seen the ascendance of market ideology, strife for management decentralization, a growing dependence of authorities on the rapid development of the civil sector. All this presupposes profound changes in the public paradigms, which in turn affect the organization of the unitary authority on a global scale.

Similar processes also run in the Republic of Bulgaria. In the forefront are the needs for decentralization of the government policies, based on particular public programs and projects. The changes affect the independent authorities in the country in different ways. We believe that the judiciary is the one most affected. It is under constant monitoring by national and international organizations and does not leave the public control focus. There is an increased interest by the media towards the work of the courts. But it rarely resides on the grounds of professional knowledge and objective assessment of the facts on the cases. Quite a few of the media often impose their theses without ever relying on objectivity and professionalism to make their conclusions. In this way insecurity is instilled in the public and civil premise, certain staunch values are debunked, the aspect of public policies is redirected and the supremacy of the law is brought in question. This process is the strongest as regards to criminal justice, since in it the views of the parties in the lawsuit collide as well as the expectations of society concerning law and order. The passive policy of the judiciary allows for grading

of reproof which, alongside with the above-mentioned components, influences the security of the business environment and the investment rate in the country.

The so delineated processes require a model of efficient management of criminal cases within the premise of clarity of the judgments and impartiality of the proceedings. This is first and foremost a current issue and secondly – an important element of the change of the court's public image. The researcher task inevitably goes through the process of reading the content of the "legal reform" and analyzing the theoretically substantiated indices of court performance, verified in a number of legal systems.

Method

This research is based on the general scientific method of dialectical reasoning and the comparative-legal analysis of the indicators of court performance. The Case study method has also been used which gives a profound and detailed survey of case management with a focus on criminal cases, with exactly formulated specifics.

Judicial Reform – Definition and Parameters

Theoretically, the judicial reform obeys certain rules. They are classified as per their priority. The most widely used is the neoliberal strategy, implemented by the World Bank and the International Monetary Fund. It has been defined by three clear-cut quantifiers: 1) technical

assistance for the courts; 2) investment in the infrastructure; 3) investment in information technologies. The understanding of the adequacy of such an approach rests on Douglas North's theory according to which economic performance hinges on institutions, such as functioning courts of law, that protect property and contractual rights¹.

The strategy which equates the judicial and the legislative reform also has a large number of supporters. It is acknowledged by donors of programs for changes, aiming at transforming the judicial institutions into more competent ones, with better performance and responsibility. Here it is appropriate to mention John Rawls' theory based on liberalism and social solidarity and a few others offering a different attitude towards the same issue – the absence of an activator and instigator of the changes coming from the structural units of the judicial systems.

In our opinion, focus must be placed on Prof. Stephen Golub's position on the issues of the judicial reform². In his paper *Make Justice the Organizing Principle for the Rule of Law Field*³, Prof. Golub criticizes the largely accepted by the international development agencies technical concept about the courts. He claims that the results scintillate between minimum change and open disappointment. According to the author, the rule of law⁴ has a particular goal – to guarantee security of contracts and investments which stimulate the national economic progress. Thus, such a filter will bring about possible consequences – alleviating poverty and promoting freedoms.

All the above, on the one hand, demonstrates the profound differences between the concepts of a judicial reform – from those fully economic to the ones relating to the benefit and security of society. Sharing this innovative view proclaimed by Prof. Golub, we herein maintain that the efficient management of criminal cases is one of the most important tools for instilling trust in the judiciary with a direct impact on the measuring of the rule of law over public security and the rate of investments. It does not obey any technocratic or financial rules, but requires the construction of a flexible model reflecting the current needs of the environment.

Approaches to the Evaluation of Court Performance

Efficient judiciary is based on the rule of law, guarantees statesmanship and serves as a prerequisite for the development of civil society.

The criteria for the efficiency of court performance have been classified by different scales. Intrinsically, they constitute a supernational standard within which each of the grading scales has been adapted to reach concrete results.

The origins of the evaluation of court performance are to be found in the beginning of the 90s of the previous century in Singapore. The measures implemented within the judiciary are structural and strategic. Structural measures relate to changes within the system, and in view of the subject of the paper, we will limit ourselves to pointing out only those aiming at overcoming all unlawful interference and pressure on magistrates and improving coordination within the institution. Strategic measures include managerial vision, strategic planning and high human factor performance. They have their own significance resulting from the decade long educating the public has undergone in the sphere of judicial procedures, access to them and case management. A direct consequence of that is the raised trust in the courts and the correct understanding of court judgments, which has attracted quite a lot of investments in the country because of the low corruption index and the general feeling for existing law and order.

At the same time, there are long delays of case proceedings and lack of confidence in the courts in the USA as well. The National Centre for State Courts /NCSC/ with the support of the bureau of Justice Assistance with the Department of Justice of the USA have developed Trial Court Performance Standards (TCPS)⁵. A secondary factor for choosing to create said standards is the deteriorated quality of the acts of court.

The standards first appeared as an evaluation and management mechanism in 1987. They were originally meant for courts of first instance only. They contain 68 criteria in 22 quality standards. Focus is also placed on public communications, public trust and satisfaction – the judges in courts of first instance are responsible for creating trust in the public that the justice system is accessible, objective and honest. Even though they were implemented in twelve state trial courts, the standards were unsuccessful because of their undue complexity. The systemic conclusion is in favor of the simplified and understandable communication with the users of court services and the observers of the penitentiary processes.

A similar conclusion is only natural if we compare TCSP with the concept court performance reform in Singapore. Such a comparison will

establish a distance between the mission of the courts and the functional goals of the standards.

In 2000, the National Centre for State Courts moved to create a new practical instrument. It is used by the courts to increase the quality of the performance, the services rendered and the communication processes – CourTools. Its main weakness is the absence of interaction between the different criteria.

Based on the results of this tool, the High Performance Court Framework model was developed, which was successfully implemented in Singapore. Its systemic value is upgraded with the ambitious Court Excellence toolbox, yet again developed by the NCSC. As we have pointed out, the last indicator, even though very strict, is already being implemented as a model for efficient court management in the ASEAN region⁶. It focuses on the readability and accessibility of the court procedures. It also works with criteria for trust, efficiency and efficacy, based on diverse evaluation mechanisms.

At the beginning of the 90s in the UK, legal standards were introduced containing instructions for justice administration management and improving the accessibility to justice; introducing procedural maps for managing the behavior of large groups of people – witnesses, victims of crime, etc. At the same time, The Netherlands and Finland also developed their own national legal court management standards. Within only two years (1999–2001) a group of Dutch scientists developed a system of court performance indicators. It was based on the Trial Court Performance Standards (TCPS) and the standards of the Singapore system, which served to create and structure a system of simpler and easily adaptable performance indicators. As a result, a specialized software product called Sample Quality Panel was developed, which however proved to be overly technocratic.

We deem it necessary to submit for consideration the developed by the American Bar Association (ABA ROLI) Judicial Reform Index (JRI). Intrinsicly, it is an innovative tool for evaluating the judicial reform and the independence of the judiciary in newly emerging democracies and transition economies. The JRI depends on established international performance, which makes it applicable as a global evaluation tool. As of 2001, ABA ROLI uses the JRI in over twenty countries in Europe and Asia. A wealth of practical experience is gathered, which has influenced the tool extremely positively.

The JRI evaluates the judiciary and the independence of the courts through the prism of 30 indicators/factors. Each one of them contains thematically particularized standards – quality of education and qualification of judges, the judiciary, financial resources, structural guarantees, transparency and efficiency and efficacy of court performance. The results of the individual evaluations are gathered in a standardized evaluation report, containing an expert conclusion.

All above-mentioned tools for increasing court performance are of great importance in court management. In the process of their implementation in practice, different results are achieved in comparison with the particular national and public standards. A fixed component in them is the efficiency of the communication community-court axis at the basis of which lies the readability of the acts of the court. With a high rate of validity, the efficient management of the standards relating to criminal cases leads to a tangible feeling of justice and equality of the citizenry before the law.

Survey of Cases (Best Practices in Singapore Court Management)

In 2014, the World Bank published its report *Doing Business 2015 – Going Beyond Efficiency*. It claims that Singapore is the economy with the most business-friendly regulations among the 189 economies of the world. Among the economic components of the business environment that are evaluated are two indicators concerning case management in the judiciary of Singapore. The same report also reveals that in 2015, the priority of the country with the most business-friendly regulations is the improving of the legal administrative services⁷. This illustrates the significance of the sustainable and predictable judicial system for the business and investments in each country.

We also find as significant the data in the *Transparency International survey Corruption Perceptions Index 2014: Results*. Singapore ranks seventh in the world in the perceived level of corruption in the public sector⁸. That same country ranks third in the world for 2015, surpassing in competitiveness⁹ a large number of other leading economies.

There are a number of international studies which give current and positive statistics about the economy of Singapore¹⁰. However, they are invariably presented in unison with the judicial reform in Singapore, which is a leading good

practice on a global scale.

The beginnings of the evaluation of court performance in Singapore were laid in 1990. The first steps in the reform project were all non-systemic (utilities, increase of the number of employed people in the system, etc.), but they did not bring about the anticipated result. Thus a final decision was made for a cardinal transformation of the court system and the cases.

Between 1992 and 2001, nine annual reports on the activity of the courts in Singapore were developed, published and realized. At the basis of each one of them, the following scale was placed:

1. Increasing the trust in the system;
2. Increasing the efficiency of justice;
3. Improving the administration of justice

and the service standards provided to the public, based on future planning and taking into consideration the existing demographic, economic and technological factors¹¹.

For the purposes of this report, we are going to use the Third Annual Report dedicated to increasing the access to the judicial system in general and to the court services in particular. Priority is given to the service users. They fall into two categories – direct users (parties to a case) and indirect users (those who attend proceedings to witness courts at work). The second group of indirect, or passive users influence the processes ongoing in the courts by guaranteeing with their presence that cases are solved upholding the rule of law¹².

Sending such messages for systemic sustainability, especially coming from unbiased users, is an important guarantee for improving and maintaining high levels of public trust.

Such practices are not unique to the Singapore legal system only. They are widely spread in American courthouses as well¹³. It is namely through donation programs from the USA that the practice of the so-called “civil society watch” found its own resource in Bulgaria. Unfortunately, it does not enjoy sustainability or public attention. However, it plays an important role in the process of increasing public confidence in the work of the court.

In its essence, civil society watch is civil control over the work and activity of the courts. It obeys the principles of transparency and accountability of the judiciary. The civil watch process aims at strengthening judicial responsibility through increasing the number of those witnessing the procedures inside the courtroom.

Model of Efficient Case Management at Varna Appellate Court through Civil Society Watch

The absence of sufficient guarantees for transparency of the court proceedings is one of the reasons of the existing doubt in the Bulgarian public that the administration of justice in the courtrooms is done based on corruption. We do not argue that the process of justice administration is a hidden side in the culture of the society and that is why it remains misunderstood. However, we believe that the establishment of transparency in the proceedings and the clear articulation of the processes with obvious legal results can lead to a change. Civil observers have the use of similar terminology with the one used by the parties to cases and other interested parties. Creating conditions for communication between them would increase confidence in the existence of equal standards for access to the courts and would lead to a different type of understanding of the court activities. This we perceive as one of the most reliable mechanisms for overcoming the suspicion towards court performance in Bulgaria.

Motivated by the necessity for efficient management of criminal cases in Varna Appellate Court, we have initiated legal watch over them. In its resource, we have established an existing possibility to activate the dialogue between the institution and the civil society. Parties to this public partnership are the humanitarian universities in the city of Varna on the one hand, and on the other – the Appellate Court.

The very observation is carried out based on general criteria which do not require that civil observers assess the competence of the judges. The observation and monitoring is directed at: accessibility of the court facilities and rooms, conditions in the courtrooms – visibility, acoustics, behavior of the court formations, clarity of the legal acts within the case proceedings and the claims of the parties, undue sarcasm, manifestations of bias towards the parties, keeping the schedule of the court sittings, accessibility to the electronic services for citizens.

These watches are done by young people – students in the humanitarian universities and higher educational establishments in the city (students of economics, psychology, public and business administration, etc.) on their own initiative. Attendance of the courtroom is never previously planned. Under the conditions of sudden control by the public, judges stay constantly in the public eye.

The presence of college and university students in the courtrooms has brought about a change in their points of view about the way the judiciary functions. The real opportunity to have their independent opinions heard by the representatives of the media has brought a state of peace in the premise of public communication.

Through the implementation of the questionnaire approach and under full anonymity, we have determined the significance of the court environment for the objectivity of the perceptions of the observers in the courtroom. For instance, absence of good acoustics leads to unintelligibility of the court rulings during the hearing or sitting, which on its turn creates a feeling of existing bias towards the parties to the cases. Correcting this shortcoming does not require any great effort but will lead to a very positive change in the public perceptions about the work of the judges.

The mechanism of legal civil watch that has been undertaken for implementation, started with the criminal cases in the court. The observers established in their own way that the court works obeying all procedural regulations and rules and is not affected in any way by the social position of any of the parties to the case. In our

feedback from the universities and colleges, we see a great increase in public awareness and in the attendees of the courtrooms and a change in their confidence towards the efficiency of public control.

The so-outlined model of criminal case management has really proven efficient and effective. This initiative has not been going on very long so far, but in its short six months of existence, it has shown remarkable results. The readiness of the judges to publicly and openly communicate through the accessibility of the court environment, the clarity of procedures and clear articulation of the rulings and judgments have found a true partner in the civil society, among its most active members – young and well-educated people who take great interest in the security of their living environment.

We absolutely consider this to be an opportunity to increase the trust the public places in the institution and to achieve sustainability of the investments. Depending on the advancements in the sphere of the legal reform in the different judiciaries and national realities, we believe we have laid the beginnings of a model for effective and efficient criminal case management in Varna Appellate Court.

References

- ¹ Livingston A. Searching for Success in Judicial Reform: Voices from the Asia Pacific Experience, www.flipkart.com/searching-success-judicial-refo..., page 7.
- ² Prof. Golub worked in some main regions of the world consulting organizations like the American Bar Association Rule of Law Initiative; Amnesty International..., www.stephengolub.org/
- ³ Make Justice the Organizing Principle for the Rule of Law Field, Hague Journal on the Rule of Law, 2009, Vol. 1 (Cambridge: Cambridge University Press) there again.
- ⁴ The pronounced main goal of the Actualized Strategy for Continuation of the Judicial Reform. <https://mjs.bg/107>
- ⁵ Trial Court Performance Standards With Commentary, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/161570.pdf>
- ⁶ Court Excellence and Judicial Cooperation Forum 2014, <http://asean.usmission.gov/news03042014.html>
- ⁷ Doing Business 2015 Going Beyond Efficiency, p.2-3, <http://www.doingbusiness.org/>
- ⁸ See: Report of Transparency International, Corruption Perceptions Index 2014: Results, <http://www.transparency.org/>
- ⁹ IMD World Competitiveness Ranking 2015, <http://www.imd.org/>
- ¹⁰ See also: Singapore – Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/>, Ли Сянь Лун: «Нельзя победить коррупцию, просто повысив зарплату чиновников», <http://www.vedomosti.ru/>
- ¹¹ Thye T., Current Reforms In Asean Countries – Lessons And Experiences The Singapore's Experience, Asean Law Association 10th General Assembly <http://www.aseanlawassociation.org/>
- ¹² Malik H.W., quot. S., p. 41.
- ¹³ Петров Ив., Преглед на съдебната система на Съединените американски щати. 2004: Сиела, с.16-20.

Anotācija

Raksts veltīts jautājumiem, kas saistīti ar efektīva Bulgārijas tiesu darbības modeļa meklējumiem krimināllietu iztiesāšanā, lai nodrošinātu tiesiskumu, sabiedrisko kārtību un drošību. Autori analizē terminu “tiesu sistēmas reforma” un “jurisdikcijas reforma” atbilstību procesa raksturojumam. Ar “situāciju analīzes” metodes palīdzību pētīta Singapūras pieredze tiesu darbības pilnveidē. Rakstā kā pozitīvs piemērs raksturota Varnas Apelācijas tiesa, kurā saskaņā ar teorijas atziņām un praktisko pieredzi veikti tiesas darbības efektīvizēšanas pasākumi.

Annotation

Der Vortrag legte die Notwendigkeit, ein Modell für ein effektives Management von Strafsachen als Mittel zur Gewährleistung der Rechtsstaatlichkeit, der öffentlichen Ordnung und Sicherheit in Bulgarien zu finden.

Präsentiert die theoretischen Grundlagen des Konzepts der Justizreform und in der Praxis Skalen setzen, um die Wirksamkeit der Gerichte Mess.

Verwendete Methode ist „Fallstudie“ für die Präsentation guter Praxis in Singapur. Basierend auf der theoretischen Grundlage ist nach oben Vorbild um effektiv zu verwalten von Strafsachen Berufungsgericht – Varna, mit den entsprechenden Ergebnissen mit der praktischen Anwendung.

ПРЕСТУПНОСТЬ, СВЯЗАННАЯ С ТОРГОВЛЕЙ ЛЮДЬМИ, В ЗЕРКАЛЕ ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОЙ СТАТИСТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

*Кандидат юридических наук Алимжан Бекмагамбетов,
профессор кафедры права, заместитель директора по науке
Костанайского филиала ФГБОУ УВО «Челябинский государственный университет»,
Казахстан*

В рамках воплощения 100 шагов по реализации пяти направлений Плана нации Главы государства Нурсултана Назарбаева (май 2015 года) весь арсенал средств задействован на модернизацию социально-экономической и политико-правовой системы, важнейшим критериальным показателем эффективности которой является доверие населения. В этой связи актуальными являются слова Н.С. Беркинбаева о том, что «уголовная юстиция, руководимая только законом и служащая только народу, при любой политической ситуации должна оставаться стабильной, дееспособной и адекватной реальной криминологической обстановке. Будучи подконтрольной народу, она должна быть им уважаема»¹.

Знаковой парадигмой современной теории и практики противодействия преступности стала ориентированность на *виктимологическое* направление криминологической политики.

Это наглядно можно заметить на примере исследуемого нами феномена – преступности, связанной с торговлей людьми, и политики противодействия ей. Хотя данная система криминальных деяний, по данным специальных исследований и обзоров правоприменительной практики², характеризуется высокой латентностью, что, по справедливому мнению Е.О. Алауханова, является серьезным криминогенным фактором³, по утверждению В.В. Лунеева, детерминирует дальнейшее увеличение преступности⁴, а в конечном итоге, как полагает С.М. Иншаков, выступает одним из показателей эффективности деятельности правоохранительных органов⁵, в данный момент все же произошло осознание проблемы и предприняты меры по ее разрешению. В перспективе в наиболее концентрированном виде они и составляют элементы механизма *виктимологической политики*, где основной акцент сделан на фигуре жертв преступного, выражаясь словами В.С. Овчинского, «человекооборота»⁶.

В настоящей статье под жертвой преступления, основываясь на дефиниции И.Я. Козаченко, К.В. Корсакова, понимается «субъект, который претерпел вред, ущерб или иное ущемление своих прав в результате совершения преступного деяния, независимо от того, был ли он признан в предусмотренном в законе порядке потерпевшим, считает ли он себя таковым и был ли установлен, предан суду и осужден преступник»⁷.

В рамках выполнения Плана мероприятий Правительства Республики Казахстан по профилактике, предотвращению и борьбе с преступлениями, связанными с торговлей людьми на 2015–2017 годы, утвержденного постановлением Правительства Республики Казахстан от 28.01.2015 года №23⁸, комплексную и системную деятельность осуществляет Межведомственная комиссия по вопросам борьбы с незаконным вывозом, ввозом и торговлей людьми при Правительстве Республики Казахстан в партнерстве с международными и отечественными неправительственными, в том числе правозащитными организациями.

Республика Казахстан, выполняя международные стандарты ООН, на данном этапе особый акцент делает на организационно-профилактические меры противодействия торговле людьми, связанные с идентификацией и оказанием различных видов помощи. По экспертному мнению А.Л. Репецкой, «виктимологическая защита потерпевших как в целом, так и от преступлений, связанных с торговлей людьми, является наиболее предпочтительной в системе криминологического предупреждения»⁹. В целях обеспечения повышения эффективности политики противодействия преступности, связанной с торговлей людьми, важно сделать акцент на усиление защиты жертв. В этой связи важно знать соответствующие данные о состоянии и динамике преступности.

Приведем краткую виктимологическую

статистику. В 2003 году зафиксировано 23 жертвы торговли людьми. Причем все потерпевшие являлись взрослыми лицами женского пола, что свидетельствует о сексуальной эксплуатации. В 2004 году из 21 жертвы 17 – лица женского пола, 4 – мужского пола, в том числе 1 несовершеннолетний. В 2005 году общее число находилось в вышеуказанных пределах – 23, в том числе 12 лиц – женского пола, 11 – мужского пола. Обращает на себя внимание увеличение числа несовершеннолетних жертв – 7, из них 5 – мужского пола и 2 – женского пола. В 2006 году происходит значительный рост показателей. Всего потерпевших – 37, в том числе 23 – лиц женского пола, 14 – мужского пола, в том числе несовершеннолетних – 5. Из них мужского пола – 4, женского – 1¹⁰.

В последующих докладах, охватывающих период с 2010 по 2014 годы, не выделены отдельные статистические данные по Казахстану, но эти цифры включены в интегрированные показатели Восточной Европы и Центральной Азии. В 2010–2012 годах число жертв торговли людьми составило 50, в том числе 83% – лица женского пола, 17% – мужского пола¹¹.

По данным Международной организации по миграции (МОМ), за период с января 2014 по июнь 2014 года реабилитационную и реинтеграционную помощь оказали 1078 жертвам торговли людьми¹².

МОМ в Казахстане в партнерстве с неправительственными организациями и государственными органами оказали следующие виды реинтеграционной помощи: встреча в аэропорту, проживание в приюте, помощь в возвращении, обучение на курсах, другая образовательная поддержка по получению профессий бухгалтера, парикмахера, программиста, веб-дизайнера, повара, визажиста, мастера по маникюру и педикюру, юриста, адвоката, медицинская помощь, психологическая помощь, юридическая помощь, аренда жилья, предоставление одежды, еды, восстановление документов, оказание помощи семье, детям, сотрудничество с полицией в оказании помощи по освобождению.

Наиболее активными являются следующие неправительственные организации: Частный фонд «Қорғау-Астана», Общественное объединение «Родник» (г. Алматы), Общественное объединение «Мейрім» (г. Актау), Общественное объединение

«Центр поддержки женщин» (г. Актобе), Общественное объединение «Мега Полис» (г. Атырау), Общественное объединение «ГИАЦ» (г. Караганды), Общественное объединение «Феминистская лига» (г. Кокшетау), Общественное объединение «КМПА» (г. Костанай), Общественное объединение «Общество женщин – малых предпринимателей» (г. Кызылорда), Общественное объединение «Центр поддержки женщин» (г. Петропавловск), Общественное объединение «Региональный центр поддержки женщин» (г. Талдыкорган), Общественное объединение «Болашак» (г. Тараз), Общественное объединение «Кайсар» (г. Темиртау), Общественное объединение «Региональный центр поддержки женщин» (г. Уральск), Общественное объединение «Центр развития и адаптации «Феникс» (г. Усть-Каменогорск), Общественное объединение «Сана сезім» (г. Шымкент).

МОМ в Казахстане в партнерстве с НПО и государственными органами оказали следующие виды реинтеграционной помощи: встреча в аэропорту, проживание в приюте, помощь в возвращении, обучение на курсах, другая образовательная поддержка по получению профессий бухгалтера, парикмахера, программиста, веб-дизайнера, повара, визажиста, мастера по маникюру и педикюру, юриста, адвоката, медицинская помощь, психологическая помощь, юридическая помощь, аренда жилья, предоставление одежды, еды, восстановление документов, оказание помощи семье, детям, сотрудничество с полицией в оказании помощи по освобождению.

Поскольку, как это следует из вышеприведенных цифр, наиболее значительны масштабы именно так называемой внешней торговли людьми, то финансовая и иная соответствующая помощь жертвам такой криминальной деятельности и уполномоченными органами Казахстана оказывалась соотечественникам, оказавшимся за границей.

Так, Министерство иностранных дел Республики Казахстан в рамках специальной программы «Защита и обеспечение прав и интересов граждан Республики Казахстан» провело работу по выделению из республиканского бюджета на 2013 и 2014 годы по 25 млн. тенге. Это позволило за 11 месяцев 2013 года оказать помощь 59 гражданам Республики Казахстан, включая эвакуированных из Сирии, возвращенных на Родину из Греции, Омана, России и Украины, а также

доставку тел умерших лиц¹³.

Новейшим примером можно назвать факт оказания помощи по возвращению на родину гражданам, которые удерживались для выполнения принудительного труда в России бывшими же соотечественниками. Это получило широкое освещение в СМИ¹⁴.

В соответствии со специальным обзором Верховного Суда Республики Казахстан в рамках 109 рассмотренных в 2015 году судами уголовных дел количество потерпевших составило 39, в том числе женщин – 23, мужчин – 16, несовершеннолетних – 14, взрослых – 25. В плане динамики приведем цифры за 2014 год. Было рассмотрено 160 уголовных дел в отношении 45 потерпевших, в том числе 33 женщин, 12 мужчин. Из общего числа жертв 23 несовершеннолетних лица, а взрослых – 22¹⁵.

Гендерный признак указывает на превалирование того или иного вида криминальной эксплуатации: сексуальной или трудовой.

Это подтверждается данными о применении судами норм УК об ответственности за преступления, связанные с торговлей людьми. Как отмечено в аналитическом документе Верховного Суда Республики Казахстан, «наибольшее количество потерпевших за 2014 и 2015 годы составили несовершеннолетние лица при торговле несовершеннолетними (статьями 133, 135 УК) – 22 лица (26,2% от общего количества потерпевших за 2014–2015 годы), также потерпевшие при торговле людьми (статья 128) – 19 лиц (22,6%)», а также «большая часть потерпевших подверглись сексуальной эксплуатации – 32 потерпевших, трудовой эксплуатации – 8 лиц, другим видам эксплуатации – 12 потерпевших. Что касается несовершеннолетних, то превалирует торговля новорожденными с целью усыновления бездетными супругами»¹⁶.

В разрезе внутренней и внешней торговли людьми из 32 потерпевших, подвергшихся сексуальной эксплуатации, 3 лица или 9,4% являлись иностранными гражданами. При этом, учитывая высокую латентность преступлений, связанных с торговлей людьми, весьма актуальным представляется специальный доклад, подготовленный Международной организацией по миграции, о виктимности мигрантов на предмет обращения в жертв торговли людьми¹⁷.

Если посмотреть на ситуацию в контексте применения уголовно-правовых норм, то

констатируется следующее. Так, по статьям 132-1 УК 1997 г. и 134 УК 2014 г. (вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией) потерпевшими признаны 10 несовершеннолетних лиц женского пола; по статьям 133 УК 1997 года и 135 УК 2014 г. (торговля несовершеннолетними) признаны потерпевшими 22 лица, в том числе 18 женского пола (81,8%), 4 – мужского пола (18,2%); по статьям 270 УК 1997 г. и 308 УК 2014 г. (вовлечение в занятие проституцией) потерпевшими являются 7 женщин; по статье 271 УК 1997 г. и статье 309 УК (организация и содержание притонов для занятия проституцией и сводничество) потерпевшими признаны 7 лиц, в том числе 6 – женского пола (85,7%) и 1 мужчина (14,3%).

В соответствии с формой отчета М-1 «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» Комитета по правовой статистике и специальным учетами Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за 2015 год зарегистрировано 85 уголовных правонарушений по статье 124 УК (похищение человека), 292 – по статье 126 УК (незаконное лишение свободы), 45 – по статье 128 УК (торговля людьми), 20 – по статье 134 УК (вовлечение несовершеннолетних в занятие проституцией), 53 – по статье 135 УК (торговля несовершеннолетними), 41 – по статье 308 УК (вовлечение в занятие проституцией), 209 – по статье 309 УК (организация или содержание притонов для занятия проституцией и сводничество). Теперь приведем виктимологическую статистику относительно вышеуказанных данных. В соответствии со статьей 71 УПК Республики Казахстан 75 человек признано потерпевшими по статье 124 УК (похищение человека), 262 – по статье 126 УК (незаконное лишение свободы), 42 – по статье 128 УК (торговля людьми), 16 – по статье 134 УК (вовлечение несовершеннолетних в занятие проституцией), 48 – по статье 135 УК (торговля несовершеннолетними), 6 – по статье 308 УК (вовлечение в занятие проституцией), 10 – по статье 309 УК (организация или содержание притонов для занятия проституцией и сводничество).

За 2016 год Комитетом по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан зарегистрировано 108 уголовных правонарушений по статье 124 УК (похищение человека), 225 – по статье 126 УК (незаконное лишение свободы), 46 – по статье 128 УК (торговля людьми), 14 – по статье

134 УК (вовлечение несовершеннолетних в занятие проституцией), 54 – по статье 135 УК (торговля несовершеннолетними), 50 – по статье 308 УК (вовлечение в занятие проституцией), 255 – по статье 309 УК (организация или содержание притонов для занятия проституцией и сводничество). В соответствии со статьёй 71 УПК Республики Казахстан признаны потерпевшими 92 лица по статье 124 УК (похищение человека), 191 – по статье 126 УК (незаконное лишение свободы), 23 – по статье 128 УК (торговля людьми), 8 – по статье 134 УК (вовлечение несовершеннолетних в занятие проституцией), 12 – по статье 135 УК (торговля несовершеннолетними), 24 – по статье 308 УК (вовлечение в занятие проституцией), 31 – по статье 309 УК (организация или содержание притонов для занятия проституцией и сводничество).

За январь 2017 года зарегистрировано 50 уголовных правонарушений по статье 124 УК (похищение человека), 86 – по статье 126 УК (незаконное лишение свободы), 13 – по статье 128 УК (торговля людьми), 6 по статье 134 УК (вовлечение несовершеннолетних в занятие проституцией), 5 – по статье 135 УК (торговля несовершеннолетними), 10 – по статье 308 УК (вовлечение в занятие проституцией), 76 – по статье 309 УК (организация или содержание притонов для занятия проституцией и сводничество). В общей сложности – 246 уголовных правонарушений. Теперь приведем виктимологическую статистику относительно вышеприведённых данных. В соответствии со статьёй 71 УПК Республики Казахстан признано потерпевшими 18 лиц по статье 124 УК (похищение человека), 29 – по статье 126 УК (незаконное лишение свободы), 5 – по статье 128 УК (торговля людьми), 1 – по статье 134 УК (вовлечение несовершеннолетних в занятие проституцией), 1 – по статье 135 УК (торговля несовершеннолетними), 1 – по статье 308 УК (вовлечение в занятие проституцией), 1 – по статье 309 УК (организация или содержание притонов для занятия проституцией и сводничество)¹⁸.

Таким образом, мы привели ряд цифровых данных, почерпнутых из различных источников криминологической информации. Как отмечается экспертами, «ежегодно в стране заводят 400 уголовных дел по фактам торговли людьми»¹⁹.

В целом, мы не имеем единой картины, а лишь определенные фрагментарные

сведения, что обусловлено и субъективными, и объективными факторами. Большие надежды в этой связи возлагаются на применение современных инновационно-коммуникационных технологий, которые активно вошли в наши реалии. Как справедливо еще в 2007 году отмечала Л.А. Букалерева, «современные технологии существенно изменяют не только структуру экономики, но и образ жизни, образ мышления людей, механизмы функционирования общественных институтов, институтов государственной власти»²⁰.

Однако, в любом случае, как подчеркивает Я.И. Гишинский, данные «даже относительно неполные, проанализированные за ряд лет, позволяют выявить тенденции преступности»²¹.

Круг проблемных вопросов, связанных с идентификацией жертв торговли людьми, в соответствии с заключением Комиссии по правам человека при Президенте Республики Казахстан включает следующие:

- недостаточный уровень подготовки сотрудников правоохранительных органов, работающих в сфере противодействия, по выявлению жертв торговли людьми;
- отсутствие подготовки специалистов различных государственных органов, которые могли бы в пределах своей компетенции осуществлять первичное выявление жертв торговли людьми (например, государственная инспекция труда, социальные службы, органы здравоохранения);
- отсутствие методологии идентификации жертв для сотрудников правоохранительных и других задействованных государственных органов;
- преобладание пассивной стратегии и идентификации жертв торговли людьми, то есть ожидание самостоятельного обращения жертв торговли в правоохранительные органы;
- отсутствие самоидентификации жертв торговли, то есть их способность анализировать/понимать и принимать полученный опыт, в том числе опасаясь мести, огласки, общественного порицания, неверие в правосудие;
- предоставление помощи лишь после подтверждения статуса жертвы торговли людьми правоохранительными органами в рамках уголовного процесса;
- идентификация жертв торговли людьми требует значительного количества времени по причине сложности преступления и

участия в нем организованных преступных групп²².

Этот список, по сути, является Дорожной картой первоочередных проблем, которые нуждаются в оперативном реагировании и разрешении.

Сравнительно-правовой обзор показывает, что вышеприведенный перечень проблемных вопросов собственно вытекает из ежегодных всемирных докладов о торговле людьми Управления ООН по наркотикам и преступности. Так, в самом новейшем из них, а именно во Всемирном докладе ООН о торговле людьми за 2016 год в ряде случаев подчеркивается недостаточная квалификация уполномоченных структур в виктимологических, а также других вопросах, либо их коррумпированность, причастность и участие в преступной деятельности, связанной с торговлей людьми²³.

В историко-правовом ракурсе приведем ряд мнений. Юрист ОФ «Хартия за права человека» А. Шорманбаева обращала внимание на то, что «система выявления жертв торговли людьми должна быть частью общей комплексной программы защиты жертв торговли людьми», кроме того, «требуется наличие постоянных приютов (шелтеров) для жертв торговли людьми», а также «должен быть разработан инструментарий выявления жертв торговли людьми»²⁴.

Старший помощник прокурора Алма-тинской области А. Сулешев отмечал, что сложности расследования преступлений, связанных с торговлей людьми, в числе прочих факторов обусловлены негативным отношением «общества к жертвам торговли людьми, если оно выражается в форме сексуальной эксплуатации»²⁵. Сходное мнение выражала исследователь актуальных проблем виктимологии Н.К. Котова, указывая на то, что в криминологии «интерес к жертве чаще всего исчерпывался выяснением одного вопроса: не виновна ли сама жертва в совершенном против нее преступлении?»²⁶. При этом нельзя не согласиться и с мнением А.В. Борецкого о том, что «жертвы торговли обладают признаками, детерминирующими совершение в отношении них рассматриваемых посягательств»²⁷. Вместе с тем, как верно указывает С.К. Крепышева, «следует учитывать и то, что жертвы обычно обеспокоены тем, что их жизнь, связанная с эксплуатацией, будет обнародована в средствах массовой информации», а также испытывают недоверие либо

вовсе враждебность по отношению к представителям власти из-за «пренебрежения полицейских, представителей консульских и миграционных служб»²⁸.

Общим знаменателем здесь может стать взвешенный психологический подход, на что справедливо, в частности, обращает внимание в своей публикации О.И. Бродченко²⁹.

Ученый-юрист, депутат Мажилиса Парламента Республики Казахстан С. Бычкова в 2012 году подчеркивала, что отсутствуют правовые механизмы, позволяющие потерпевшим, признанным жертвами торговли людьми, компенсировать фактический физический, материальный и моральный вред в рамках уголовного дела, в том числе получать полную компенсацию в части оплаты труда³⁰.

Судья Верховного Суда Республики Казахстан Т. Кожан в 2015 году писал о том, что «отсутствие справедливости в вопросах возмещения вреда потерпевшим от преступлений, связанных с торговлей людьми, приводит к безнаказанности торговли людьми, ее росту и увеличению количества пострадавших, а также их повторной виктимизации»³¹.

Игнорирование всех вышеназванных проблем означает ситуацию, которую весьма точно описал С.Н. Винокуров следующим выражением: «Наиболее существенными деформациями в правовой теории, законодательстве и правоприменительной практике являются недопустимые системные нарушения (ущемление) прав, свобод и законных интересов потерпевших (потенциальных потерпевших) от преступлений (правонарушений) в различных сферах социальной жизни»³².

В числе новейших теоретических разработок, которые можно было бы принять в качестве определенного ориентира, можно назвать концепт «виктимологической политики», предложенный Ю.А. Ворониным и А.В. Майоровым. Они предлагают следующее определение: «Государственная политика в сфере виктимологического противодействия преступности (виктимологическая политика) является частью внутренней политики Российской Федерации представляет собой совокупность скоординированных политических, организационных, социально-экономических, правовых, идеологических, информационных и иных предпринимаемых органами государственной власти Российской Федерации и органами государственной власти субъектов Российской Федерации в

соответствии с законодательством Российской Федерации мер по совершенствованию законодательной базы, правоприменительной практики, правовой идеологии, направленных на защиту прав и законных интересов жертв преступности, выявление и устранение факторов виктимизации и снижение уровня виктимности в обществе, обеспечение должного уровня правовой защищенности и компенсации понесенного ущерба лицам, ставшим жертвами преступности»³³.

Правовые основы в сфере гарантий и обеспечения защиты прав жертв преступлений, связанных с торговлей людьми (виктимологической подсистемы антикриминальной / уголовной политики) включает в себя ряд законодательных и иных актов различной отраслевой принадлежности по общей профилактике преступности, в том числе бытового насилия, по возмещению вреда жертвам из Фонда компенсации (согласно новой редакции УПК Республики Казахстан), оказания специальных социальных услуг. Относительно последнего, кроме вышеназванного Стандарта специальных социальных услуг, разработанного во исполнение соответствующего закона, можно назвать утвержденные совместным приказом Министра внутренних дел Республики Казахстан от 22.09.2014 г. №630, Министра образования и науки Республики Казахстан от 26.09.2014 г. №399 и Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 26.09.2014 г. №240 Критерии оценки наличия жестокого обращения, приведшего к социальной дезадаптации и социальной депривации³⁴.

Самым большим пробелом здесь является отсутствие базового закона о противодействии торговле людьми. В этой связи заметим, что еще в 2009 году на этот аспект обращалось внимание в докладе В.В. Бондуrowsкого на тему «Результаты работы по расширению и укреплению международно-правовой базы сотрудничества государств-участников СНГ по противодействию торговле людьми», где, в частности, предлагалось взять на вооружение не один, а два модельных закона: «О противодействии торговле людьми» и «Об оказании помощи жертвам торговли людьми»³⁵.

Причем во втором из перечисленных документов ключевыми положениями являются: гарантирование государством защиты, восстановления прав и законных интересов жертв торговли людьми, дифференцированный

подход к определению объема услуг по социальной адаптации и социальной реабилитации жертв торговли людьми в зависимости от их согласия на сотрудничество с правоохранительными органами; приоритет защиты прав и законных интересов детей – жертв торговли людьми, обеспечение государством их особой безопасности и оказания им всемерной помощи; недопущение дискриминации жертв торговли людьми, справедливое и гуманное отношение к ним; непривлечение к уголовной ответственности лиц, пострадавших от торговли людьми; бесплатный доступ жертв торговли людьми к правосудию; конфиденциальность информации о жертвах торговли людьми и их близких; социальное партнерство и сотрудничество государства с общественными объединениями, международными и иными организациями при оказании помощи жертвам торговли людьми.

В плане правоприменительной практики вызывает интерес Обобщение по вопросам обеспечения в судебном разбирательстве прав потерпевших по делам о торговле людьми (на основе рассмотренных в 2014–2015 годах уголовных дел), составленное Верховным Судом Республики Казахстан³⁶. В нем содержатся такие аспекты, как определение процессуального положения потерпевших, реализация потерпевшими права на обращение в правоохранительные органы, обеспечение потерпевших адвокатами, заключение процессуального соглашения, соблюдение конфиденциальности при рассмотрении дел, участие потерпевших в судебном разбирательстве, рассмотрение гражданских исков.

Выводы

В завершение подчеркнем, что первоочередной задачей является определение реальных параметров преступности, связанной с торговлей людьми, ее социальных последствий, в том числе количества жертв этого вида криминальной деятельности, путем формирования наиболее достоверной криминологической и виктимологической статистики, которая, как верно заметил В.В. Лунеев, почти не развита³⁷, и, как дальновидно писал А.Э. Жалинский, «нужна обобщенная информация, которая могла бы быть положена в основу комплексного, согласованного проведения мероприятий»³⁸.

Здесь важно учитывать мировые тренды развития преступности и международные

стандарты политики противодействия таковой. Бесценна роль уголовно-правовой и криминологической компаративистики, поскольку, как совершенно справедливо указывает И.М. Клейменов, «в последние годы набирают силу тенденции глобализации преступности и механизмы реагирования на нее»³⁹.

Во-вторых, надлежит сформировать целостную систему виктимологической профилактики в сфере торговли людьми;

более того, необходимо возвести ее в ранг виктимологической политики как подсистемы (направления) антикриминальной (уголовной) политики.

В методологическом отношении важно целостно продолжать наработки в области формирования и реализации виктимологической политики и ее инструментария с учетом современных модернизационных процессов.

Ссылки

- ¹ Беркинбаев Н.С. Преступность в Республике Казахстан в постсоветский период. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва: Московская государственная юридическая академия. 2004. С. 5.
- ² Специальный доклад «Актуальные проблемы защиты прав человека в сфере противодействия торговле людьми в Республике Казахстан». Астана: Комиссия по правам человека при Президенте Республики Казахстан, 2014. С. 24. Обобщение судебной практики по уголовным делам, связанным с торговлей людьми за 2013 и 2014 годы (предусмотренным статьями 125, ч. 3 «б», 126, ч. 3 п. «б», 128, 132-1, 133, 270, 271 УК)//Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан.-2015-№12. С. 40; Противодействие торговле людьми в Российской Федерации. Научный доклад/Под ред. В.С. Овчинского, Ю.Г. Торбина. – Москва: Норма, 2009. С. 125.
- ³ Алауханов Е.О. Криминология: Учебник. – Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр-Пресс», 2013. С. 62.
- ⁴ Лунеев В.В. Криминология: Учебник. – Москва: Изд-во Юрайт, 2014. С. 134.
- ⁵ Иншаков С.М. Уровень и структура криминальной латентности как показатель эффективности деятельности правоохранительных органов (по результатам одного исследования) // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. 2010, №4. С. 5–9.
- ⁶ Овчинский В.С. Россия – США: дискуссия о противодействии торговле людьми//Российский криминологический взгляд. 2013, №3. С. 217.
- ⁷ Козаченко И.Я. Криминология. Учебник. /И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков. – Москва: Норма: ИНФРА-М, 2011. С. 140.
- ⁸ Сборник международных и национальных документов по борьбе с торговлей людьми. Астана: Миссия Международной организации по миграции в Республике Казахстан, 2015. С. 211–223.
- ⁹ Репецкая А.Л. Виктимологическая защита иностранных трудовых мигрантов от преступлений, связанных с торговлей людьми//Российский криминологический взгляд. 2013, №3. С. 225.
- ¹⁰ Global report on trafficking in persons. February 2009. New York: United Nations, 2009. 217 page.
- ¹¹ Global report on trafficking in persons. 2014. New York: United Nations, 2014. 72 page.
- ¹² Борьба с торговлей людьми: Казахстан. Статистические данные с января 2004 – по июнь 2014 года. Астана: МОМ в Казахстане, 2014. С. 1.
- ¹³ Специальный доклад «Актуальные проблемы защиты прав человека в сфере противодействия торговле людьми в Республике Казахстан». Астана: Комиссия по правам человека при Президенте Республики Казахстан, 2014. С. 99.
- ¹⁴ Омбудсмен Республики Казахстан обратился к Омбудсмену РФ в связи с положением отдельных граждан Казахстана – трудовых мигрантов в г. Москве//www.ombudsman.kz/news/detail.php?ID=3384; Российский омбудсмен проверит информацию о рабстве казахстанцев в Москве //news.mail.ru/politics/28541766/?frommail=1; Казахстанца освободили из рабства в Москве //news.mail.ru/incident/28620223/?frommail=1
- ¹⁵ Обобщение по вопросам обеспечения в судебном разбирательстве прав потерпевших по делам о торговле людьми (на основе рассмотренных в 2014-2015 г.г. уголовных дел), составленное Верховным Судом Республики Казахстан//Бюллетень Верховного Суда

Республики Казахстан. 2016, №12. С. 84.

¹⁶ Там же. С. 85.

¹⁷ Уязвимость мигрантов и потребности интеграции в Центральной Азии. Основные причины и социально-экономические последствия возвратной миграции. Региональная полевая оценка в Центральной Азии. Доклад. 2016 год. Астана: Субрегиональный координационный офис по Центральной Азии, Международная организация по миграции (МОМ), 201. С. 108–120.

¹⁸ Официальный сайт Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. // <http://service.pravstat.kz>. Дата обращения: 25.03.2017 г.

¹⁹ Бержанова И. Гастарбайтеров – на контроль. Официальные цифры по трудовым мигрантам и данные НПО разнятся в 12 раз. // Казахстанская правда. 2016, 8 октября. С. 2.

²⁰ Букалерева Л.А. Информационные преступления в сфере государственного и муниципального управления: законотворческие и правоприменительные проблемы. Автореферат диссертации д.ю.н. Москва: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2007. С. 3.

²¹ Гишинский Я.И. Теория, история, эмпирическая база, социальный контроль. Монография. 3-е издание. Санкт-Петербург: Алеф-Пресс, 2014. С. 68.

²² Специальный доклад «Актуальные проблемы защиты прав человека в сфере противодействия торговле людьми в Республике Казахстан». Астана: Комиссия по правам человека при Президенте Республики Казахстан, 2014. С. 96, 97.

²³ Global report on trafficking in persons 2016. New York: United Nations, 2016. С. 65.

²⁴ Шорманбаева А. Проблема выявления жертв торговли людьми в Республике Казахстан: состояние и пути решения. // Правовая реформа в Казахстане. – 2010, №1. С. 35–36.

²⁵ Сулешев С. Пресечение торговли людьми. // Закон и время. – 2010, №4. С. 35.

²⁶ Котова Н.К. Актуальные проблемы виктимологии. // Право и государство. – 2000, №1-2. С. 59–66; Бычкова С. Противодействие торговле людьми: современное состояние и проблемы. // Закон и время. – 2012, №5. С. 3–7.

²⁷ Борецкий А.В. Характеристика типичных личностных особенностей потерпевшего по делам о торговле людьми. // Наука и новые технологии. – 2012, №3. С. 244.

²⁸ Крепышева С.К. Некоторые особенности тактики производства освидетельствования при расследовании преступлений, связанных с торговлей людьми и использованием рабского труда. // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Право. – 2014, №3. С. 123.

²⁹ Бродченко О.И. Психологические особенности потерпевших по преступлениям, связанным с торговлей людьми. // Прикладная юридическая психология. – 2009, №4. С. 96–104.

³⁰ Бычкова С. Противодействие торговле людьми: современное состояние и проблемы. // Закон и время. – 2012, №5. С. 7.

³¹ Кожан Т. Практика компенсации вреда жертвам торговли людьми. // <http://sud.gov.kz/rus/content/praktika-kompensacii-vreda-zhertvam-torgovli-lyudmi>

³² Винокуров С.И. Новый подход к определению правового статуса потерпевшего в фундаментальной теории права. // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции. – 2013, №6. С. 10.

³³ Воронин Ю.А., Майоров А.В. Правовая виктимологическая политика России: концептуальные аспекты. // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2015, Т. 9, №2. С. 206.

³⁴ Информационно-правовая система «Әділет» 06.01.2015 г. «Казахстанская правда» от 26.02.2015 г. №38 (27914) // adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0010013

³⁵ Материалы Международной конференции «Совершенствование международного сотрудничества в противодействии торговле людьми», Москва: Либра-К, 2009. С. 27–30.

³⁶ Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан. 2016, №12. С. 78–108.

³⁷ Криминология: учебник. / Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Инфра-М, 2010. С. 217.

³⁸ Жалинский А.Э. Избранные труды: в 4 т. Том 1. Криминология. / Отв. ред. О.Л. Дубовик. – Москва: Изд. Дом высшей школы экономики, 2014. С. 499.

³⁹ Клейменов И.М. Сравнительная криминология: монография. / И.М. Клейменов. – Москва: ИНФРА-М, 2014. С. 7.

Anotācija

Raksts veltīts ar cilvēktirdzniecību saistītās noziedzības viktimoloģisko aspektu izpētei Kazahstānas Republikā, un pētījuma pamatā ir ANO Narkotiku un noziegumu apkarošanas biroja, Starptautiskās Migrācijas organizācijas Kazahstānā, Kazahstānas Republikas Prezidenta Cilvēktiesību komisijas, Ģenerālprokuratūras Statistikas un speciālās uzskaites komitejas un Kazahstānas Republikas Augstākās tiesas statistikas ziņas.

Autors pētījuma novitāti saista ar to, ka pirmo reizi mēģināts kompleksi analizēt daudzslāņainu empīrisko materiālu, doktrīnā paustās atziņas un praktisko darbinieku profesionālo ekspertu vērtējumu, lai rezultātā formulētu teorētiski-praktiska rakstura secinājumus.

Pētījuma ietvaros secināts, ka pagaidām nav izdevies izveidot vienotu apkopojosu ar cilvēktirdzniecību saistīto noziedzīgo nodarījumu viktimoloģisko ainu. Globāli tiek atbalstīts viedoklis par nepieciešamību turpmāk attīstīt viktimoloģiskās politikas konceptuālās pamatošanas un praktiskās īstenošanas iestādes.

Abstract

In article aimed on researching victimological aspects of the crime connected with trafficking in persons in the Republic of Kazakhstan through the prism of official statistics of the UN Committee on Drugs and Crime, the International Organization for Migration in Kazakhstan, the Commission on Human Rights under the President, the Committee on Legal Statistics and Special Accounts of the Prosecutor General's Office and the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan.

The novelty of this publication is that the author for the first time in the country attempted a comprehensive study of diverse empirical material, doctrinal views, expert assessments of practitioners and the formulation of conclusions of a theoretical and applied nature.

The author comes to a conclusion about lack of a united integral victimological picture concerning the group of criminal acts connected «with human turnover».

In the global plan, the opinion on further development of practices in the sphere of conceptual justification and the practical embodiment of victimological policy is supported.



ADMINISTRATĪVO TIESĪBU APAKŠNOZARE

NODOKĻU STRĪDU VEIDI

Mg. iur. **Edgars Golts,**

Baltijas Starptautiskās akadēmijas lektors, Biznesa augstskolas „Turība”
studiju programmas “Juridiskā zinātne” doktorants,
zvērētais advokāts, Latvija

Ievads

Šis raksts ir daļa no promocijas darba pētījuma par pierādījumiem nodokļu tiesībās. Raksta mērķis ir klasificēt nodokļu strīdus pēc skaidri saprotamiem kritērijiem, pieņemot, ka nodokļu strīdus var iedalīt divās apakšgrupās pēc pielietojamo tiesību veida un tiesisko attiecību subjektiem. Rakstā atspoguļotā pētījuma ietvaros izmantota *analītiskā metode*, saskaņā ar kuru veselais tiek dalīts sastāvdaļās un tiek apskatītas šīs atsevišķās daļas; *sintēzes paņēmieni*, kurā atsevišķi pētāmā objekta elementi tiek savienoti vienotā veselumā, lai pētītu to kopsakarus; *induktīvā (izziņas) metode*, kura ļauj izdarīt vispārīgus spriedumus un secinājumus uz atsevišķu sistēmas elementu vai procesu pētījuma pamata, t. i., no atsevišķā uz vispārīgo; *deduktīvā metode*, kurā secinājumi par atsevišķiem sistēmas elementiem, to īpašībām vai parādībām ar loģisku nepieciešamību izriet no viena vai vairākiem vispārīga rakstura atzinumiem par visu sistēmu vai klasi, pie kuras elements pieder; *monogrāfiskā jeb aprakstošā metode*, ar kuras palīdzību tiek veidoti interpretējumi no pieejamās informācijas; *kvantitatīvā metode*, kura iekļauj statistiskus salīdzinājumus; *kvalitatīvā metode*, kura iekļauj pētījumu veicēju atzinumu citējumus.

Svarīgākās atziņas teorijā un praksē, pētījumu rezultāti un to izvērtējums

Lai noskaidrotu nodokļu strīdu veidus, vispirms ir jānosaka nodokļu strīdu vieta Latvijas tiesību sistēmā. Izvērtējot juridiskajā literatūrā pieejamos definējumus un atziņas, rakstā izvērtēsim definējumus, tiesību jomas, kuras regulē aprakstītās attiecības, un klasificēsim nodokļu strīdus. Nodokļu strīdus var iedalīt gan pēc tajos

iesaistītajiem subjektiem, gan pēc tiesību jomas, kura risina konkrētos strīdus.

Nodokļu tiesības ir tiesību normu kopums, kas aptver valsts nodokļu un nodevu sistēmas darbību¹, un ir finanšu tiesību apakšnozare, kas nosaka nodokļu un nodevu veidus, iekasēšanas kārtību, nodokļu atvieglojumus un atbildību par nodokļu pārkāpumiem². Finanšu tiesības ir tiesību nozare, kura satur tiesību normas, kas regulē tiesiskās attiecības, kuras rodas valsts finansiālās darbības rezultātā³, un ir tiesību normu kopums, kas regulē sabiedriskās attiecības, kuras rodas valsts finansiālās darbības rezultātā, veidojot patstāvīgu tiesību sistēmas daļu, kas regulē norises valsts finanšu plānošanā, budžeta sastādīšanā un tā izpildē, obligāto maksājumu, nodokļu un nodevu iekasēšanā, kredīta, noguldījumu un vērtspapīru operācijās un citās līdzīgās norisēs⁴. Profesors Jānis Lagzdiņš, nosakot nodokļu tiesību vietu tiesību sistēmā, atzīmē⁵, ka tradicionāli nodokļi tiek saistīti ar valststiesībām un valststiesību zinātnes apakšnozari – konstitucionālajām tiesībām, jo tās noteic nodokļu tiesību pieņemšanas, grozīšanas un atcelšanas nosacījumus, par ko liecina Latvijas Republikas Satversmes noteikumi, ka Saeima bauda ekskluzīvas tiesības pieņemt nodokļu likumus, kurus nevar nodot tautas nobalsošanai. Tāpēc var pievienoties Dr. iur. J. Lagzdiņa atziņai, ka nodokļu tiesības pieskaitāmas speciālajām administratīvajām tiesībām, jo konstitucionālās tiesības regulē tikai budžeta un nodokļu tiesību pieņemšanas pamatnostādnes, bet budžeta izpilde nav iedomājama bez nodokļu administrācijas, kuras darbība notiek saskaņā ar administratīvajām tiesībām. Arī nacionālajās tiesībās sevišķās administratīvās tiesības hierarhijā atrodas publisko tiesību zarā ar procesuālajām

administratīvajām tiesībām pārvaldes iestādēs un administratīvajās tiesās⁶. Profesors Kārlis Dišlers 1938. gada Tieslietu ministrijas Vēstnesī norāda nodokļu tiesības kā publiskas tiesības, aprakstot nodokļu maksātāju statusu:⁷ Administratīvās tiesības regulē administratīvo iestāžu darbību, tām realizējot likumā vai citos tiesību aktos noteiktās valsts pārvaldes funkcijas. Profesors K. Dišlers, definējot administratīvās tiesības, sadala tās objektīvā un subjektīvā nozīmē, norādot, ka objektīvā nozīme runā par regulējošo tiesību normu kopumu, bet subjektīvā nozīme veidojas no pienākumu un tiesību kopuma⁸. Administratīvās tiesības ir publisko tiesību patstāvīga tiesību nozare⁹. Publisko tiesību attiecības ir īpašs tiesisko attiecību veids, kur vismaz viens no tiesisko attiecību dalībniekiem īsteno valsts pārvaldes uzdevumus, ko var veikt tikai ar valsts varu apveltīts subjekts¹⁰. ir noteikt tiesisko attiecību veidu starp subjektiem, tai skaitā, nodokļu strīdos, lai noteiktu tiesību normu piemērojamību tiesiskajai attiecībai. Vairākos normatīvos aktos ir noteikts, ka tie ir piemērojami tikai publiski tiesiskām vai tikai privāttiesiskām attiecībām.

Lai varētu analizēt nodokļu strīdu veidus, jāizpēta, kas var strīdēties nodokļu tiesībās, kuras ir tās personas, kas piedalās nodokļu strīdos? Protams, ir jākonstatē nodokļu tiesību subjekti. Nodokļu tiesību subjekti ir nodokļu maksātāji, nodokļu administrācija un kredītiestādes, bet tikai tai apjomā, kas saistīts ar nodokļu maksājumiem budžetu kontos no nodokļu maksātāju kontiem¹¹.

Nodokļu maksātājs administratīvo tiesību izpratnē ir persona ar savu juridiski nostiprinātu tiesisko statusu sabiedrībā¹² un speciālo tiesībspēju¹³, persona ar pienākumu un tiesību kopumu nodokļu tiesībās. Nodokļu maksātāji ir Latvijas Republikas vai ārvalstu fiziskās un juridiskās personas un uz līguma vai norunas pamata izveidotas šādu personu grupas vai to pārstāvji, kas veic ar nodokli apliekamas darbības vai kam tiek garantēts ienākums nākotnē¹⁴. Tieslietu ministrijas Profesors K. Dišlers izteicies par nodokļa maksātāja vietu nodokļu tiesībās: „Nodokļu maksātāja statuss ir publiski-tiesisks statuss ne tikai tāpēc, ka nodokļu pienākums vai nodokļu tiesība ir publiska tiesība, bet arī tāpēc, ka tiesiskais valsts attiecīgā tiesiskā organizācija nekur vairs nenostāda pilsoni pasīvā maksātāja lomā, bet piešķir viņam tiesību aktīvi darboties līdz nodokļu noskaidrošanā un konkretizēšanā vai nu netieši caur nodokļu maksātāju pārstāvjiem

nodokļu komisijās, vai arī tieši – ar deklarācijas iesniegšanu, dokumentu un grāmatu piestādīšanu u. tml.”¹⁵.

Nodokļu administrācija savukārt ir Valsts ieņēmumu dienests (VID) un tā izveidotas institūcijas, pašvaldības domes ieceltas amatpersonas vai izveidotas iestādes, kā arī citas valsts institūcijas, ja tās noteiktas likumos¹⁶, kas regulē nodokļu tiesību jomu. No definējuma redzams, ka Nodokļu administrācija ir juridiska fikcija, jo nav vienota iestāde, bet gan dažādu iestāžu un amatpersonu kopums ar dažāda veida padotības veidiem. Piemēram, VID, kas ir pārliecinoši lielākā iestāde nodokļu administrēšanā, ir institucionāli padota nevis augstākai iestādei, bet gan augstākai amatpersonai, proti, nevis Finanšu ministrijai, bet gan finanšu ministram. Tādejādi Valsts ieņēmumu dienestam dot rīkojumus nevar ne tikai, piemēram, Kultūras ministrija, bet arī Finanšu ministrija¹⁷. Valsts pārvaldes iestāde, arī VID, ir speciāli izveidota, ar personālsastāvu komplektēta un ar kompetenci apveltīta struktūra valsts pārvaldes funkciju veikšanai. Šāds formulējums ir speciāli izveidots, ņemot vērā, ka galvenais ir veicamais uzdevums, bet pakārtota valsts pārvaldes funkcija(s), kas izriet no uzdevuma un tikai pēc tam tiek veidota struktūra¹⁸. Citas iestādes amatpersonas vai citas izpildinstitūcijas, kuras veic nodokļu administrācijas funkcijas, darbojas saskaņā ar VID noteikto kārtību, saglabājot vienotu pieeju nodokļu administrēšanā. Var secināt, ka vismaz vienam subjektam jābūt apveltītam ar valsts varu.

Kredītiestādes un bankas kā nodokļu tiesībās regulētu attiecību subjekts darbojas ļoti aprobežotā apjomā, veicot nozīmīgas, bet nelielas funkcijas, piemēram, nodokļu inkasāciju, kontu apturēšanu neregistrētas komercdarbības gadījumos, informācijas sniegšanu un citus uzdevumus nodokļu administrācijas interesēs. Kredītiestādēm un bankām nodokļu strīdos kā šo attiecību subjektam nav lielas ietekmes.

Var secināt, ka pastāv tikai trīs veidu attiecības starp nodokļu tiesības subjektiem:

- nodokļu administrācija un nodokļu maksātājs,
- nodokļu administrācija un kredītiestāde,
- nodokļu maksātājs un kredītiestāde.

Protams, ir jāatzīst strīdu pastāvēšanas iespēja nodokļu tiesībās arī starp kredītiestādi un nodokļu administrāciju jau minēto tiesību normās paredzēto attiecību ietvaros. Taču jāņem vērā, ka bankas un kredītiestādes ir arī nodokļu maksātāji, un par šādiem strīdiem bankas īpaši nenodalīsim no kopējā subjekta – nodokļu maksātāja loka.

Attiecības starp nodokļu administrāciju un banku noris materiālo un procesuālo administratīvo normu ietvaros, bet visbiežāk šāda veida strīds tiek atrisināts administratīvo tiesību ietvaros, savstarpēji vienojoties.

Attiecības un iespējamie strīdi starp kredītiestādi un nodokļu maksātāju ir tikai par jautājumiem, kas saistīti ar jau minētajām bankas darbībām attiecībā pret nodokļu maksātāju, ko kredītiestāde veic nodokļu administrācijas uzdevumā, protams, nekādā gadījumā nepārsniedzot normatīvajos aktos noteiktās robežas. Visas iespējamās domstarpības ir risināmas nodokļu strīdos publisko tiesību jomā, jo nodokļu jautājumos nav piemērojams civiltiesisks risinājums.

Viennozīmīgi lielākā daļa strīdu nodokļu tiesībās ir strīdi starp nodokļu maksātājiem un nodokļu administrāciju, to nosaka gan nodokļu maksātāju daudzveidība, gan arī to lielais skaits. Nodokļu administrāciju kā nodokļu tiesību subjektu veido vairākas iestādes un juridiskās personas, kurās visdažādākos lēmumus pieņem un veic darbības daudz dažādas amatpersonas. Šāda daudzveidība un sarežģītība ir ne tikai mūsdienīgu problēma, arī 1938. gadā profesora K. Dišlers rakstīja: „Bet likumīgu nodokļu stingra izvešana reālajā dzīvē, kur daudzu un dažādu tiesību subjektu – arī valsts orgānu un pilsoņu-nodokļu maksātāju intereses un tiesības krustojas un kombinējas dažādās tiesiskās attiecībās un izpaužas dažādās tiesiskās darbībās, tā nav viegla lieta”¹⁹.

Nodokļu strīdus starp nodokļu maksātājiem un nodokļu administrāciju var iedalīt divās lielās grupās. **Pirmajā grupā** būtu iekļaujami strīdi, kas rodas nodokļu maksātājiem un nodokļu administrācijai interpretējot tiesību normas. Tie ir strīdi par nodokļu administrācijas amatpersonu lēmumiem – administratīvajiem aktiem, faktisko rīcību nodokļu tiesību jomā. Kā piemēru var minēt strīdus par nodokļu uzrēķina pamatotību un apjomu lielumu, strīdus par atlaižu piemērošanu, strīdus par ar nodokļiem apliekamajiem objektiem. Īpaša pazīme, kas apliecina, ka strīds iekļaujams šajā grupā, ir tas, ka strīds nav saistīts ar tīšu tiesību normu neievērošanu. Šādus strīdus risina saskaņā ar Administratīvā procesa likuma²⁰ noteikumiem. Šāda veida strīdus risina nodokļu administrācijā ietilpstošās institūcijās, vai arī administratīvajā tiesā. Administratīvā procesa likuma pamatmērķis ir nodrošināt demokrātiskas un tiesiskas valsts pamatprincipus, it sevišķi cilvēktiesību ievērošanu, un pamatmērķi jāizmanto jebkuras administratīvā procesa likuma normu iztulkošanās, atceroties, par demokrātiskas valsts

un sabiedrības iekārtu kā virsmērķi²¹. Risinājumi pirmās grupas strīdos ir panākami ar administratīvo aktu vai tiesas nolēmumu palīdzību.

Otrajā grupā ir iekļaujami strīdi, kas rodas, ja nodokļu maksātājs vai arī nodokļu administrācija tīši pārkāpj tiesību normas. Šo grupu var sadalīt divās apakšgrupās. Vienā apakšgrupā ir ierindojami strīdi, kas atbilst administratīvā pārkāpuma pazīmēm, bet otrā nodarījumi, kurus var kvalificēt kā noziedzīgus. Par administratīvo pārkāpumu iestājas administratīvā atbildība, ko var definēt kā fiziskas personas vai amatpersonas atbildību valsts priekša par administratīvo pārkāpumu, t. i., par prettiesisku darbību vai bezdarbību, kura apdraud valsts un sabiedrisko kārtību, īpašumu, cilvēktiesības, personas tiesības vai noteikto pārvaldes kārtību un par kuru likumā vai normatīvajos aktos ir paredzēts lietot administratīvo piespiešanu²². Tā kā administratīvā pārkāpuma subjekts ir persona, kura izdarījusi tiesībpārkāpumu, tad par subjektu var būt fiziska persona – indivīds vai amatpersona un juridiska persona, šajā gadījumā svarīgi, ka tieši juridiska persona arī ir atbildības subjekts²³. Tas norāda, ka pakļauti administratīvajai atbildībai nodokļu strīdos ir gan nodokļu administrācija, tai skaitā tajā ietilpstošās juridiskās personas, gan fiziskas personas, kas veic amatpersonas pienākumus, gan nodokļu maksātāji – fiziskas un juridiskas personas. Te gan jāatzīmē, ka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa²⁴ 9. pantā minētais administratīva pārkāpuma subjekta legālais definējums ir dots laikā, kad par vainīgo administratīvā pārkāpuma subjektu tika uzskatīta fiziska persona – vai nu kā pilsonis privātpersonas vai indivīda izpratnē, vai arī noteiktos gadījumos kā persona amatpersonas nozīmē²⁵. Mūsdienās šis skatījums ir plašāks un, iespējams, pieņemot jaunu administratīvā pārkāpuma procesuālo regulējumu, daudzas neprecizitātes, tai skaitā definējumos un principos, tiks novērstas. Lai pēc iespējas precīzāk raksturotu pie atbildības saucamo fizisko personu, daudzos administratīvo pārkāpumu sastāvos, arī nodokļu tiesību un ar to saistītās jomās, ir norādīts speciālais subjekts, kas ar normā norādītu pazīmi atšķiras no vispārējā administratīvās atbildības subjekta²⁶. Nodokļu tiesībās ar administratīvo pārkāpumu saistītajos strīdos bieži speciālais subjekts ir valdes loceklis, un nav reti gadījumi, kad valdes locekļi ir vairāki. Šādos gadījumos jāizlemj, sodīt vienu vai visus valdes locekļus. Ja nodokļu administrācija kā kontrolējoša iestāde konstatē pārkāpumu, par kuru atbildība ir valdes locekļiem, tad sodu uzliek visiem, lai arī atšķirībā

no krimināltiesībām administratīvo pārkāpumu tiesībās nepastāv piedalīšanās institūts, jo administratīvās atbildības subjekti ir tikai administratīvā pārkāpuma tiešie izdarītāji, bet personas, kuras veicinājušas administratīvo pārkāpumu, pie atbildības nav saucamas²⁷. Protams, administratīvā pārkāpuma subjekts var būt arī juridiskā persona, gadījumos, ja tas tieši norādīts administratīvā pārkāpuma panta normas sankcijā²⁸.

Atgriežoties pie otrās grupas nodokļu strīdu veidiem starp nodokļu administrāciju un nodokļu maksātājiem, var nodalīt arī otru apakšgrupu. Šajā apakšgrupā, kā jau minēts, ir noziedzīgi nodarījumi, kurus izdarījusi kāda no strīda pusēm. Noziedzīgs nodarījums ir Krimināllikumā paredzēta prettiesiska un kaitīga darbība vai bezdarbība, ko izdarījusi konkrēta persona, noteiktā vietā un laikā, konkrētos apstākļos, kuriem raksturīgs liels skaits individuālu pazīmju²⁹. Krimināltiesiskos strīdus valsts nodrošina ar visaugstāko aizsardzību personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tai skaitā visaptverošu juridisku pieņemumu kriminālprocesā – nevainīguma prezumpciju. Attiecībā uz fiziskas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nevainīguma prezumpciju juristiem ir pietiekoši liela vienprātība un izpratne. Mūsdienās, kad atbildība, tai skaitā krimināltiesiska, ir arī juridiskām personām, nav risināts jautājums par juridiskas personas nevainīguma prezumpciju. Autors iepriekšējos pētījumos ir mēģinājis piedāvāt risinājumus, juridiskas personas nevainīguma prezumpcijai krimināltiesībās un tām pielīdzināmās situācijās³⁰. Pretēji visiem lēmumiem, kuri iespējami nodokļu strīdos starp nodokļu maksātāju un nodokļu administrāciju, kriminālprocesuāls lēmums, kuru arī izdod valsts pārvaldes jomā un kas parasti atbilst visām administratīvā akta pazīmēm, tomēr tiek pieņemts un kontrolēts saskaņā ar kriminālprocesa normām, nevis administratīvo tiesību normām³¹. Attiecībā uz visiem strīdiem ir jāatceras arī par valsts atbildību, kaut gan tā nav šo strīdu subjekts. Publisko tiesību sfērā valsts ir atbildīga par prettiesisku publiski tiesisku rīcību un attiecīgi par publisko tiesību normu pārkāpumu. Lai prettiesiska rīcība izraisītu valsts atbildību publisko tiesību jomā, šādai rīcībai jābūt pretrunā ar tādu publisko tiesību normu, kura nosaka valsts pienākumu arī pret atsevišķu individu, izsakoties

citiem vārdiem, jābūt publiskas objektīvas tiesības aizskārumam³².

Piedāvātais nodokļu strīdu iedalījums ir vienkāršs un saprotams. Grupas un apakšgrupas praktiski nepārklājas, un strīdi par nodokļu uzrēķiniem un sodiem sadalāmi grupās atbilstoši Eiropas Savienības un Latvijas mūsdienu judikatūrai. Piedāvātā nodokļu strīdu klasifikācija saskan arī ECT atzinumu, ka, sodot administratīvi, ir piemērojami krimināltiesību principi. Papildus jāakcentē pastāvošā nevienlīdzība starp strīda pusēm, kura atbilstoši attiecībām publisko tiesību jomā, ir pilnībā novēršama. Par vienlīdzību izteicies arī profesors K. Dišlers: „Te rodas jautājums: vai tādos apstākļos starp valsti un individuālajiem pilsoņiem maz ir iespējamās tiesiskas attiecības: citiem vārdiem: vai publisko tiesību novadā individuālie pilsoņi maz ir ieskaitāmi par tiesību subjektiem valstij pretī? Tomēr attiecībā uz tiesību subjektiem publisko tiesību novadā tiek stādīts vēl otrs juridiski interesants jautājums, vai šie tiesību subjekti ir vienlīdzīgi, tāpat kā civiltiesību novadā?”³³. Autors redz iespēju risināt visus nodokļu strīdus, savstarpēji vienojoties, jo procesuālas normas krimināltiesībās, administratīvo pārkāpumu lietvedībā, administratīvajās tiesībās un, protams, arī speciālajās tiesībās paredz ārpus tiesas risinājumus, ievērojot strīdā iesaistīto pušu intereses.

Secinājumi

Nodokļu tiesības ir publisko tiesību jomā ietilpstošas speciālas administratīvās tiesības, kas ir cieši saistītas ar konstitucionālajām tiesībām kā valsts tiesību apakšnozari.

Nodokļu strīdus regulē publisko tiesību jomā ietilpstošās kriminālprocesa tiesības un krimināltiesības, administratīvi procesuālās tiesības un materiālās administratīvās tiesības, tai skaitā administratīvā pārkāpuma tiesības, pārvaldes organizācijas tiesības, ka arī sodu izpildes tiesības.

Nodokļu strīdu veidus var klasificēt divās grupās, no kurām viena grupa iedalāma divās apakšgrupās. Pirmajā grupā ir iekļaujami nodokļu strīdi, kas radušies normu interpretācijas pretrunu dēļ. Otrajā grupā iekļaujami nodokļu strīdi, kas radušies, pusei tīši pārkāpjot tiesību normas, un atbilst administratīvā pārkāpuma vai noziedzīga nodarījuma pazīmēm.

Atsauces

- ¹ Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs Dr. iur. I. Krastiņa vadībā, Rīga, 1998., 203. lpp.
- ² Džugleja T. Tiesību pamati. Rīga: Rīgas Tirdzniecības tehnikums, 2011., 187. lpp.
- ³ Juridisko terminu vārdnīca. Autoru kolektīvs Dr. iur. I. Krastiņa vadībā, Rīga, 1998., 203. lpp.
- ⁴ Turpat, 73. lpp.
- ⁵ Lagzdīņš J. Ievads nodokļu tiesībās. Jurista Vārds. Nr. 40(443), 2006., 10. oktobris.
- ⁶ Vildenbergs H.J., Krasts V. Salīdzinošās administratīvās tiesības: lietas un risinājumi: Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas universitāte, 2001., 7. lpp.
- ⁷ Dišlers K. Nodokļu tiesība. Grām: Tieslietu ministrijas vēstnesis 1938. Rīga: TM izdevums, 1938., 404. lpp.
- ⁸ Dišlers K. Ievads administratīvo tiesību zinātnē. Rīga: Tiesu namu aģentūra. 2002., 31. lpp.
- ⁹ Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Rīga: P&K, 7. lpp.
- ¹⁰ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 23. lpp.
- ¹¹ Džugleja T. Tiesību pamati. Rīga: Rīgas Tirdzniecības tehnikums, 2011., 186. lpp.
- ¹² Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Rīga: P&K, 211. lpp.
- ¹³ Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās. Rīga: Juridiskā koledža. 2003., 9. lpp.
- ¹⁴ Par nodokļiem un nodevām: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1995., 18. februāris, nr.26.
- ¹⁵ Dišlers K. Nodokļu tiesība. Grām: Tieslietu ministrijas vēstnesis 1938. Rīga: TM izdevums, 1938., 404. lpp.
- ¹⁶ Par nodokļiem un nodevām: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1995., 18. februāris nr. 26.
- ¹⁷ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 55. lpp.
- ¹⁸ Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Rīga: P&K, 112. lpp.
- ¹⁹ Dišlers K. Nodokļu tiesība. Grām: Tieslietu ministrijas vēstnesis 1938. Rīga: TM izdevums, 1938., 403. lpp.
- ²⁰ Administratīvā procesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, nr.164.
- ²¹ Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļas. Autoru kolektīvs Dr. iur. J. Briedes vadībā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013., 89.-90. lpp.
- ²² Stucka A. Administratīvās tiesības. Rīga: Juridiskā koledža, 2006.,197. lpp.
- ²³ Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Rīga: P&K, 242.-243. lpp.
- ²⁴ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss.: LR likums. Ziņotājs, 1984., 20. decembris, nr.51.
- ²⁵ Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Rīga: P&K, 241. lpp.
- ²⁶ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 215. lpp.
- ²⁷ Turpat, 215., 218. lpp.
- ²⁸ Turpat, 216. lpp.
- ²⁹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.,12. lpp.
- ³⁰ Golts E. Juridisko personu nevainīguma prezumpcija. Administratīvā un Kriminālā Justīcija. Nr. 4 (77), 2016, 26.-31. lpp.
- ³¹ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016., 119. lpp.
- ³² Vildenbergs H.J., Krasts V. Salīdzinošās administratīvās tiesības: lietas un risinājumi: Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas universitāte, 2001., 173. lpp.
- ³³ Turpat, 121. lpp.

Abstract

This Work is a part of Author's Promotion Work Study in the framework of evidences in tax legislation. Author has only set a goal to classify tax disputes by clearly understandable criteria. Author comes to the conclusion that tax disputes are divided into two groups, one of which, in turn, is divided into two subgroups. Author classifies tax disputes into law applied and legal relationship

subjects. Author`s work reflects variety of scientific methods. Author provides subjects of involved tax disputes and definitions. The author classifies tax disputes by entities, involved in them, dividing in three pairs. In a wider scope, Author examines types of disputes between a tax authority and a taxpayer, Author classifies these disputes with regard to legal provisions used in solving relationships. They shall be divided in two groups. One group includes disputes arising of the interpretation of legal norms, and the second includes disputes arising from the violation of norms. The author divides the second group in two sub-groups - administrative offenses and criminal offenses.

Аннотация

Настоящая статья представляет собой часть авторской диссертации о доказательствах в рамках налоговых прав. Цель статьи – классифицировать налоговые споры по ясно различимым критериям. Автор приходит к выводу, что налоговые споры делятся на две группы, одна из которых, в свою очередь, делится на две подгруппы. Автор классифицирует налоговые споры по виду применяемых прав и субъектам правовых отношений. В статье использованы различные научные методы. Автором даны описание и определения вовлеченных в налоговые споры субъектов. Автор классифицирует налоговые споры по субъектам, которые в них вовлечены, выделяя их в три пары. Более широко автор рассматривает виды споров между налоговой администрацией и налогоплательщиком; данные споры автор классифицирует по правовым нормам, которые используются для установления отношений. Эти споры делятся на две группы. В одну группу включаются споры, проистекающие из интерпретации правовых норм, а во вторую – споры, возникающие в связи с нарушением норм. Вторую группу автор делит на две подгруппы – административные нарушения и преступные деяния.

Scientific-Theoretical Journal of the Baltic International Academy
Administrative and Criminal Justice
Submission of Manuscripts

Instructions for Authors

1. Papers that are submitted for publication to the scientific-theoretical journal *Administrative and Criminal Justice* **must be problem-oriented and must contain an element of scientific research or scientific creativity.** Papers must address problematic issues in legal issues. They also should represent scientific novelty. Papers must be **original**, namely, they could not be previously published or be under review at any other scientific journal. Papers are blindly peer reviewed. Reviewers are asked to comment on correspondence between the content of the paper and the researched subject as well as scientific quality and novelty of the paper. If a paper is submitted by a student, it must be accompanied by comments of the student's scientific advisor.

2. The Journal accepts papers in the following languages – Latvian, English, German or Russian.

3. The length of a submitted paper must be between 20,000 and 40,000 characters including spaces. It must be written in Times New Roman and must be saved as a *Microsoft Word* document. The page size must be A4. Page margins must be as follows: the left margin must be 2,5 cm, right margin 2cm, top and bottom margins 2cm each. All text must be single spaced. Paragraph indent (*Tab*) must be 1,27cm. Authors must use a single space between words and after punctuation marks, the exception being quotation marks and parentheses which do not require single spacing.

4. A submitted paper must contain:

- **The paper title**, written in Times New Roman 14 points, Caps Lock, **Bold**, Centered, must be translated into the languages in which the abstracts were written.

- **Information about the author/s:**

- a) The scientific, academic or professional degree must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, aligned to the left margin of the page.

- b) The author's first name and surname must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, **Bold**, aligned to the left margin of the page.

- c) The author's affiliation and academic/professional post, the higher education institution and academic/professional program in which a student is enrolled must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, aligned to the left margin of the page.

- **The body of the paper.** The introduction of a submitted paper must contain information on the following issues: topicality of the researched legal issue, aim, objectives as well as research methods. Sections of the paper should contain clear and logical paper outline, based on arguments. The conclusion section should clearly state the main research results, conclusions and suggestions/proposals. The font size of sections must be 12 points, Regular, Justify.

Section titles, if at all, must be written in font size 12 points, **Bold**, Centered.

If any part of a submitted paper needs an emphasis, it should be delivered by using **Bold** or *Italic*.

All figures, tables and other non-textual objects must be placed into *TextBox*. They must be enumerated and entitled with the font size 12 points, *Italic*, **Bold**. Published tables, figures and diagrams should be designed in such a way that the white and black version can differentiate between columns, sectors and lines, thus, facilitating readers' comprehension of the presented information.

Any two sections of a submitted paper must be separated by one row space.

- **References** must be enumerated automatically and must be placed at the end of the body of the paper. They must be written in Times New Roman 10 points, Regular, Justify below the *References* title, using 10 points, **Bold**, centered.

- **Abstracts** must be written in two languages different from the language of a submitted paper. Abstracts must contain the aim of the paper, research question/s, research novelty and main conclusions. Abstracts must be 1000 characters in length, including spaces. They must be written in Times New Roman 10 points, Regular, Justify below the **Abstract** title (in a relevant language) – 10 points, **Bold**, centered.

5. Papers must be submitted either electronically to justicija@bsa.edu.lv or in person to the editor's office, Room 216, 1 Lomonosova st, Riga, Latvia. The author must include his/her contact information, which should be either a telephone number or e-mail address.

Правила оформления статей научно-теоретического журнала Балтийской Международной академии “Administratīvā un Kriminālā Justīcija”

1. Статьи, представленные для публикации в научно-теоретическом журнале “Administratīvā un Kriminālā Justīcija”, являются **проблемно-ориентированными и содержат научные исследования или творческий элемент**, то есть решают научные проблемы правоведения и содержат научную новизну. Представленные статьи должны быть оригинальными, то есть не должны быть ранее опубликованы или представлены для публикации в других научных изданиях. Статьи рецензируются анонимно. Рецензент оценивает соответствие содержания статьи заявленной теме, научное качество и новизну текста. Если статью представляет учащийся, то необходимо представить также рецензию научного руководителя.

2. Статьи могут быть представлены на латышском, английском, немецком или русском языках.

3. Объем представленной статьи должен быть **не менее 0,5 авторского листа** (20 000 знаков, включая пробелы) и не должен превышать **1 авторский лист** (40 000 знаков, включая пробелы).

Текст должен быть в формате Microsoft Word. Размер страницы – А4.

Поля страницы: левое – 2,5 см, правое – 2 см, верхнее и нижнее – 2 см.

Основной шрифт – Times New Roman.

Междустрочный интервал – одинарный (*Single*).

Красная строка в начале абзаца (*Tab*) – 1,27 см.

Пробелы между словами и после знаков препинания ставятся только один раз в каждом конкретном случае.

4. Составные части статьи:

- **название статьи** – размер шрифта 14 пт, Caps Lock, полужирный шрифт (**Bold**). Название статьи должно быть переведено на языки, на которых написаны аннотации;

- **сведения об авторе (-ах):**

- а) ученая степень – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), выравнивание по левой стороне;

- б) имя, фамилия автора – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по левой стороне;

- в) представляемое место работы и занимаемая должность, для учащихся – вуз и название учебной программы – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), выравнивание по левой стороне;

- **основной текст статьи** – во вводной части статьи следует обосновать актуальность изучаемой юридической проблемы, указать цели и задачи статьи, а также использованные методы исследования; части статьи содержат четкое и логичное, аргументированное изложение содержания статьи; заключительная часть четко формулирует основные результаты исследования, выводы, предложения – размер шрифта 12 пт, выравнивание текста по ширине (Justify).

Названия частей статьи (если таковые имеются) должны быть 12 пт, полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по центру.

Чтобы выделить часть текста, используйте полужирный шрифт (**Bold**) или курсив (*Italic*).

Все рисунки, таблицы и другие нетекстовые объекты помещаются в *TextBox*. Их необходимо пронумеровать и указать названия – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), полужирный шрифт (**Bold**).

Публикуемые таблицы, графики, диаграммы необходимо подготовить таким образом, чтобы в черно-белом варианте столбцы, секторы и линии различались и были бы понятны читателю.

Между любыми двумя составными частями статьи должен быть интервал – 1 строка;

- **сноски** - нумеруются **автоматически** (концевые автоматические сноски) и помещаются после основного текста статьи – 10 пт, выравнивание по ширине (Justify) под заголовком **Сноски** – 10 пт, полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по центру;

- **аннотации** – на двух языках (например, на русском и английском). В аннотации необходимо указать цель статьи, сформулировать исследуемую проблему, продемонстрировать новизну и представить основные выводы. Объем аннотации должен составлять 1000 знаков (включая пробелы) – 10 пт, выравнивание по ширине (Justify) под заголовком на соответствующем языке (**Anotācija, Abstract, Annotation** или **Аннотация**) – 10 пт, полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по центру.

5. Статью следует представить в электронном виде, направив по электронной почте: justicija@bsa.edu.lv
В сопроводительном письме автору **необходимо указать свою контактную информацию** – телефон и адрес электронной почты.